

พิมพ์แจกในงานกุศลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
กรมศึกษาธิการ
ณ วัดพระแท่นต็งรังวรวิหาร
อ. ทาเมกา จ. กาญจนบุรี
๒๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๑

ศก.
895.9112
๗647น
2521

๖๔๗๖

លេខ.....

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.

ไม่ทราบโรงพิมพ์และโอกาสที่พิมพ์

၁၁၄၆၆၆၆၆	၁၁.၄၆၆၆၆၆၆
----------	------------

ในทางปฏิบัตินี้พระราชาทาน.....

2007

ചിന്താചക്രം

For further information, please contact the author at info@mathematik.uni-wuerzburg.de

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

(99333) 442.

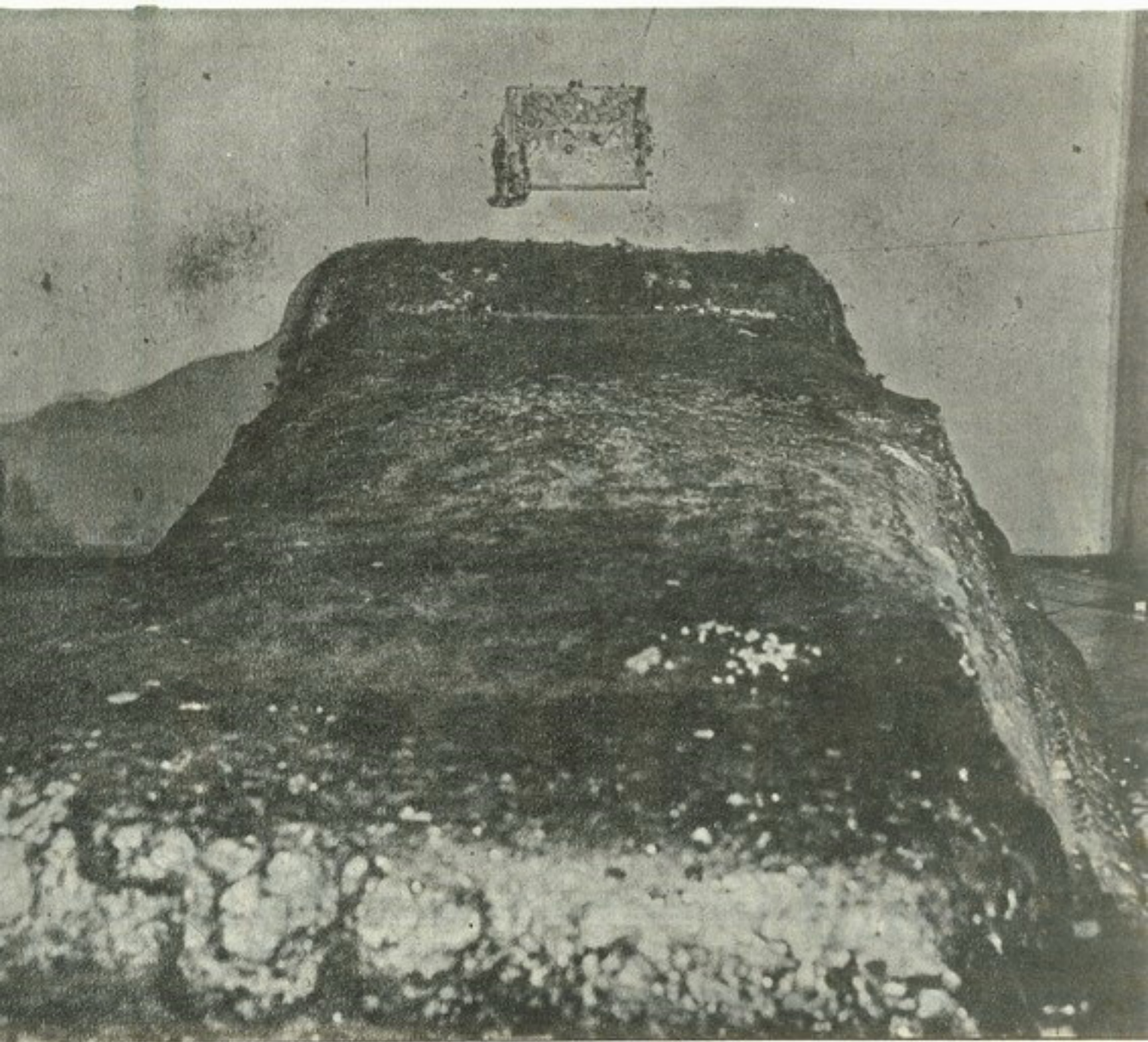
เลขที่ ๘๙๕.๙๑๑๒

No. 64976.

เลขทะเบียน H.M.O.S. Comm ✓

วัดพระแท่น

พระแท่นบรรทม

พระพุทธรูปจำลอง

วิหารพระอานนท์

พระครูพุทธมัญญจาภิบาล
เจ้าอาวาสวัดพระแท่นตงรังวรวิหาร

คำนำ

กรมสามัญศึกษา ได้รับพระราชทานผ้าพระกฐินมาทอด ณ วัดพระแท่นดงรังวรวิหาร ตำบลพระแท่น อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี ในวันเสาร์ที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๒๑ กรมสามัญศึกษาได้เคยจัดพิมพ์หนังสือเรื่องน่ารู้ที่เกี่ยวกับการศึกษา แจกแก่ข้าราชการ และผู้มีเกียรติที่มาร่วมอนุโมทนาในงานทอดพระกฐินทุกปีมา สำหรับบันทึกปฏิบัติเช่นเคย และได้จัดพิมพ์เรื่องที่น่ารู้หลายเรื่อง อาทิประวัติพระแท่นดงรังวรวิหาร นิราศพระแท่นดงรัง พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การปฏิบัติธรรม ของพระครูอุทมสิทธิอาจารย์ (หลวงพ่ออุทมโม) วัดวิเวการาม ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

กรมสามัญศึกษา ขอขอบคุณอย่างสูงแก่ทุกท่านที่ได้กรุณาเอื้อเฟื้อให้บทความ ตลอดจนช่วยจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้น และหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะให้ความรู้ และประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทุกท่าน ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์จงบันดาลให้ท่านทั้งหลายที่มา ร่วมอนุโมทนาในงานทอดพระกฐินพระราชทานครั้งนี้ จงมีความสุข-ความเจริญโดยทั่วกัน.

กรมสามัญศึกษา

๒๘ ตุลาคม ๒๕๒๑

การปฏิบัติธรรม

หลวงพ่อบุญมา

ธรรมต่อไปนี้เป็นของข้าพเจ้าผู้หนึ่งเป็นผู้ปฏิบัติธรรม ได้ตามหลวงพ่อบุญมาถึงการปฏิบัติธรรม การเข้าฌานว่าจะทำได้อย่างไร จะมีวิธีทำให้จิตมีกำลังกล้าแข็งได้อย่างไร ข้อความต่อไปนี้ได้ถ่ายจากเทปที่หลวงพ่อบุญให้ฟัง

การทำจิตให้เป็นสมาธิจนกระทั่งเลยไปถึงฌาน เราจะเข้าทางอภิสระมมมอยู่ คือ อาสวะ ๔ โยมะ ๔ อุปาทาน ๔ ภวาระสวะ ๔

ตัดอาสวะ ๔ สามะสวะ อภิสระสวะ กามะสวะ อวิชชาสวะ พิจารณาการสวะจึงจะเข้าสมาธิได้ สมาธิเข้าขั้นกามาวจรณะ สัมปยุตต์ อสัมปยุตต์ เพราะฉะนั้นเราต้องตัดสังโยชน ๑๐ ตัดตั้งแต่กามาวจรเป็นต้นไป ถ้าตัดได้ไม่หมดให้ตัด ๓ ก่อน นั่งให้จิตเป็นสมาธิเข้าบัญญัติกรรมฐาน เข้าสมสณญาณ นับตั้งแต่ สมสณญาณ พุทธญาณ สังฆญาณ อภิสมภิกขาญาณ ถ้าเข้าไม่ได้ นุโลมญาณเป็นปฏิกูลใช้ได้ การตัดให้ตัดตั้งแต่ต้น กามะสวะ ภวาระสวะ อภิสระสวะ สังโยชนด้วย จิตที่ตัดแล้วจะเข้าที่สงบ แล้วตั้งใจทำสมาธิ สวคคณกัให้พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์เป็นที่พึ่ง เป็นรัตนะ ๓ หรือจะว่า พุทโธ พุทโธ สัมมาอะระหังเป็นหลักก็ได้แล้วแต่นิสัย พระรัตนทั้ง ๓ จะป้องกันอันตรายเป็นที่พึ่งรักษาในเวลาปฏิบัติด้วย แล้วเริ่มพิจารณาบทปริกรรมไป พุทโธ พุทโธ พุทโธ สัมมาอะระหัง สัมมาอะระหัง เราจะกำหนดนิมิตเป็นอุกฤษณนิมิต ถ้าเป็นขึ้นมาแล้วเราจะเห็นพระพุทธรูปองค์นั้นอยู่ เราคิดว่าเราเห็นอยู่ตลอดเวลา ต่อไปนี้จะทำกรรมฐานต่อไป

กรรมฐาน ทุกคนที่จะทำกรรมฐานมี ๒ กสิณ ๑๐ อสุภ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ รูปาวจรซึ่งเป็นสมาธิอีกอย่างหนึ่งไม่เหมือนกัน กสิณก็เป็นอย่างหนึ่ง ทั้ง ๒ ไม่เหมือนกัน อสุภะ อนุสศตินิมิต्तที่เกิดขึ้นมาโดยปิตี ถ้าเราจับกสิณต้องจับเป็นกรรมฐาน ถ้าเราไม่ใช้กรรมฐานเราทำอะไรไม่ได้ กรรมฐานที่ทำต้องพึ่งพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ทั้งไม่ได้ หลังจากพิจารณาเข้ากสิณก็ต้องพิจารณาคุณพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์

อสุภะ ก็ต้องพิจารณาคุณพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์

อนุสสติ ๑๐ ก็ต้องพิจารณาคุณพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์จึงจะเป็นสมาธิขึ้นมาได้ เมื่อบริกรรมจนมีนิมิต อกุศลจะไม่จำเป็นต้องเป็นกสิณ อสุภะ อนุสสติก็ตาม ถ้านิมิตไม่ปรากฏขึ้นมาก็ทำไป บริกรรมต่อไป จับกสิณ อสุภะ อนุสสติต่อไปจนปรากฏ

วิธีจับกสิณ ให้กำหนดอย่างใดอย่างหนึ่งในกสิณ ๑๐ กองให้ได้เป็นอย่างๆ ไป ถ้าจะรวมกันก็ให้ทำเป็นวงกลมแล้วเอารวมขึ้นมาให้ละเอียด ถ้าไม่เห็นทำไปจนเห็นจนหมดความสามารถ ถ้าเป็นนิมิตขึ้นมาเราก็นับกสิณ ๑๐ ในกสิณ ๑๐ ที่ปรากฏแน่ชัดมี ๔ ที่เห็นเป็นของจริง ปฐวี เตโช อาโป วาโย ภูตรูป มหาภูตรูป ๔ ส่วนสีต่างๆ ที่มารวมกัน เช่น สีเขียว เหลือง แดง ขาว แสงสว่าง อากาศธาตุก็ดี เมื่อเรารวมกสิณทั้งหมดเข้ามาในดวงเดียวกันแล้ว จิตใจเรามุ่งอยู่กับกสิณ เรียกว่าลักษณะยามะสัมปยุตต์กามาจรเข้ารวมกันอยู่โดยหทยस्थาน คือใจเป็นที่ตั้งของจิต ที่รวมแห่งกสิณนั้น ๆ

เวลาภาวนาปีติเกิดขึ้นเหมือนตัวเราอื่น เตโช อาโป วาโยเกิดขึ้นเหมือนตัวเราละลายลง ปฐวีกสิณเป็นนิมิตเขาจะบอกอาการของแต่ละอย่างๆ กสิณเป็นนิมิตได้มากอย่างเราจะต้องเอากสิณมาพิจารณาแต่ต้องตั้งสมาธิให้อยู่กับกสิณตลอดเวลา ให้อารมณ์ของสมาธิเกาะอยู่กับกสิณ จนกสิณแต่ละดวงหรือรวมกันอยู่ทั้งหมดเป็นอาโลกกสิณ (กสิณ แสงสว่าง) กว่าจะเป็นได้ไม่ใช่่ง่ายๆ กสิณนั้นละเอียดละออ ยากมาก เมื่อรวมได้แล้วต้องแยกได้ด้วย และเข้าได้ทุกครั้งจึงจะเรียกว่า สำเร็จกสิณ เข้าได้แล้วจะต้องรู้ผล รู้ฤทธิ์ รู้อำนาจของกสิณ และกสิณนั้นจะต้องทรงอยู่ในอารมณ์ภาวนาตลอดไปด้วย บางอาจารย์จะแยกทำเพียงอย่างเดียวก่อนแล้วแต่ละกณิกของไหน อาจเป็น ปฐวี อาโป เตโช วาโยแล้วแต่ตนก็ บางอาจารย์เอามารวมกันทั้งหมดเข้ามาเป็นกสิณให้อยู่กองละทิศแล้วมารวมกันอยู่ กสิณที่ทำมานั้นเป็นเพียงนิมิตเท่านั้นที่เป็นสมาธิจริง ๆ มีน้อยคน กสิณต้องทำถึงจะเข้าฌานได้ถึงโสฬส ๑๖ กสิณเป็นกะบะของฌาน ถ้าไม่ทำกสิณเข้าฌานไม่ได้ กสิณไม่ทำก็ไม่อยู่กับเรา ถ้าขึ้นทำต่อไปเป็นอันตรายเหมือนกัน กสิณบึงกันได้หลายอย่าง ไม่ใช่ทำฤทธิ์ไปทำคนอื่น เราทำกสิณเพื่อให้ตัวเราแข็งแรงขึ้น ทำจิตให้กล้าแข็งขึ้นมา กสิณทำไปอีกหน่อยก็กล้าหาญไม่ตกใจอะไร

ทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็นสมาธิ เข้าฌานโสฬส ๑๖ เข้าฌาน ๔ อาภาสปัญญาตนะ วิญญา-
ปัญญาตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะก็เข้าอยู่ในกสิณได้ทั้งนั้น ฌาน ๔
เราเข้าไปโดยใช้กสิณเป็นมรรค นำทาง ทำกสิณไปก่อน ฌานไม่มีกสิณไม่ได้ เขาทำกันมากับ
สมณะอย่างนี้ทุกองค์ นอกจากสมัยพระพุทธองค์ยังมี พระองค์ประธานกรรมฐานบทใดก็ได้โดย
ไม่ต้องจับกสิณ เพราะพระพุทธองค์ทรงทราบด้วยญาณว่าพระสาวกของพระองค์แต่ละองค์มี
บารมีไม่เหมือนกัน พระองค์ทรงรู้ด้วยตรัสรู้ว่างค์ไหนจะสำเร็จได้ด้วยอะไร พระองค์ก็
ประธานบทกรรมฐานบทนั้นให้โดยไม่ต้องทำกสิณเลย เช่น อัครสาวกไม่ต้องจับกสิณ องค์
อื่นๆ ต้องจับเป็นต้น ที่ทำมานั้นเราจะสำเร็จอยู่แล้ว ไม่ใช่สำเร็จอรหัตตนะ สำเร็จกสิณ ที่ทำ
มานั้นถูกต้องแล้ว พระอรุณก็ทุกองค์ปฏิบัติอย่างนี้เสียก่อนจึงจะรู้ดังก็ได้ ถ้าพบสัตว์บ้า งู เสือ
ช้าง ตะขาบก็ตีจึงจะสู้ได้เพราะไม่กลัว จิตมีอิทธิพลเหนือสัตว์ทั้งปวง สัตว์ทั้งหลายเข้าใกล้
ไม่ได้ร้อนด้วยอุททกสิณ เราไม่มีเจตนาทำให้เขาร้อน เขากลัวเอง ร้อนเอง ที่เราทำนั้นทำ
ให้จิตกล้ำขึ้น แข็งแกร่งขึ้น เราทำถึงขนาดนั้นแล้วได้นิมิตแล้วทำไปจะมีขึ้นไปอีกเหมือนกับ
ตัวลอยไป ฌาน ๔ ถึงแล้วหรือยัง

เพื่อนข้าพเจ้าลูกทำถึงฉาน ๔ คือ พิจารณาพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ในวง
ธรรม ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัศนะของ ๑๘ ภายแล้วเข้าศึกษาตามแบบของ
หลวงพ่อวัดปากน้ำจนถึง ๑๘ ภาย เกินฉาน ๑๘ ภาย เข้ามรรค ๑๘ ภายจนถึงอริยมรรค เข้า
ฉานเอาธรรมกายเข้าฉาน ปฐมฉาน ทุตยฉาน ตุตยฉาน จตุตถฉาน พิจารณาในมนุษย์
ทิพย์ พรหม อรูปพรหม โคตรภู ใสศา สกิทาคามี อนาคามี อรหัตตัตถันนิพพานเป็นชั้น
นิพพานกายซ้อนในวงธรรม ธรรมมานุสัสสนาสติปัฏฐาน เห็น จำ กิจ รู้ ศีล สมาธิ
ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัศนะ หุทิพย์ ตาทิพย์ แก้วกาย แก้วใจ เห็น จำ กิจ รู้
ญาณตรัสรู้แปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ ดวงอารมณ์ หยุด ตรีก ยี่ นึ่งในนึ่งในกำลังฤทธิ์
รัศมี อำนาจ วาสนา ดวงธรรมตรัสรู้ของพระพุทธรองค์ซ้อนเข้าไปในศูนย์กลาง สัมมาทิฐิ
ในคันธกุฏี ถิ่นในคันธในศูนย์จักรพรรดิ ศูนย์ผู้สวดผู้ส่ง ภาคผู้เลี้ยง ผู้บังคับ ผู้ปกครอง ผู้
ปกครองใหญ่ในผู้ปกครองใหญ่ของพระพุทธรองค์ อารานหาน้อมซ้อนสลับทับทิวในพระพุทธรเจ้า
บนพระนิพพานทุกนิพพานไม่เข้าพระองค์ เจริญพรหมวิหารใน ๑๘ ภาย

พอกกาย แก้วโรจขบ

หลวงพ่อก่อนจิตลอยออกเข้ากสินอะไร

เพื่อน-กสิน ๑๐ ฉาน ๔

หลวงพ่อก่อนจิตลอยออกเพราะอำนาจกสิน ถ้าไม่ใช่อำนาจกสินจะไม่ลอยออก จะตั้งใจเท่าไรก็ไม่เป็น จะเป็นก็เป็นเอง เมื่อมีมิตรกสินเข้าขึ้น ก็จะเข้าอากาศ ก็ศึกษาจากกสิน ทำไป กสินตัดได้หลายอย่าง ทำจิตให้คล่องขึ้น ตักอุปาทานได้ทั้งหมด ตัดได้โดยอิทธิฤทธิ์ของกสิน อุปาทาน ๔ ไม่ต้องกลัวเป็นโน่นเป็นนี่ ไม่ต้องตกใจ ไม่ต้องกลัวเกิดกลัวตาย อุปาทาน ๔ ได้มีมิตรเหมือนได้ฉานที่จะไปไหนมาไหน เราก็นั่งยาน (ยานพาหนะ) ไปได้สำเร็จทุกที่ๆ จะไป ถ้าเราทั้งกสินก็เหมือนเดินเท้าเปล่าไปไม่ได้ เช่นจะไปนรก สวรรค์เราเดินด้วยเท้าไปไม่ได้

บางคนขึ้นไปจับอันจิตลักษณะ ทุกขลักษณะ จับเรื่อยไป เป็นทุกขลักษณะ อนัตตลักษณะ ปฏิภาณ อุคคะนิมิตรไม่ค้อย่าทำไม่ถูกต้องหลัก จะไปที่เดียวให้ถึงเลย

กสินตัดได้หลายอย่าง คือ ภูตรูป ๔ ปฐวี เตโช อาโป วาโย สำคัญอยู่ในตัวเราเอง ตัดอย่างอื่นตัดไม่ได้ มีแต่กสินกับบ่อสระ จิตเป็นสมาธิ เป็น ฉาน

เริ่ม ฉาน ๑ ปฐมฉาน ทุตยฉาน ตุตยฉาน จตุตฉาน

ปฐมฉาน เข้าฉานมีองค์ ๕ คือ วิทก วิจารณ ปิที สุข เอกคตา

ทุตยฉาน ตักวิทก วิจารณ เหลือ ปิที สุข เอกคตา อุเบกขา วิมุตติ

ตุตยฉาน ตัก ปิที เหลือ สุข เอกคตา อุเบกขา วิมุตติ วิมุตติฉานทักณะ

จตุตฉาน เอกคตา อุเบกขา วิมุตติ วิมุตติฉานทักณะ วิสุทธิ

เข้าฉานโดยโสฬสญาณ เขาเป็นกรรมฐาน วิสุทธิ ๗ ศีลวิสุทธิ ๑ จิตตวิสุทธิ ๑ ทิฏฐิวิสุทธิ ๑ กังขาวิตรณวิสุทธิ ๑ มัคคามรคญาณทักณะวิสุทธิ ๑ ปฏิภาณญาณทักณะวิสุทธิ ๑ ในวิสุทธิ ๗ นี้ควรกำหนด ๓ ก่อนคือ ศีลวิสุทธิ จิตตวิสุทธิ ทิฏฐิวิสุทธิ หรือทฤษฎีวิสุทธิได้แก่ปัญญาจากขั้นสำคัญมาก มีกำลังสามารถทำลายอวิชชาทิฏฐิเสียได้ มีความรู้เห็นเหตุผลว่านามรูปเป็นสิ่งที่เกิดจากเหตุ บั๊จจัยจะต้องเป็นไปตามเหตุบั๊จจัยของมัน ตกอยู่ในลักษณะไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ใครจะปรารถนาให้เป็นไปตามความ

ประสงค์ไม่ได้ ไม่อยู่ในอำนาจและความปรารถนาของใคร ความรู้เห็นตามไตรลักษณ์ เช่นนี้ เป็นเครื่องชำระความเห็น ให้บริสุทธิ์เป็นญาณทุกขณะขึ้นรู้เห็น ชัดว่าร่างกายประกอบไปด้วยธาตุ 4 อาศัยสัมภาวะธาตุของมารคาบิคาผสมกัน มีกรรมเป็นผู้ตกแต่ง เจริญเติบโตด้วยอาหาร มีวิญญาณอยู่ภายใน เป็นที่รวมแห่งความรู้สึกซึ่งสืบต่อไปด้วยอายตนะและผัสสวะ นี้เป็นเริ่มแรกแห่งวิปัสสนาญาณ สัมมาทิฐิ สัมมาสติเอโกวระ ทิฐิสุทธิมานะ สัมมาวยาโมเอโกวระ จิตวิสุทธิเป็นนาม โดยเอาทิฐิวินิสุทธิตั้งเข้ามาเป็นฉาน ให้ฉานมีจิตวิสุทธิอยู่ด้วย เอาวิสุทธิทั้ง ๗ เข้ามาในฉาน จะนั่งฉานไหนก็เข้าไปในฉานนั้นโดยเอา 3 ก่อน เมื่อชำนาญแล้วก็เอาทั้ง ๗ ในอากาศ วิญญา อากิญญา เนวสัญญญา จะนั่งในฉานไหนก็ได้ ในฉาน ๔ หรือจะเอารูปก็ให้เอาศีลวิสุทธิมี ๔ เราต้องเข้าในกามาวจรฉานสัมปยุตต์รวมเข้ามา รวมวิถิจิต รวมรูป นาม เข้าในวิถิจิต วิตก วิจารณ เอกคทาหมกเรียก สมณะญาณ กังขาวิตกการณญาณ รวมแล้วแยกออกปรับให้เข้าฉานไปเลย นี่สมาธิฉาน มีวิตก วิจารณ เอกคทาที่เราทำได้ จะแยกได้โดยเอากาวนาเป็นต้น ถ้าเราไม่จับกาวนาจะแยกไม่ได้ กาวนาเป็นกะบะ แต่จิตที่จะไม่เข้าไปในฉานเป็นนิโรธสมาบัติ นี่เข้ายากเหลือเกิน ต้องคัดหลายอย่างที่จะต้องคัดอะไรนั้นจะต้องแปลจากบาลี จะแปลให้ทีหลัง

เรื่องวิปัสสนา กรรมฐาน วิปัสสนากาวนา วิปัสสนาสมณะกัถิ ความจริงมีอยู่ ๒ มาจากวิสุทธิมรรค สรุปลอกจากสติปัฏฐานทั้งหมด วิถิกังคะ ภวักกะ ญาณจิต จะรู้ จะแยกได้จากสังกะ สะงกะกับอภิธรรม ตั้งแต่กสิณ อาสวะ ๔ โสมะ ๔ อุปาทาน ๔ จะพิจารณา นีวรณ ๕ พละ ๕ เราแยกจิต ภวักจิต กังคจิต วิถิจิต อคิตภวักกะ อนาคตภวักกะ บัจฺจุปนภวักกะ

อคิตภวักกะ

บัจฺจุปนภวักกะ

อนาคตภวักกะ

อนาคตภวักกะ

อคิตภวักกะ

บัจฺจุปนภวักกะ

ทำเฉพาะบัจฺจุปนเรื่อยไป การแยกภวักจิตเข้าลำบากเพราะข้ามไปข้ามมา ภวักไม่มากเข้าฉานไม่ได้ เอกภวักเป็นสมาธิ สมาธิอยู่กับที่เข้าฉานไม่ได้ สมาธิที่จะเข้าฉานได้ มันมี ทิตภวักกะ ภวักจะเข้าถึงขั้น ๓ สมาธิเข้าถึง ๓ จึงจะเข้าฉานได้ จากกสิณเป็นสมาธิ ตั้งอยู่แล้วเข้าฉานไป เข้าไม่ได้ฉานลอยไม่มีอคิต บัจฺจุปน อนาคต วิธีจะขึ้นภวักจะ ขึ้น

ภวังคะชวันะ อดีต ปัจจุบัน หากเขาหมุนกลับมาจับปัจจุบันไม่ได้ จะมีอันเป็นไป เรียกว่า
เสียชีวิต อมูลตก สมาริเอกกตาณาน สมาริที่จะเป็นฉานจริง ๆ เข้าไม่ถึง ถ้าเราจะข้าม
ภวังคะ จะต้องจับอดีต อศุภกรรมฐานต้องจับ เราจะจับภวังคะได้ต้องควิสุทธิมรรค
ประธาน ๕ หนังสือวิสุทธิมรรค วิบัติสนาญาณ ๔ เข้าวิสุทธิจิต เข้าอนุโลม เข้าพระ
อินทรี ๕ รวมจิตเข้าภวัง ทั้งกรรมฐานนี้ก่อน ให้วิบัติสนาเป็นต้นไปไม่รอก ต้องผ่านขึ้น
ไปก่อน ขั้นนี้ต้องผ่านวิสุทธิมรรคไปสติปัฏฐาน เราจะเริ่มมาจากอธิบายแรกก่อน ครบ ๔๐
เป็นธรรมไม่มีถ้อย เข้าสมสณญาณ

ขึ้นจากวิบัติสนาญาณ ๔ เลยไปไม่รอก ฉานไม่ปรากฏ เพราะไม่มีกสิณจะไม่เห็น

ปฐวี กสิณ ตัก โลกะ โทสะ โมหะ

อาโป กสิณ ตัก มโนวิจิจจา

วาโย ตัก อุทัจจะ ทิฏฐิไคหมก

เตโช ตัก ถินมิทธะ ตักกิเลสได้หมด

กสิณ ๑๐ ตักกิเลส ๕๐๐ ทัณห ๑๐๘ กับ อภิกะสันฐานอยู่ในเราเวลาอาบน้ำ
สรงน้ำชำระพวกนี้ไม่ได้ จะตักกิเลส ๕๐๐ ทัณห ๑๐๘ ได้ด้วยกสิณเท่านั้น ตักแล้วเข้า
ญาณสมาริถือศีล ๕ ให้วิสุทธิเพื่อจะรู้วิภาติเป็นอย่างไร อดีตที่ในหัวเรา เราจะมองไม่
เห็นถ้าไม่ใช่กสิณ อาบน้ำชำระได้แต่เพียงพาหิระ กิเลส โลกะ โทสะ โมหะอยู่ที่ดวงใจ
อยู่อย่างไรเรามองไม่เห็น ถ้าเข้ากสิณจะรู้แจ้งทั้งหมด จะเกิดปีติขึ้นมาในขณะที่เราเข้ากสิณ
และไปตามความเห็นทั้งหมด ถ้าปีติหยุดก็จะหายไป เราก็ทำใหม่ ทำนิมิตให้เป็นขึ้นมาให้จับ
กสิณให้ถึงนิพพาน ของกสิณ ปีติจึงจะไม่หายไป จิตจะลอยเข้าอุเบกขาเอง.

วณิ สุนทรเวช

พระแท่นดงรัง

นิราศรักหักใจอาลัยหวาน

ไปพระแท่นดงรังตั้งแต่คราว

มิได้ชวนขวัญใจไปด้วยกัน ฯ

(นิราศพระแท่นดงรัง ของนายมี หน้า ๓๕)

พระแท่นดงรัง ตั้งอยู่ในหมู่ที่ ๗ ตำบลพระแท่น อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี
ปัจจุบันการคมนาคมสะดวกมาก เพราะมีทางรถยนต์ผ่านวัดถึง ๒ สาย คือแยกจากถนนสาย
โป่ง-กาญจนบุรี ใกล้หลักกิโลเมตรที่ ๑๐๑ ตลาดท่าเรือ ระยะทางจากตลาดท่าเรือไปถึงวัด
พระแท่น ๑๐ ก.ม. อีกสายหนึ่งแยกจากถนนสายกำแพงแสนพนมทวนตรง ก.ม. ๒๒ เพียง
๓๐๐ เมตรเท่านั้น เป็นถนนลาดยางทั้ง ๒ สาย ในบริเวณพระแท่น มีเทือกเขาอยู่ ๒ หย่อม
หย่อมทางทิศตะวันตกเรียกกันว่า เขาถวายพระเพลิง ตอนที่เบี่ยงยอดสูง ๕๕ เมตร อยู่แถบ
ตะวันออก แล้วมีเทือกลดลาดไปทางทิศตะวันตก ในตอนที่เบี่ยง ยอดเขาสูงนั้น ปัจจุบันมี
มณฑปขนาดเล็ก ครอบพระพุทธรูปจำลองไว้ภายใน

ส่วนเทือกเขาทางด้านตะวันออกเป็นเทือกเขาเตี้ยๆ ลาดไปทางเหนือ และมีหิน
แท่งที่บนหน้าลาด รูปคล้ายแท่นหรือเตียงนอนอยู่ทางด้านใต้ เล่ากันมาแต่ก่อนว่าพระพุทธรูป
เสด็จมาบรรทมแล้วปรินิพพานบนพระแท่น และว่าแต่ก่อนมีคันธูกริมพระแท่นข้างตะวันตก
โน้มยอดเข้าหากันเช่นที่กล่าวไว้ในนิราศพระแท่นดงรังของนายมี ว่า

ชวนกันไปไหว้พระแท่นแผ่นศิลา

ในระหว่างนางรังทั้งคู่ค้อม

ค่านับน้อมก้มก้านกัสาชา

แต่ไม้รังยังรักพระศาสดา

อนิจจาเราเกิดไม่ทันองค์ (หน้า ๓๕)

* จากเรื่อง "พระแท่นดงรัง" ซึ่งกรมศิลปากรจัดพิมพ์ที่คราววรมงคลีศักราช ปี ๒๕๐๕

แต่ในปัจจุบันนี้ มีวิหารสร้างครอบพระแท่นไว้ และเป็นวัดมีพระภิกษุสงฆ์อยู่
จำพรรษา ณ บริเวณโดยรอบพระแท่นมีเนื้อที่ ๒,๓๕๐ ไร่ และภายในเนื้อที่ที่กำหนดเป็นเขต
ป่าคุ้มครอง ๑,๑๒๐ ไร่ เป็นป่าโปร่ง มีต้นรังขึ้นอยู่ทั่วไป

พระแท่นดงรัง ในจังหวัดกาญจนบุรี เกิดนับถือเป็นปูชนียสถานกันขึ้นแต่เมื่อใด
ไม่มีตำนานกล่าวไว้ชัด เหมือนเช่นพระพุทธรูปที่จังหวัดสระบุรี และที่เรียกตำบลริมแม่น้ำ
แม่กลองว่า "ท่าเรือ" ก็คงเลืยนมาจากท่าเรือที่จะต้องขึ้นเกิบนบกไปพระพุทธรูป ท่าที่สอบ
กันดู บางทีจะเกิดมีผู้สร้างความนับถือขึ้นในราวรัชกาลที่ ๑ หรือต้นรัชกาลที่ ๒ แห่งกรุง
รัตนโกสินทร์ แต่ที่หาที่เล่ากันถึงเรื่องเมืองโกสินารายหรือโกสินนารายนั้น คงจะมีเล่าสืบกัน
มาช้านานในท้องถิ่นนั้นแล้ว เช่นที่มีสระโกสินารายอยู่ ในท้องที่ตำบลท่าผา อำเภอบ้านโป่ง
จังหวัดราชบุรี แม้ที่พระปฐมเจดีย์ ก็ยังมีเรื่องเล่ากันมาว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาบรรทมที่นั่น
จึงเรียกกันมาแต่ก่อนว่า พระประธม โดยเฉพาะที่พระแท่นดงรังนี้ ก็เชื่อและเล่ากันมาว่าเป็น
เมืองโกสินาราย เช่นที่กล่าวว่า

ไ้พระแท่นแผ่นผาอยู่ปากดอน

แต่ปางก่อนทีนเป็นที่เมือง

ชื่อกรุงโกสินารายสบายนัก

เป็นเอกอรรคออกชื่อย่อมๆเลื่อง

ท่งแก้วแหวนเงินทองกันองเนื่อง

ไม่ผิดเคื่องสมบัติกษัตรา

มีสวนแก้วอุทยานสำราญรื่น

ดูดาดคั่นดอกดวงพวงบุปผา

ปลูกไม้รังตั้งแท่นแผ่นศิลา

คือแผ่นผาอันนี้ท่านนิพพาน

ของพระยามลราชประสาทไว้

ย่อมแจ้งใจทุกประเทศเขตสยาม

ที่สำคัญนัยหมายหลายประการ

สมนิทานเรื่องเทคนีสงเกตพัง

แต่บ้านเมืองสูญหายกลายเป็นป่า

พยัคฆาอาศัยเหมือนใจหวัง

พระอุทยานรกรเป็นน้ำร้าง

อนิจจังอนาถิตอนิจจา

(นิราศพระแท่นดงรังของนายมี หน้า ๑๗)

ปูชนียสถานพระแท่นดงรัง

พระแท่นดงรังเกิดเป็นปูชนียสถาน และมีวัดขึ้นเมื่อใด และมีผู้สร้างวิหารครอบพระแท่นขึ้นแต่เมื่อใด ชื่อนี้ยังไม่พบหลักฐาน แต่มีกล่าวถึงในนิราศของสามเณรกลั่น ซึ่งเดินทางไปนมัสการพระแท่นดงรังกับท่านสุนทรภู่ ในปี พ.ศ. ๒๓๗๖ ว่า

ถึงพระแท่นแสนสงัดเห็นวัดมี

ทั้งโบสถ์ที่ครอบพระแท่นแผ่นศิลา

กับคันร้งทั้งคู่ยังอยู่พร้อม

คูดอน้อมมาข้างแท่นที่แผ่นผา

ค้างขึ้นชมโสมนัสยิ่งศรัทธา

งามบิดาทักยลด้วยยินดี

เข้าประคูดผ่านพระแท่นตั้ง

เหมือนบัลลังก์แลจารัศมี

(หน้า ๔๕-๔๖)

กลอนนิราศข้างบนนี้ แสดงว่าเมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๗๖ คราวสามเณรกลั่นไปนมัสการกับท่านสุนทรภู่ นั้น มีวัดพระแท่นและมีวิหารสร้างครอบพระแท่นแล้ว ทั้งคันร้งทั้งคู่ข้างพระแท่นก็ยังมียู่ แต่จะอยู่หน้าวิหารหรือภายในวิหารไม่อาจทราบได้ชัด ทั้งกล่าวถึงประตู

ทางเข้าค่าย ต่างแต่สามเนรกลันพรรณาวิหารเป็นโบสถ์ไป หรืออาจกล่าวถึงโบสถ์ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงกับวิหารพระแท่นและมีอยู่ก่อนแล้ว จึงกล่าวเป็นกลอนรวม ๆ กันไปได้ ส่วนในกลอนนิราศของนายมี ซึ่งเดินทางไปในมัสการ เมื่อปีวอก นักขัตตรัฐศก พ.ศ. ๒๓๗๔ ภายหลังสามเนรกลัน ๓ ปี นายมีมิได้พรรณาถึงโบสถ์หรือวิหารเลย คงพูดถึงแต่ต้นรังทั้งคู่ก็กล่าวว่

เอารูปเทียนบุบผาสุมาลัย

ชวนกันไหว้พระแท่นแผ่นศิลา

ในระหว่างนางรักทงคู่ค้อม

กำนัมน้อมกึ่งกำนัก็สาธา

แต่ไม่รั้งยังรักพระศาสดา

อนิจจาเราเกิดไม่ทันองค์

(หน้า ๑๔)

อย่างไรก็ตาม วิหารครอบพระแท่น คงมีผู้สร้างมาก่อนหน้านั้นแล้ว เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสไทรโยค ในปีฉลู พ.ศ. ๒๔๒๐ เมื่อเสด็จผ่านไปถึงพระแท่นคงรั้ง ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ว่า “วิหารหลังนี้เป็นของราษฎรกับพระสงฆ์เข้าทำกัน มีหนังสือจากผูกแผ่นส่วนบุญอยู่ริมผนังด้านตะวันตก ได้คัดมาแล้วอยู่ในแอปเปนเด็กซ์” เสียค่ายที่จารึกซึ่งทรงอ้างถึงนี้ บัดนี้คงสังเกตเห็นแต่รอยช่อง ๔ เหลี่ยมอยู่ที่ผนังภายในวิหารพระแท่นด้านตะวันตก แต่จารึกไม่มีแล้ว และที่ทรงไว้ว่า ได้คัดมาอยู่ใน Appendix นั้นก็มีได้นำมาพิมพ์รวมไว้ในหนังสือ พระราชนิพนธ์เสด็จประพาสไทรโยค ข้าพเจ้าได้ขอแรงเจ้าหน้าที่ช่วยสืบและค้นหาก็ไม่พบ เพราะหวังอยู่ในจารึกนั้นอาจบอกวันเดือนปีที่สร้างวิหารพระแท่น หรือปีที่พบพระแท่นคงรั้งไว้ด้วยก็ได้หรืออาจเป็นความเดียวกับ “บัญชีรายนามผู้ปฏิสังขรณ์พระแท่นคงรั้ง” ที่ได้นำมาพิมพ์รวมไว้ท้ายเล่มในสมุดนี้ก็ได้ แต่รอยช่อง ๔ เหลี่ยมนั้นคุ่มีขนาดย่อม ไม่น่าจะพอบรรจุข้อความจารึกบัญชีรายนามผู้ปฏิสังขรณ์ที่กล่าว จึงเข้าใจว่าคงเป็นคนละความ

ปรากฏตามบัญชีรายนามผู้ปฏิสังขรณ์พระแท่นดงรัง ที่นำมาพิมพ์รวมไว้ข้างท้ายเล่มนี้ เป็นการซ่อมแซมปฏิสังขรณ์ใหม่ เมื่อปีกุน พ.ศ. 2381 ในรัชกาลที่ 3 ภายหลังนิราศของสามเณรกลั่นและนายมี ทรวคทรวงของวิหารก็ดูเป็นแบบในรัชกาลนั้น จึงน่าสันนิษฐานว่า วิหารพระแท่นหลังเดิมคงจะสร้างขึ้นในราวรัชกาลที่ 1 หรือต้นรัชกาลที่ 2 ครั้นล่วงมาหลายปีวิหารหลังเดิมชำรุดทรุดโทรมลง ในรัชกาลที่ 3 บรรดาพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใส จึงได้บอกบุญร่วมใจกันปฏิสังขรณ์ขึ้นเพิ่มขึ้นใหม่ มีทำพาไลข้างนอกกับชานทักษิณโดยรอบ เป็นต้น ดังปรากฏอยู่ในบัญชีรายนามนั้นแล้ว

ต่อมาในรัชกาลที่ 4 ก็ได้โปรดให้บูรณะปฏิสังขรณ์วิหารพระอุโบสถวัดพระแท่นดงรัง เช่นที่กล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารว่า "เมื่อปีกุนเบญจศก (พ.ศ. 2406) ที่พระแท่นดงรังก็โปรดให้ผู้ว่าราชการเมือง กรมการเมืองราชบุรี ทำวิหารพระอุโบสถที่ค้างอยู่เสียให้แล้วๆ แล้วให้ทำพระเจดีย์ขึ้นที่หลังพระแท่น 1 องค์ การได้ทำอุโบสถไว้ภายหลังโปรดให้เลิกเสียการจึงค้างมา" สังเกตดูพระอุโบสถตามสภาพที่อยู่ในปัจจุบันเห็นได้ว่า นับแต่ทำไว้คราวนั้นแล้ว ก็คงจะมีได้ซ่อมแซมปฏิสังขรณ์กันอีก ส่วนวิหารนั้นคงจะได้ซ่อมกันบ้างเป็นครั้งคราว แต่คงจะเป็นส่วนน้อย

ณ ภายในวิหารพระแท่น แต่ก่อนมีก้อนศิลาซึ่งสมมติเป็นก้อนพระโลหิตของพระพุทธเจ้า ก้อนศิลาเหล่านี้แต่ก่อนเก็บใส่พานตั้งไว้ในวิหารพระแท่นหลายก้อน ทั้งสามเณรกลั่นและนายมีก็กล่าวถึงไว้ในนิราศ เช่นที่ว่า

ก้อนโลหิตคึกเห็นเช่นบาฬี

อยู่ข้างที่แท่นพระเจ้าเข้านิพพาน

(สามเณรกลั่น)

แต่เห็นก้อนพระโลหิตประดิษฐาน

ยังสงสารสังเวชนาเนตรไหล

ประคองวางกลางเกล้าเผ้าพิไร

แล้วกราบไหว้ตั้งวางไว้อย่างเดิม

(นายมี)

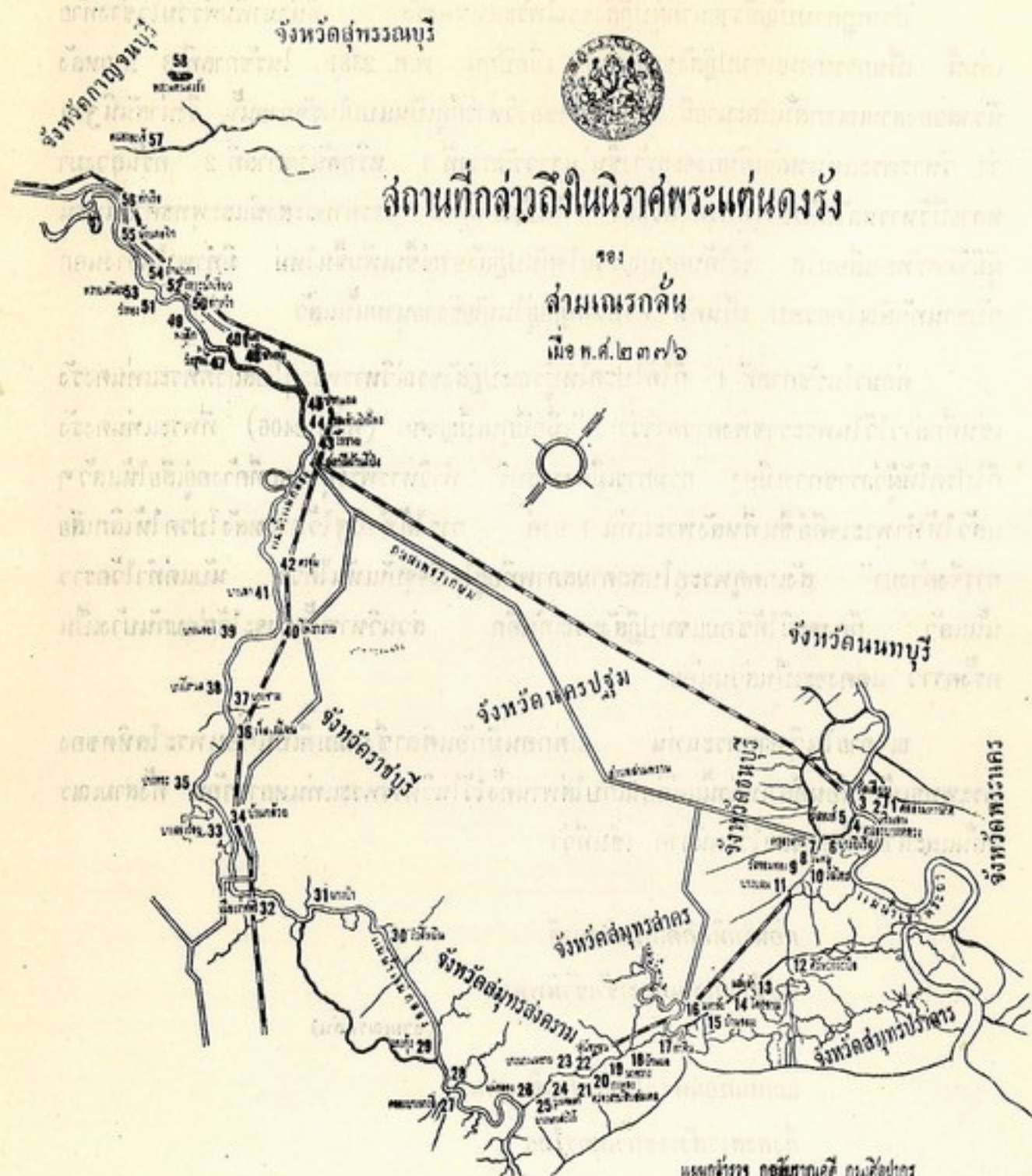

สถานที่กล่าวถึงในนิราศพระแท่นดงรัง

981

ล่ำมเณรกลั่น

លើក គ.ជ. ២៣៧/៦

ศิลาที่สมมติเป็นก้อนพระโลหิตนี้ เล่ากันว่า ต่อมาเมื่อถึงเทศกาลนมัสการพระแท่น
บรรดาพุทธศาสนิกชนที่ศรัทธาเลื่อมใสแย่งกันบังสุกุล เลยตกแตก แต่ปัจจุบันนี้ได้สอบถามท่าน
เจ้าอาวาส บอกว่าหายไปเสียหมดแล้ว

ออกมานอกวิหารครอบพระแท่นแล้ว ณ บนลานทักษิณ ที่กำแพงแก้วด้านมุม
ตะวันออกเฉียงเหนือ มีวิหารเล็กๆ เรียกกันว่า “วิหารพระอานนท์” และนอกกำแพงแก้ว
ไปทางตะวันออกใกล้รัศมีกัน มีวิหารอีกหลังหนึ่ง คงจะสร้างขึ้นภายหลัง เรียกว่า “วิหาร
พระทรมานกาย” มีพระพุทธรูปปางทุกกรกิริยา ประดิษฐานอยู่บนฐานชุกชี ตรงหน้าออกมา
เป็นที่ตั้งแท่นหินบดยา

ด้านหลังวิหารพระแท่น มีเทือกเขาเตี้ยๆ คาคไปทางทิศเหนือ มีต้นรังและไม้ยืนต้นอยู่
ประปราย แต่ที่เทือกเขาเตี้ยตรงหลังวิหาร ใกล้กำแพงแก้ว มีก้อนศิลา มีรูซอกๆ ชิงน้ำได้
ปากกว้างราว ๑๗ ซม. และลึกประมาณ ๗๕ ซม. สมมติกันว่าเป็นที่ซึ่งพระพุทธเจ้าทรง
พระอาเจียนลงพระโลหิตก่อนเสด็จกับขันธปรินิพพาน

นับแต่พระแท่นคงรังเกิดเป็นปูชนียสถานสำคัญขึ้นอีกแห่งหนึ่งในประเทศไทยแล้ว
ก็ได้มีกำหนดงานนัดไหว้เป็นเทศกาลประจำปีขึ้น ตั้งแต่วันขึ้น ๘ ค่ำ ถึงเพ็ญกลางเดือน ๔ ทุกปี
ปรากฏว่ามีบรรดาพุทธศาสนิกชนพากันมานมัสการจากทิศานุทิศ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระแท่นคงรัง

เมื่อในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินมา
นมัสการพระแท่นคงรัง เมื่อเดือน ๖ ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๐๒ และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินมานมัสการพระแท่นคงรังครั้งหนึ่ง เมื่อปีฉลู พ.ศ. ๒๔๐๘
ครั้นต่อมาในรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อเสด็จประพาสไทรโยค
ได้เสด็จพระราชดำเนินมาประทับแรมและสมโภชพระแท่นคงรัง เมื่อวันอังคาร แรม ๔ ค่ำ
เดือน ๒ ปีฉลู พ.ศ. ๒๔๒๐ ได้ทรงพระราชนิพนธ์เล่าเรื่องพระแท่นคงรัง และเขาถวายเป็น
เพลงกับบริเวณพระแท่นตามที่ทอดพระเนตรเห็นในสมัยนั้นไว้ละเอียดลออน่ารู้ ขอนำมาพิมพ์
ไว้ดังต่อไปนี้

“วิหารพระแท่นตั้งอยู่นั้น เป็นเขาเทือกเดียวกันกับเขาถวายพระเพลิง เชิงเขานี้
 ถูกราบลงมาสูงกว่าพื้นดินข้างล่างอยู่หน่อยหนึ่ง มาถึงที่พระแท่นจึงเป็นเขาศิลายาวออกไป
 ที่ข้างล่างวิหารมีช่องศิลายาวประมาณ ๖ นิ้ว กว้าง ๕ นิ้ว หยักคู่สี่สั ๒ สอก ว่าเป็นที่บัน
 พระโอรสของพุทธเจ้า ที่พระแท่นนั้นเป็นปลายของเทือกศิลาที่เขายื่นนั้นยื่นออกมา ก่อผนังทับ
 คงเป็นศิลาเป็นแท่งสูงข้างหนึ่ง ด้านข้างหนึ่ง ข้างสูงนั้นวัดได้สองคืบ ยังมีสูงขึ้นไปอีกเหมือน
 หนึ่งเป็นหมอน กว้างสักคืบเศษ สูงกับ ๑ ข้างปลายสูง ๑๖ นิ้ว ยาว ๑๑ สอกคืบ ข้างบนกว้าง
 ๔ สอกเศษ ข้างล่าง ๓ สอกเศษ เป็นพื้นครุกระอยู่ แต่เจ้าของบิณฑาทินบ้านเป็นบวรรองไว้
 พื้นกลางพระแท่นนั้น จะเป็นอย่างไรไม่เห็น กว้างที่หมอนคลุมสูงขึ้นไปสักสอง ๑ ทำเป็น
 คล้ายๆ รูปคนนอนคลุมหัว เมื่อ ๑๒ ปีมาแล้ว เราตามเสด็จทูตกระหม่อม^๒ มายังเด็กอยู่
 พอเยี่ยมหน้าเข้าไปเห็นที่คลุมผ้าตกใจนึกว่าศพอะไรคลุมอยู่ในนั้น วิหารที่ก่อรอบพระแท่น
 ไว้นั้นเป็นสี่เหลี่ยม กว้างในกว้างประมาณ ๔ วา ๒ สอก มีเสาสี่เสา ผนังหน้า ข้างนอกมี
 เฉลียงรอบกว้างสัก ๖ สอก ยาวตลอดสัก ๗ วา ๒ สอก ในโบสถ์แขวนพระพุทธรูปต่างๆ ที่ปลาย
 พระแท่นนั้นมีพระบาททองพระปรางค์ลงข้างล่างเป็นเหมือนลับแลอันหนึ่ง มีพานใส่ก้อน
 ศิลาบิณฑาทินอยู่หลายก้อน สังเกตได้แต่ก่อนว่ามาเห็นก่อนโตกว่านี้ แต่คราวนี้มาเห็นเป็น
 แดกสองซีกก็มี ทราบว่าแย่งกันบังสุกุลพลัดตกแตก พื้นคาคด้วยตะกั่ววิหารนี้เป็นของราษฎร
 กับพระสงฆ์เข้ากันทำ มีหนังสือจากแผ่นส่วนบุญอยู่ริมผนังด้านตะวันตก ได้คัดมาแล้ว อยู่ใน
 แอปเปินกระจก^๓”

“วิหารพระแท่นนั้น ผนังหน้าตรงทิศใต้ รอบนอกมีกำแพงแก้วทักษิณรอบมี
 พระเจดีย์เล็ก ๆ น้อย ๆ หลายองค์ในรอบบริเวณนั้น มีวิหารกุฎาตุเป็นของค้างๆทำยัง
 ไม่แล้ว ก่ออิฐแผ่นใหญ่ขึ้นไป เหลืออยู่ครึ่งหนึ่งบ้าง กว้างครึ่งบ้าง แต่สองข้างนั้นที่จะเป็น
 โบริกวิหาร ไม่มีเครื่องบน ข้างตะวันตกมีโรงจากคลุมอยู่โรงหนึ่ง หน้าวิหารพระแท่นมี

๑ พ.ศ. ๒๔๐๔

๒ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในรัชกาลที่ ๔

๓ จารึกที่ทรงอ้างถึงนี้ เดิมนั้นเห็นแต่รอยอยู่ที่ฝาผนังวิหารพระแท่น แต่จารึกไม่มีแล้ว
 และที่จารึกได้มาเป็น appendix ในพระราชนิพนธ์นี้ ก็ได้พิมพ์ลงไว้ในพระราชนิพนธ์
 เสด็จประพาสไทรโยค ได้ขอแรงเจ้าหน้าที่สืบค้นหากันไม่พบ น่าเสียดาย เพราะ
 ในจารึกนั้นอาจบอกการสร้างวิหารหรือที่พบพระแท่นคงไว้ก็ได้

โรงระฆังหลายหลัง ในอาณาเขตนั่นเป็นคันรั้วย่อมๆ ไม่สูงใหญ่นัก ขึ้นไปทางข้างขวามือขึ้นไป มีกองศิลาตั้ง แล้วมีศิลา 1 เหลี่ยมเรียกว่า หินบด....”

“แต่ธรรมดาคอนไทยๆ เรา มักจะถือการที่ขลังศักดิ์สิทธิ์ต่างมากกว่าที่ถือพระพุทธรูป โดยแท้ ถ้าเห็นเจดีย์ฐานแห่งใดไม่ขลังศักดิ์สิทธิ์ก็ไม่ใคร่จะนับถือ ถ้าแห่งใดมีคำเล่าลือว่า ขลังศักดิ์สิทธิ์อย่างนั้นอย่างนี้ ก็มักจะศรัทธามากขึ้น เหมือนหนึ่งที่พระแท่นดงรังนี้ มีเรื่องราววิเศษต่างๆ หลายอย่าง เรื่องหนึ่งว่าแขกคนหนึ่งขึ้นมาเที่ยวว่าพระแท่นสบายน่านอนเล่น นอนอยู่ โลหิตออกจากปากออกจากจมูกตาย เรื่องหนึ่งว่าน้ำวันพระโอฐนั้น ถ้าเป็นตาแดง หยอดตาหาย อย่างหนึ่งว่าหินบดนั้น ถ้าบดไปไม่กี่ๆ ไม่ว่า ถ้ากินเข้าไปเป็นยาทั้งนั้น อย่างหนึ่งว่าน้ำมันตามตะเกียงทาปากแผลอันใดหายหมด อีกอย่างหนึ่งว่าน้ำขี้บันโคที่ขื่นเขา ถวายพระเพลิงนั้นได้เท่าใด อายุผู้นั้นจะยืนไปเท่ากับขี้บันโคที่ขื่นนั้น อีกอย่างหนึ่งว่าถ้า ผู้ใดเดินไปหลังมณฑปนั้นหน่อยหนึ่ง จะพบเมืองลับแลกลับมามีได้ และต้นไม้ในฤดูแล้งเป็น ธรรมชาติใบก็ร่วง เห็นกันว่าเป็นต้นไม้เศวตโคก ญาติก็แห่มาเพราะร้องให้สงสารพระพุทธรูปเจ้า คำเล่าๆ กันแต่กันดังนี้ มีหลายสิ่งหลายอย่างนักพรรณนาไม่ถ้วน.... การเรื่องปาฏิหาริย์เหล่านี้ ถ้าผู้มีปัญญาคิดตรึกตรอง แล้วก็จะไม่ใคร่เชื่อถือ แต่ที่ว่ามันตามน้ำใจคนที่มักจะนับถือ การปาฏิหาริย์ต่างๆ....”

“แต่ถึงเราได้พุดคุยเถียงพระแท่น....ดังนี้ ใช่ว่าจะคัดค้านติเตียนเสียว่า พระแท่นดงรัง ไม่เป็นที่ควรบูชาขึ้น ก็มีได้ เพราะสิ่งใดๆ ก็ดี เป็นเครื่องที่จะเตือนใจจะนำใจให้ระลึกถึง พระพุทธรูปได้ สิ่งนั้นก็ควรบูชาทุกอย่าง เพราะเราไม่ได้ถือตามความปาฏิหาริย์ศักดิ์สิทธิ์ของ สิ่งใดๆ ว่าเป็นพระพุทธรูปเจ้าแท้ ไม่แท้ ภาสึบมาแต่พระพุทธรูปเจ้าแท้ ไม่แท้ ดังคนบางจำพวก ที่เห็นไปว่าการเคารพไหว้กราบพระพุทธรูปนั้น เป็นไอ้คดละคร จำเพราะเจาะใจจงจะบูชา สิ่งอันนั้น เมื่อผู้ใดนึกถึงผู้นั้นเป็นผู้ที่นึกโดยแท้ เป็นผู้ไม่ทราบสิ่งใดเลย เอาแต่ความเคอะ ของตัวให้คนอื่นพลอยเคอะด้วย ผู้ที่รู้อยู่ทั่วถึงจะไหว้กราบในที่ที่มีพระพุทธรูป สถูป ภาสึบอื่นๆ ซึ่งเป็นเจดีย์ฐาน ภาสึบไหว้กราบในที่แจ้ง ในซายคาที่ไม่มีเจดีย์ฐานเกิด ต้องส่งใจระฤกถึง คุณพระพุทธรูปเจ้า แล้วไหว้กราบทุกครั้งทุกคราว และพระแท่นดงรังนี้เล่าก็เป็นเจดีย์ฐานอัน 1 ซึ่งควรจะส่งใจระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้าที่เสด็จปรินิพพาน ในเมืองกุสินาราย ที่ป่าร้างของมค กระษัตริย์ ก็เหมือนหนึ่งได้นมัสการในที่นั้นเหมือนกัน.... เจดีย์ฐานต่างๆ ยกไว้เป็นเครื่องชักนำ

ใจให้ส่งไปประณตถึงคุณพระพุทธเจ้าโดยง่ายขึ้นกว่าที่จะนึกเปล่า ๆ เพราะฉะนั้น ถ้าเจตีย์ฐาน
แห่งใด ความเป็นที่เชื่อ ที่เลื่อมใส เพราะมีหลักฐาน เป็นพยานสำคัญได้ก็มีแรงจะชักจูง
ความเลื่อมใสให้มากขึ้น ซึ่งว่าเปรียบเทียบมาดังนี้ เพราะจะให้เป็นที่ประโยชน์ที่จะได้นำความ
เลื่อมใสเท่านั้น ใช่ว่าพระแท่นไม้แท่น ไม้ไผ่ไม้ไผ่.....ถ้าเป็นเจตีย์ฐานแห่งใด ๆ ก็ดี ฤๅไม่มี
เจตีย์ฐานก็ดี ผู้ใดมีน้ำใจไหว้ดี ก็จะมีอันสงส์ ถ้าไหว้ไม่ดี ก็จะมีอันกับเงินไก่อ้วนแสน
เหมือนกัน...."

ในรัชกาลที่ 6 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินไปซ่อม
รบเสื่อป่า ณ ค่ายหลวงบ้านโป่งเกือบทุกปี ครั้นในปี พ.ศ. 2464 ภายหลังเสร็จการซ่อม
รบเสื่อป่าแล้ว โปรดให้เสื่อป่าเหล่าอื่นกลับ คงมีตามเสด็จแต่เหล่าเสื่อป่าที่เป็นมหาดเล็กและ
พวกปี่พาทย์หลวงกับมโหรีมหาดเล็กหมวดรักษาพระองค์ตามเสด็จด้วย แล้วพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินโดยรถยนต์พระที่นั่งไปตามถนนและทางเกวียน
มาทรงสักการะพระแท่นดงรัง แต่เสด็จเพียงวันเดียวมิได้ประทับแรม

มูลเหตุให้เกิดความเลื่อมใส

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำวรางราชานุภาพ ทรงมีลายพระหัตถ์ตรัสเล่า
ถึงเรื่องพระแท่นดงรังถวายสมเด็จพระบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ว่า
"ว่าถึงพระแท่นดงรัง หม่อมฉันเห็นว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำคัญ ไม่ได้อยู่ที่ตัวพระแท่น
เท่ากับผ้าเหลืองที่เขาเอาซ้อนกองไว้บนพระแท่นเป็นรูปคล้ายกับศพคลุมผ้านอนอยู่บนนั้น ผู้ที่
ไปพระแท่นดงรังครั้งแรก ล้วนนึกไปว่าจะดูพระแท่น ครั้นไปถึง แต่พอใกล้ประตูวิหารเข้าไป
เห็นรูปกองผ้าเหลืองเหมือนอย่าง 'พระพุทธศพ' วางบนพระแท่นก่อนสิ่งอื่น ก็จับใจในทันที
บางคนถึงสะอื้นกลั้ว บางคนก็รู้สึกเลื่อมใส พระแท่นดงรังอัศจรรย์ด้วยผ้าเหลืองกองนั้น
เป็นสำคัญ จึงมักกล่าวกันว่าพระแท่นศิลาอาสน์ไม่น่าเลื่อมใสเหมือนพระแท่นดงรัง เมื่อหม่อม
ฉันเป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยไปตรวจราชการมณฑลราชบุรีทางเรือ ได้แวะขึ้น ไป
พระแท่นดงรังนอกเทศกาลครั้ง 1 เห็นเขาม้วนเอากองผ้าเหลืองใส่สาแหกรกแขวนห้อยกับเพดาน

วิหาร เหลือแต่ตัวพระแท่นเป็นปลายเนินศิลาแดงอันมีเป็นเทือกต่อผนังวิหารออกไปอีกยาวจนค
 กุศลสงฆ์ ไม่ลืบใจเลย" พระพุทธเจ้าได้ไปอาศัยอยู่ที่วัดร้างในป่าช้า

จะทูลเรื่องพระแท่นตรงตามความคิดต่อไปในทางค่านาน อันคติที่เชื่อว่าพระพุทธรเจ้า
 ได้เสด็จไปยังประเทศต่าง ๆ ภายนอกอินเดียด้วยสามารถอิทธิฤทธิ์ผานสมมติ และได้
 ประดิษฐานเจดีย์หรือครุฑพาศรณ์อะไรไว้ในประเทศเหล่านั้น เป็นคติเกิดในลังกาทวีป
 ประเทศอื่นที่เป็นศิษย์ของชาวลังการับเอาไปเชื่อถือด้วย จึงเกิดมีเจดีย์วัตถุและพุทธรพาศรณ์
 ที่อ้างว่า พระพุทธรองค์ได้ทรงประดิษฐานเจดีย์วัตถุไว้มากบ้างน้อยบ้างทุกประเทศ ประเทศ
 อื่นจะยกไว้ กล่าวแต่ในเฉพาะเมืองไทยนี้ มีปรากฏในเรื่องพงศาวดารโดยลำดับมา ว่าพบ
 รอยพระพุทธรบาท ณ โหล่นเขาสุวรรณบรรพต เมื่อรัชกาลพระเจ้าทรงธรรม ต่อมาถึงรัชกาล
 พระเจ้าเสือ ปรากฏว่าเสด็จไปบูชาพระพุทธรลาย ณ เขานี้แล้ว จึงสันนิษฐานว่าคงพบเมื่อใน
 รัชกาลนั้น ต่อมาปรากฏว่า พระเจ้าบรมโกศเสด็จไปบูชาพระแท่นศิลาอาสน์ อาจจะมีมาก่อน
 แล้วช้านาน เพราะอยู่ริมเมืองทุ่งยั้ง ซึ่งตั้งมาตั้งแต่ครั้งสมัยสุโขทัย บางทีชื่อ "ทุ่งยั้ง"
 นั้นเองจะเป็นนิมิตให้เกิดมีพระแท่น เป็นที่พระพุทธรเจ้าประทับยืนเมื่อเสด็จผ่านมาจากทางนั้น
 แต่พระแท่นตรงในในเรื่องพงศาวดารไม่กล่าวถึงเลย จึงสันนิษฐานว่าน่าจะเกิดนิมิตกันต่อเมื่อ
 ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา และเป็นความคิดของพระเถระในท้องถิ่น ด้วยถือเอาเทือกศิลาแดง
 ลาดตรงปลายเนินกับที่มีปากันรั้งรายรอบเป็นนิมิต ประดิษฐานเป็นเจดีย์วัตถุเทียบกับพระแท่น
 ที่ปริณิพพานของพระพุทธรเจ้า ณ เมืองกุสินาราย ทำนองเดียวกับพระพุทธรจารย์ (มา)
 สร้างรอยพระพุทธรบาทจำลองขึ้นทั่วจักรวรรดิแล้วให้คนไปบูชา มิได้ตั้งใจจะให้ใครเชื่อถือ
 พระพุทธรเจ้าได้เสด็จเข้าพระนิพพาน ณ พระแท่นนั้น ความอัศจรรย์ของพระแท่นตรงอันผิด
 กับเจดีย์วัตถุที่อื่นหมด จึงมีที่ต่อมาภายหลังมีผู้เชื่อว่า พระพุทธรเจ้าเสด็จดับขันธปริณิพพาน
 ณ พระแท่นตรงนั้นจริง ๆ หรือว่าอีกอย่างหนึ่งคือ เชื่อว่าพระพุทธรเจ้าเสด็จมาดับขันธ
 ปริณิพพานในเมืองไทยนี้ ผิดกับเชื่อว่าพระพุทธรเจ้าได้เสด็จมาประดิษฐานพระบริโลกเจดีย์
 เช่น เขี้ยวรอยพระพุทธรบาทไว้เป็นต้น อันหมายความว่าเสด็จมาชั่วคราวแล้วเสด็จกลับ
 ไปยังมณฑลประเทศ แต่ความที่เชื่อว่าพระพุทธรเจ้าเสด็จดับขันธปริณิพพาน ณ พระแท่นตรง
 หมายความว่าเมืองไทยนี้เป็นมณฑลประเทศ ที่อุปติ ตรัสรู้ และปริณิพพาน ของพระพุทธรเจ้า
 จึงควรนับถือว่าอัศจรรย์ยิ่งกว่าพระพุทธรเจดีย์แห่งอื่น จะเชื่อกันอย่างนั้นแพร่หลายเพียงใดไม่

ทราบแน่ แต่จะทูลเป็นหลักฐานได้รายหนึ่ง มีพระราชคณะสามัญ เมื่อหม่อมฉันกลับมาจาก
อินเดียใน พ.ศ. 2434 พบท่านจึงเล่าถึงที่หม่อมฉันได้ไปบูชาที่พระพุทธเจ้าศรีสุ ฌ เมือง
พุทธคยา และที่ประทานปฐมเทศนา ณ เมืองพาราณสีให้ท่านฟัง ท่านฟังก็ยิ้มๆ อยู่ ทว่า
ประการใดไม่ ต่อมาช้านานจนเมื่อท่านถึงมรณภาพแล้ว จึงปรากฏว่าท่านได้แต่งหนังสือให้
พิมพ์ไว้เรื่อง 1 ในหนังสือนั้นท่านชี้ดินที่ต่าง ๆ ในเมืองไทยอันเนื่องด้วยเรื่องพุทธประวัติจน
เสด็จเข้าปริณิพพาน ณ พระแท่นดงรัง มีในหนังสือหนึ่งแห่งหนึ่ง ท่านว่า 'ที่ใครว่าพระพุทธเจ้า
อุบัติ ทรสรั และปริณิพพานในอินเดีย นั้น ฉันไม่เชื่อ' พออ่านถึงตอนนั้นหม่อมฉันรู้สึกว่
ที่ท่านเรียก 'ใคร' นั้น คือตัวหม่อมฉันเอง เป็นแต่เกรงใจจึงไม่ออกชื่อ เพราะฉะนั้น
หม่อมฉันเล่าเรื่องนี้ถวายเป็นลายลักษณ์อักษรจึงไม่ออกชื่อท่านตอบแทนบ้าง"

เมื่อนายมีเดินทางไปในมัสการพระแท่นดงรัง ในปี พ.ศ. 2379 ได้เห็นพระแท่นแล้ว
พรรณนาไว้น่าฟัง ก่อให้เกิดธรรมสังเวช น้อมนำดวงจิตให้รำลึกถึงพระพุทธคุณเป็นพุทธา
นุสสติได้คื ก็กล่าว

เห็นแต่แท่นแผ่นผ้ายังปรากฏ

แสนกำสรดเศร้าจิตพิทวง

นำเนตรหยักหยดย้อยเป็นฝอยลง

คิดถึงองค์พระสัพพัญญูคุณญาณ

พระองค์โปรดเทวแลมนุษย์

ให้สูงสุดสันโฆสงสาร

พระชนม์ได้แปดสิบกันิพพาน

โปรดประทานศาสนาไว้ห้าพัน

พระองค์เกิดในบรินกระบิลพัสดุ์

เป็นกษัตริย์สุจริตเกษมสันต์

มานิพพานในป่าสาละวัน

ถ้าเกิดทันแล้วจะทูลอาราธนา

มิให้องค์ทรงญาณนิพพานก่อน

ให้ถาวรอยู่สืบพระศาสนา
ยังคิดไปใจหายฟ่ายน้ำตา
แทบชีวาจะพินาศเพียงชาติใจ

(หน้า ๑๔-๑๕)

เขาดวยพระเพลิง

เขาดวยพระเพลิง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของวิหารพระแท่น ในตอนที่เป็นยอดสูง 55 เมตร นั้น มีมณฑปเตี้ยๆ รูป 12 เหลี่ยม สมมติกันว่าสร้างครอบเชิงตะกอนที่ถวายพระเพลิงพระพุทธรูปเมื่อเสด็จปรินิพพานแล้ว แต่ในปัจจุบันนี้ประดิษฐานพระพุทธรูปจำลองอยู่ภายในมณฑปทางขึ้นเขาดวยพระเพลิงด้านหน้า มีอิฐแผ่นใหญ่ปูลาดแล้วถึงชั้นบันไดก่ออิฐโอบปูนทำเป็นชั้นบันไดยาวๆ ลาดขึ้นไปตั้งแต่เชิงเขาด้านตะวันออก นับกันได้ ๔๔ ชั้น

มณฑปบนเขาดวยพระเพลิงนี้ คงจะสร้างขึ้นภายหลังวิหารพระแท่น เพราะทั้งในกลอนนิราศของสามเณรกลั่นและของนายมี ต่างพรรณนาถึงแต่ภูเขาถวายพระเพลิงไม่พูดถึงมณฑปเลย คงกล่าวถึงแต่ก้อนกรวดก้อนศิลาตามภูผาว่า กลางวันจะคุเห็นเป็นกรวดเป็นหินธรรมชาติ ตกกลางคืนจะเห็นส่องแสงสุกอร่ามงามไสว เพราะแต่ก่อนเป็นของเทวดานฤมิตเป็นเครื่องประดับพระศัพพะพุทธรเจ้า เช่นที่พรรณนาว่า

ชั้นคีรีถวายพระเพลิงเผา

บันไดเกล้าคดหลั่นเป็นคันเขิน

ชั้นถึงยอดทอดตาคุน้ำเพลิง

เหมือนเหาะเหินเห็นรอบขอบมณฑล

ดูทางทิศบูรพาน่าวิเวก

เห็นเทียมเมฆกลุ่มเกือบลือนเวหน

ข้างทิศใต้ทิวไม้เป็นหมอกมล

แลดูคนทั่ววันดึกดิสสุธา

เห็นเขาใหญ่ไกลทะคุ่มชะอุมเขี้ยว
คุลคเดียวหลายหลากชวากผา
พยับลมกลมกลืนกับพื้นฟ้า
ทัศนอันงามอยู่แต่ไกล
ที่พุดผางทางเดินบนเนินผา
เห็นศิลาแวววาวงามไสว

พรรณรายพรายแพรวคว้าว

แล้วไถ่เลื่อมเลื่อมละลานตา

บ้างเป็นก้อนกลิ้งกลมบ้างคมแหลม

เป็นแก้วแกมเกือกก้อนช่อหนา

เป็นที่เทพนิมิตด้วยดุษฎี

พิจารณาสมความตามบาท

เป็นก้อนแก้วแวววาวปลละปลานแสง

คือเครื่องแต่งพระศัพพะชินสีห์

จึงเกิดเป็นบรรพตปรากฏมี

ด้วยเป็นทวยพระเพลิงเชิงตะกอน

(นิราศพระแท่นดงรัง ของ นายมี ใหม้า ๑๑-๑๒)

สามเณรกลั้นพรรณนาไว้ว่า

ไม่กล้าเก็บก้อนกรวดก้อนหินตามเขาถวยพระเพลิงที่

กลางคินมองเห็นแวววาวเป็นเหมือนเพชรน้ำค้างนมา เพราะกลัวบาป

พอบิดาลาออกมานอกโบสถ์

ชนเขาไซเขตศาตาสถาย

เป็นภูมิพนรรมลันทมราย

ชื่อเขาถวยพระเพลิงพระเจ้าเขาแก้ววิชัย

เป็นกรวดแก้วแวววาวพรอยพราวพ้าง

เพชรน้ำค้างอย่างมณีสีสยาม
 แม่นกลางคืนพันผาวิมลอวราม
 คุแหววามวาวับแจ่มจับตา
 ครันกลางวันนั้นเห็นเป็นแต่กรวด
 จะเก็บมาอวดคนก็ทราบบาปหนักหน
 เทียวชมรอบขอบอารามตามบิดา
 แล้วเลยลาดคทางมากกลางดง

(นิราศตระเวนดงของ สามเศียรกลั่น หน้า ๕๑-๕๔)

หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ฯ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชนิพนธ์ถึงเขาถวยพระเพลิงไว้ว่า “แต่วิหารไปถึงเชิงเขา ๑๐ เส้น ๗ วา แต่เชิงบันไดถึงเชิงมณฑป ๓ เส้น ๘ วา นี่เป็นระยะทางวัดด้วยเส้นเชือกเป็นแน้ว ที่เขานี้เป็นยอดสูงขึ้นไป ยาวตลอดอยู่ใน ๔ เส้น ๑๐ เส้น เตรงหน้าที่สูงข้างบันไดขึ้นไป ยังเป็นยอดสูงขึ้นไปอีกหน่อยหนึ่ง เป็นที่ท้งมณฑป ๑๒ เหลี่ยม กว้างประมาณ ๓ วา ๓ นิ้ว มีเสาข้างใน ๔ เสา ทำเป็นเมรุกลายๆ ยอดแหลมมีประติมากรรม ๒ ประติมากรรม ในนั้นมีพระพุทธรูปยืนปางประทานพร มีรูปพระสงฆ์ไปยืนไหว้อยู่ ข้างพระมณฑปองค์พระบาท เห็นจะเป็นพระกัศยป มีราวเทียนเหมือนกังตามที่เคยมี และแฉวนพระพุทธรูปต่างๆ ที่เสาหนึ่งมีพระบาทสองข้าง ติดอยู่กับแผ่นกระดานมีคทองมีเคียว ทำนองเป็นถ้ำศักดิ์ของหีบศพ ทำนองจะทำให้เห็นว่าเมื่อถวยพระเพลิง พระพุทธเจ้าขึ้นพระบาทออกมาให้พระกัศยปมัสการ มณฑปนั้นตั้งอยู่ตรงทิศตะวันตกตะวันออก ทางขึ้นทางทิศตะวันออก รอบมีซ่านทักษิณเพอเดินไต่ที่ภูเขาอันไม่มีหญ้าแต่ต้นไม้รกนัก เป็นแต่ต้นรังย้อมๆ รายไปทางขึ้นไปเป็นบันไดก่อด้วยอิฐแผ่นใหญ่ๆ คันกว้างๆ ขึ้นไปถึงยอดเขา ไปหน่อยหนึ่งถึงมณฑปมีสเทอ์ไปเยื่อไค้วค้วยบารอมเมเทอ์ว่าสูง ๘๒ ฟุต คือเป็น ๑๒ วา คอก ๔ นิ้ว แน่ๆ ไม่แน่ไม่ทราบ ยืนอยู่บนยอดเขาแลไปเห็นแต่ต้นเต็งรังแลไม้แดงรอบข้าง ว่ามีผู้มาคดมากเป็นที่ทำกินของคนที่อยู่แถบราชบุรีแห่งหนึ่ง บ้านเขานี้มีที่คุดอยู่แต่เท่านั้น นายมีได้มาชมภูเขาถวยพระเพลิงนี้แล้ว ตอนลงจากภูเขาก็อธิษฐานไว้ไห้เรานำพังว่า

ยิ่งพิศภูผาน้ำตาก

อยากใคร่ยกโยกยอดให้ถอดถอน

มาปลุกฝั่งทั้งวางกลางนคร

ให้ถาวรวันทาบูชาชม

ยกไม่ไหวจนใจไม่มีฤทธิ์

สุดจะคิดชุกหินแผ่นดินถม

แล้วลงจากเขาเขินเนินพนม

เที่ยวเซยชมบุปผาชาติคาบคา

(นิราศพระแท่นดงรัง ของ นายมี หน้า ๑๘)

แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า เนื่องจากมณฑปบนเขาถวายพระเพลิงแห่งนี้ มีอายุการก่อสร้างมานาน จึงมีสภาพชำรุดทรุดโทรมมาก กรมศิลปากรได้อนุมัติให้ทางวัดทำการซ่อม โดยให้รักษารูปแบบและวัสดุเดิมไว้ทั้งสิ้น ทางวัดได้เริ่มทำการซ่อมเมื่อเดือนสิงหาคม ๒๕๑๔ และโดยที่การก่อสร้างแต่เดิมไม่มีรากฐาน เพียงแต่ก่ออิฐถือปูนครอบพระพุทธรูปจำลองไว้เฉยๆ จึงปรากฏว่า ขณะที่ช่างและคนงานขุดหลุมเพื่อเทเสาและทำคานคอดิน ผนังได้พังลงมาทุกด้าน สุวสิสัยที่จะใช้วัสดุเดิมซ่อมแซมให้คงสภาพตามรูปแบบเดิมได้ ทางวัดจึงได้ทำการก่อสร้างขึ้นใหม่ โดยพยายามที่จะให้มีรูปแบบคล้ายของเดิมมากที่สุด และพร้อมกันนั้นก็ให้ทำการขยายพื้นที่รอบบริเวณมณฑปให้กว้างออกไปอีก เป็นพื้นที่คอนกรีตเสริมเหล็ก สันกำแพงก่อสร้าง ๓ แสนบาทเศษ

นอกจากเขาถวายพระเพลิงแล้ว ในบริเวณพระแท่นดงรังยังมีสถานที่อีกบางแห่งซึ่งสมควรจะได้นำมากล่าวไว้ในที่นี้ด้วย เพื่อให้เรื่องราวเกี่ยวกับพระแท่นดงรังสมบูรณ์ยิ่งขึ้น คือ

๑. รูปพระสงฆ์และของอื่นที่ทรงกล่าวถึงนี้ ปัจจุบันไม่มีตามที่ทรงกล่าวถึงหลายอย่าง

ทึบคยา

ภายในวิหารพระแท่นทางทิศตะวันออกของพระแท่น มีหินอยู่ก้อนหนึ่งซึ่งกล่าวกันว่า เป็นที่บดยาถวายพระพุทธเจ้า ในงานเทศกาลนมัสการพระแท่นดงรัง มีผู้นมัสการได้หาซื้อ กันไม่สมุนไพรมากแล้วเอาก้อนหินนั้นเป็นที่บดยาใช้รับประทานกันเป็นจำนวนมาก บางคนบดยา เหล่านั้นแล้วก็นำเอากลับไปบ้านเพื่อฝากญาติพี่น้องกันก็มีมาก

ปล่องพญานาค

ภายในบริเวณบ่าร้างไปทางทิศใต้ของตัวพระแท่นระยะห่างประมาณ ๒๐๐ เมตร มี สถานที่ที่เป็นบ่อลึกอยู่ ๑ บ่อ ที่ปากบ่อนั้นได้ใช้อิฐโบราณก่อเป็นคันสำหรับกันคนพังทับปาก บ่อไว้ กล่าวกันสืบต่อมามีบ่อแห่งนี้เป็น "ปล่องพญานาค" ที่มานมัสการเชิงตะกอนที่ถวาย พระเพลิงพระพุทธเจ้าบุณชาถวายเพลิงแต่ครั้งโบราณกาล

สวนนายจุนทะกุมารบุตร

ทางทิศเหนือของตัวพระแท่นดงรัง ระยะห่างออกไปประมาณ ๕๐๐ เมตร มีบริเวณ บ่าแห่งหนึ่ง มีลักษณะเป็นสวนมีต้นไม้ เช่น มะม่วง มะตูม และต้นตาลโตนด ปรากฏ อยู่ในปัจจุบันนี้ โดยกล่าวว่า เป็นสวนของนายจุนทะกุมารบุตรผู้ถวายมังสะสุกรอ่อนแก่ พระพุทธเจ้าตามพุทธประวัติ ครั้นเมื่อพระพุทธเจ้าเสวยสุกรอ่อนแล้วก็ได้ประจวรลงพระโลหิต เสด็จกลับชั้นรับนิพพานที่พระแท่นดงรัง สวนนี้เมื่อขึ้นไปบนเขาถวายเพลิงแล้ว และไป ทางทิศตะวันออกก็จะให้เห็นเป็นแก่งอยู่ในขณะนี้ด้วย

ลำน้ำหมอสอและลำพระยาพาเยอ

ลำน้ำหมอสอนี้เป็นลำน้ำเล็ก ๆ ไหลผ่านไหล่เขาถวายเพลิงในบริเวณพระแท่นดงรัง และไหลไปจดอำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม บางตอนก็ลุ่มลึกกว้างใหญ่น้ำขังตลอดปี (เช่นตอนที่บ้านวังคา ตำบลพระแท่น เป็นต้น) ลำน้ำนี้กล่าวกันว่า เมื่อพระพุทธเจ้าประจวร หนักมีหมอมารอกันอยู่ที่ลำน้ำนี้ แต่ข้ามไม่ได้ จึงเรียกชื่อลำน้ำแห่งนี้ว่า "ลำน้ำหมอรอ" ต่อมาภายหลังคงจะเพี้ยนเป็น "ลำน้ำหมอสอ" ซึ่งในปัจจุบันนี้ราษฎรในเขตตำบลใกล้เคียง ได้อาศัยใช้น้ำในลำน้ำหมอสอนี้ประกอบการเกษตรกรรมได้เป็นอย่างดี

อนึ่ง ในลำน้ำหมอสอนมีอยู่ตอนหนึ่งของลำน้ำ ชาวบ้านเรียกกันว่า "ลำพระยาพายเรือ" ทางหมู่บ้านได้สืบต่อกันมาว่า ในขณะที่หมอกำลังจะไปเฝ้ารักษาพระพุทธรูปเจ้าอยู่ยง มีพระยาคนหนึ่งนั่งเรือมาว่าไฟพายเรือมา เมื่อทราบข่าวพระพุทธรูปเจ้าประจวบหนัก หากว่าไฟพายเรือจะเข้าไม้ทันกาล พระยาผู้นั้นจึงได้ช่วยบ่าวไฟพายเรือด้วย ลำน้ำตอนนั้นจึงมีชื่อเรียกกันว่า "ลำพระยาพายเรือ" มาจนถึงปัจจุบันนี้ด้วย

เนื่องจากพระแท่นดงรัง เป็นปูชนียสถานสำคัญแห่งหนึ่งของไทย ซึ่งมีนัยทางท้องถิ่นและสิ่งแวดล้อมสนับสนุน ก่อให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสแก่พุทธศาสนิกชนชาวไทยมาแต่โบราณกาล ต่างพากันจาริกธรรมาสน์โดยทางบกหรือทางน้ำมาสู่การบูชาจากทิศทุกทิศเพื่อให้กระแสดิจเกิดกรรมส่งผลวิบัติถึงองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังจะเห็นได้จากข้อความในนิราศพระแท่นดงรังทั้งของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและนายมี แต่ในสมัยปัจจุบันนี้ความเจริญของบ้านเมืองได้ขยายตัวออกไป และการคมนาคมก็สะดวกสบายกว่าแต่ก่อน หากสิ่งแวดล้อม เช่นป่าไม้รังแปรเปลี่ยนไป สิ่งที่เกิดขึ้นคือศรัทธาเลื่อมใสเช่นแต่ก่อนก็อาจลดหย่อนหรือเสื่อมคลายไป การที่ทางราชการได้ออกพระราชกฤษฎีกากำหนดบำเพ็ญพระแท่นดงรังให้เป็นป่าคุ้มครอง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๔ ก็เพื่อที่จะรักษาสภาพเดิมให้คงไว้นานเท่านาน แม้กระนั้น ก็เข้าใจว่าตลอดเวลา ๒๐ ปีมาแล้วสภาพการณ์และสิ่งแวดล้อมน่าจะค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญทางราชการจังหวัดกาญจนบุรีจึงได้ติดต่อไปยังกรมศิลปากร ขอให้ช่วยกำหนดแผนผังในการปรับปรุงเป็นแนวทุ่งไว้ซึ่งบ่อน้ำกรมศิลปากรกำลังดำเนินการให้เป็นไปตามความประสงค์อยู่แล้ว กรมศิลปากรได้ทำการวางแผนผังแบ่งเขตพุทธาวาสและสิ่งจำวาสนเป็นสัดส่วน ทางวัดได้ดำเนินการสร้างเรียบร้อยแล้ว ทั้งปากภูอยู่ขณะนี้ และได้มอบให้จังหวัดกาญจนบุรีร่วมกับทางวัดพระแท่นดงรังดำเนินการต่อไป จึงหวังว่า พระแท่นดงรังจะเป็นปูชนียสถานที่นำมาซึ่งศรัทธาเลื่อมใสไปตลอดกาลนาน.

วัดพระแท่นดงรังเป็นปูชนียสถานสำคัญแห่งหนึ่งของเมืองกาญจนบุรี มีพระพุทธรูปปางสมาธิขนาดใหญ่ประดิษฐานอยู่หน้าพระอุโบสถ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย มีพระพุทธรูปปางสมาธิขนาดใหญ่ประดิษฐานอยู่หน้าพระอุโบสถ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย มีพระพุทธรูปปางสมาธิขนาดใหญ่ประดิษฐานอยู่หน้าพระอุโบสถ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยสุโขทัย

ประวัติพระแท่นดงรังวิหาร

วัดพระแท่นดงรัง วัดนี้เดิมมีฐานะเป็นวัดราษฎร์ ตั้งอยู่บนเนินเขาป่าไม้เต็งรัง และไม้เบญจพรรณอื่นๆ อันเป็นบริเวณเดียวกับที่ประดิษฐาน “พระแท่นดงรัง” ซึ่งเป็นปูชนียสถานสำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย วัดนี้มีอาณาเขตกว้างขวางมาก บริเวณที่วัดเป็นเนินรูปวงกลมมี ทิศตะวันออกจดหมู่บ้านโป่ง ทิศตะวันตกจดทุ่งนา ทิศเหนือจดหมู่บ้านหนองทะเบียน ทิศใต้จดหมู่บ้านท่าโป่ง ทางวัดได้ทำการสำรวจเนื้อที่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ มีเนื้อที่ประมาณ ๒๓๙๐ ไร่เศษ สภาพทั่วไปส่วนใหญ่เป็นป่าไม้เต็งรังอยู่บนที่ลาดริมเขาและบนภูเขา และทางราชการได้ออกพระราชกฤษฎีกา กำหนดป่าพระแท่นดงรังให้เป็นป่าคุ้มครอง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๔

สำหรับบริเวณวัด ทั้งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส มีเนื้อที่ประมาณ ๑๐๐ ไร่เศษ กับได้อนุญาตให้กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ใช้เป็นสถานที่ก่อสร้างอาคารเรียนระดับมัธยมศึกษา อีก ๑๐๓ ไร่ ซึ่งอยู่ทางคันทิศใต้และนอกกำแพงวัด

การสร้างวัดพระแท่นดงรัง วัดนี้ได้สร้างขึ้นแต่เมื่อใดและใครเป็นผู้สร้างนั้นได้สืบสวนกันคว่ำหลักฐานกันมานานแล้ว แต่ไม่สามารถหาหลักฐานอันแน่นอนได้ เพียงแต่สันนิษฐานกันว่า คงจะสร้างขึ้นในระยะใกล้เคียงกับการค้นพบ “พระแท่นดงรัง” ในสมัยกรุงศรีอยุธยาถึงปรากฏหลักฐานในข้อความหนังสือตำนานพระพุทธเจดีย์สยาม พระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ กล่าวว่า

“พระบรมโลกเจดีย์” คงนับถือพระศรีมหาโพธิ์มาจากลังกา อย่างสมัยกรุงสุโขทัยมา ในชั้นหลังที่เกี่ยวเห็นจะเป็นในรัชกาลพระเจ้าบรมโกษฐ์ได้พันธุ์พระศรีมหาโพธิ์มาจากลังกาโปรดฯ ให้ปลูกไว้ที่วัดระฆัง อันอยู่ต่อท้ายเขตพระราชวัง แล้วเปลี่ยนชื่อวัดระฆังเป็นวัดวรโพธิ์กันมาจนบัดนี้ นอกจากพระศรีมหาโพธิ์ ก็เกิดมีพระพุทธบาท พระพุทธรูป ในแขวงเมืองสระบุรี พระแท่นดงรังในแขวงเมืองราชบุรี และพระแท่นศิลาอาสน์ ในแขวงเมืองทุ่งยั้งนับถือกันว่าเป็นบรมโลกเจดีย์มาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยามาคือ”

นอกจากนี้ จากนิราศพระแท่นดงรังของสามเณรกลั่น ซึ่งเดินทางมานมัสการพระแท่นดงรัง พร้อมกับสุนทรภู่ ผู้เป็นบิดา เมื่อเดือน ๔ ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๗๖ และของนายมีหมื่นพรหมสมพัตร เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๙ ก็แสดงให้เห็นว่า ได้มีวัดพระแท่นดงรังอยู่แล้วแต่สมัยนั้น โดยเฉพาะวิหารที่สร้างคลุมพระแท่นนั้น ทางกรมศิลปากรก็สันนิษฐานไว้ว่า หลังเดิมคงสร้างในรัชกาลที่ ๑ หรือต้นรัชกาลที่ ๒ ครั้นล่วงมาหลายปี วิหารหลังเดิมคงชำรุดทรุดโทรมลง ในรัชกาลที่ ๓ บรรดาพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใส ได้บอกร่วมใจกันปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ มีทำพาไลข้างนอกกับชานทักษิณโดยรอบ เป็นต้น ดังปรากฏอยู่ในบัญชีรายนามท้ายเรื่อง

ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะปฏิสังขรณ์วิหารพระแท่น และอุโบสถของวัดพระแท่นดงรังอีกครั้งหนึ่ง ดังปรากฏในพงศาวดารว่า “เมื่อปีกล เบญจศก (พ.ศ. ๒๔๐๖) ที่พระแท่นดงรังก็ได้โปรดให้กรมการเมืองราชบุรี ทำวิหารและพระอุโบสถที่ค้างอยู่ให้แล้วเสร็จ จำนวนเงินไม่ปรากฏ และให้สร้างเจดีย์ขึ้นที่หลังพระแท่น ๑ องค์.....”

วัดพระแท่นดงรังนี้ เสนาสนะแต่ครั้งโบราณได้ชำรุดทรุดโทรมปรักหักพังไปหมดแล้ว และได้มีการย้ายกุฏิและศาลาการเปรียญหลายครั้ง เท่าที่มีหลักฐานปรากฏอยู่ ได้มีการย้ายมาแล้วไม่น้อยกว่า ๔ ครั้ง และการย้ายที่สำคัญคือ สมัยท่านสมภารน้อยเป็นเจ้าอาวาส ในราว พ.ศ. ๒๔๖๕ ท่านได้ย้ายและบูรณะกุฏิและศาลาขึ้นใหม่แทบทั้งหมด และท่านสมภารน้อยองค์นี้ ได้เป็นผู้ชักชวนพุทธบริษัทบูรณะซ่อมแซมมณฑปครอบพระพุทธรูปบนเขาถวายพระเพลิง ซึ่งเป็นมณฑป ๑๒ เหลี่ยม และครั้งสุดท้ายท่านพระครูพุทธมัญจาคีรี เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน ได้ย้ายกุฏิมาอยู่ ณ สถานที่แห่งนี้ นอกจากนี้ยังได้เป็นผู้ดำเนินการก่อสร้างถาวรวัตถุต่างๆ ทั้งหมด รวมทั้งพระอุโบสถหลังใหม่ด้วย

สำหรับการก่อสร้างอุโบสถของวัดพระแท่นดงรัง ก็คงจะได้สร้างพร้อม ๆ กับการก่อสร้างวิหารครอบพระแท่น ซึ่งอยู่ติดกัน แต่คงสร้างเสร็จภายหลังการสร้างวิหารครอบพระแท่น เพราะสันนิษฐานจากพระราชนิพนธ์ประพาสไทรโยค ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนิพนธ์ไว้ว่า “...วิหารพระแท่นนั้น หันหน้าตรงทิศใต้ รอบนอกมีกำแพงแก้วทักษิณรอบ มีพระเจดีย์เล็กๆ น้อยๆ หลายองค์ ในรอบบริเวณนั้นมีวิหารหรือศาลาเป็นของ

ค้างหรือไม่ทำแล้ว ก่ออิฐแผ่นใหญ่ขึ้นไป เหลืออยู่ครึ่งข้างเกือบครึ่งข้าง แต่สองข้างนั้นที่จะเป็นโบสถ์หรือวิหารไม่มีเครื่องบน.....” และในเวลาค่ำมาคงจะได้มีการสร้างเพิ่มเติมจนเสร็จเรียบร้อย

การก่อสร้างถาวรวัตถุในวัดพระแท่นดงรังสมัยนี้ นอกจากสร้างวิหารครอบพระแท่นสร้างมณฑปบนเขาถวายพระเพลิง และสร้างอุโบสถแล้ว ยังมีการก่อสร้างอื่นๆ อีก เช่น สร้างวิหารพระอานนท์ และวิหารพระทรมานพระกาย ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของวิหารพระแท่น นอกจากนั้นก็มีการสร้างศาลาการเปรียญ และศาลาหลังเล็กๆ ไว้เป็นต้น แต่เป็นที่น่าเสียดายไม่สามารถทราบประวัติความเป็นมาของการก่อสร้างถาวรวัตถุเหล่านี้

วัดพระแท่นดงรัง นับว่าเป็นวัดเก่าโบราณยิ่งวัดหนึ่งในประเทศไทย และเป็นวัดที่พระเจ้าแผ่นดินได้เสด็จพระราชดำเนินมานมัสการพระแท่นดงรังในวัดนี้หลายพระองค์ ที่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด คือ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ เสด็จฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๘

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เสด็จฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๐

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เสด็จฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว (เจ้าฟ้าจุฑามณี กรมขุนอิศเรศรังสรรค์) ก็ได้เสด็จฯ มานมัสการพระแท่นดงรังนี้ เมื่อเดือน ๖ ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๐๒ อีกด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน เสด็จฯ ณ วัดพระแท่นดงรัง
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมาวัดพระแท่นดงรัง ๒ ครั้ง คือ

ครั้งแรก เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๑๒ เสด็จพระราชดำเนินมาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวิสาขบูชา, ทรงวางศิลาฤกษ์เพื่อการก่อสร้างอุโบสถหลังใหม่, ทรงลงพระปรมาภิไธยบนแผ่นศิลา, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปลูกต้นไม้ และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงปลูกต้นไม้

ครั้งที่สอง เมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธียกข่อฟ้าอุโบสถ และเททองหล่อพระประธานและพระพุทธรูปจำลอง กับทรงรับเครื่องบิณฑบาตหลวง ซึ่งสมาคมกลุ่มชาวไร่อ้อยเขต ๗ น้อมเกล้า ฯ ถวาย

อนึ่ง พระบรมวงศานุวงศ์หลายพระองค์ก็ได้เสด็จวัดพระแท่นดงรัง อาทิ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร เสด็จเมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๑๒ เพื่อทรงเตรียมการรับเสด็จพระราชดำเนินมาทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวิสาขบูชา

สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา ฯ และพระนางเจ้าสุวัทนาพระวรราชเทวี เสด็จมาทรงประกอบพิธีเบิกร้านนมัสการพระแท่นดงรัง เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๕๑๓ และเสด็จมาทรงทอดผ้าพระกฐินส่วนพระองค์ เมื่อวันที่ ๗ พฤศจิกายน ๒๕๑๓

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสิรินธรเทพรัตนสุภา และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ เสด็จมาทรงนมัสการพระแท่นดงรัง เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๑๕

การก่อสร้างพระอุโบสถหลังใหม่

เนื่องจากพระอุโบสถของวัดพระแท่นดงรัง ได้ก่อสร้างมานานกว่าร้อยปี สภาพทั่วไปจึงชำรุดทรุดโทรม ทางวัดจึงวางโครงการก่อสร้างขึ้นใหม่ โดยมอบให้ พลเอก หลวงกัมปนาท แสสนยากกร เป็นประธานหาทุนก่อสร้าง

เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๑๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวิสาขบูชา ณ วัดพระแท่นดงรัง ในโอกาสนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระสุหร่ายและทรงเจิมแผ่นศิลาฤกษ์ แล้วพระราชทานให้พลเอก หลวงกัมปนาท แสสนยากกร เชิญไปวางในหลุมศิลาฤกษ์ เพื่อการก่อสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ และพระราชทานเงินที่ผู้มีจิตศรัทธาทูลเกล้า ฯ ถวายโดยเสด็จพระราชกุศลจำนวน ๖๒๖,๑๐๒ บาท เป็นทุนเริ่มแรกการก่อสร้างด้วย

ท่านเจ้าประคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมัยเมื่อดำรงสมณศักดิ์เป็นที่พระศาสนโสภณ เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร ได้ขอแบบแปลนจากกรมศิลปากรมามอบให้ ทางวัดได้ลงมือก่อสร้างเมื่อวันที่ ๒๖ มิถุนายน ๒๕๑๒ ท่านพระครูพุทธมัญจาคีรี เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน เป็นผู้อำนวยการก่อสร้าง และนายสมชัย กิจวิริยะกุล เป็นผู้ควบคุมการก่อสร้างโดยตลอด

เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๑๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้อัญเชิญพระปรมาภิไธยย่อประดิษฐานที่หน้าบันพระอุโบสถ

เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๑๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชวโรกาส ให้พระครูพุทธมัญจาคีรี เจ้าอาวาสวัดพระแท่นศิขรินทร์ นำนายพาน สุขอินทร์ เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ทูลเกล้าฯ ถวายเงิน จำนวน ๒๐๐,๐๐๐ บาท โดยเสด็จพระราชกุศลเพื่อหล่อสร้างพระประธานประจำพระอุโบสถ

เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมาทรงยกช่อฟ้าพระอุโบสถ และเททองหล่อพระประธาน ในการนี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินที่ผู้มีจิตศรัทธาทูลเกล้าฯ ถวายโดยเสด็จพระราชกุศล จำนวน ๑๕๕,๐๐๐ บาท สมทบการก่อสร้างพระอุโบสถด้วย

เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม ๒๕๑๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามพระประธานที่ทรงเททองหล่อสร้าง ว่า "พระพุทธรูปสาวิสัยมงคล"

พระอุโบสถหลังนี้ นับตั้งแต่เริ่มก่อสร้างมาจนถึงขณะนี้ (มกราคม ๒๕๑๕) เสร็จไปแล้วประมาณ ๙๐ % พอที่จะใช้เป็นสถานที่ประกอบสังฆกรรมได้แล้ว ทางวัดจึงได้กำหนดจัดงานปิดทองลูกนิมิตขึ้น ในวันที่ ๓๐ มกราคม-๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๕ โดยได้กราบทูลอาราธนา สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เสด็จมาทรงเป็นประธานในพิธีเปิดงาน

ค่าก่อสร้างพระอุโบสถหลังนี้ ประมาณ ๖.๕ ล้านบาท

ได้รับสถาปนาเป็นพระอารามหลวง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้ยกวัดพระแท่นดงรังเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร เพื่อเฉลิมพระเกียรติ ในพระราชพิธีสถาปนา สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร วันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๑๕ ตั้งแต่วันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๑๕ เป็นต้นไป

เสนาสนะของวัดพระแท่นดงรัง วัดพระแท่นดงรัง (เว้นแต่พระอุโบสถ) ได้มีการย้ายสถานที่ตั้งหลายครั้งเท่าที่มีหลักฐานแน่ชัด ปรากฏว่าได้มีการย้ายมาแล้วถึง ๔ ครั้ง ครั้งที่สำคัญ คือสมัยท่านสมภารน้อยเป็นเจ้าอาวาส ในราว พ.ศ. ๒๔๖๕ ท่านได้ย้ายวัด และบูรณะเสนาสนะขึ้นใหม่ทั้งหมด และยังได้เป็นผู้ชักชวนพุทธศานิกชนบูรณะซ่อมแซมมณฑปครอบพระพุทธรูปบนเขาถวายพระเพลิงกัวย และครั้งสุดท้ายกรมศิลปากร ได้มาวางแผนการก่อสร้างให้ใหม่เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ท่านเจ้าอาวาสจึงได้ย้ายวัดมาอยู่ ณ สถานที่ปัจจุบันถาวร วัดฤๅและเสนาสนะทั้งหมดของวัดที่มีอยู่ปัจจุบัน ล้วนแต่ก่อสร้างขึ้นในสมัยของท่านพระครูพุทธมัญจาคีรีบาส เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันทั้งสิ้น

รายนามเจ้าอาวาสวัดพระแท่นดงรัง เจ้าอาวาสวัดพระแท่นดงรังนี้ ไม่สามารถค้นคว้าแน่นอนได้ว่า มีอยู่กี่องค์ และมีนามว่าอย่างไรบ้าง เท่าที่พอจะสืบสวนค้นคว้าได้ขณะนี้ ปรากฏว่ามีเจ้าอาวาสปกครองวัดพระแท่นดงรัง ดังนี้

๑. ท่านสมภารยม
๒. ท่านสมภารแทน
๓. ท่านสมภารน้อย เป็นชาวลำดวนพระแท่น และเป็นผู้บูรณะปฏิสังขรณ์มณฑปบนเขาถวายพระเพลิง และเสนาสนะต่างๆ เป็นอันมาก
๔. ท่านสมภารจัน เป็นชาวลำดวนท่าเรือ อำเภอนาทม
๕. ท่านสมภารเหี้ยม เป็นชาวลำดวนพระแท่น
๖. พระวินัยธรรมเร่ง ชินปุญโท เป็นชาวลำดวนพระแท่น มรณภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑
๗. พระครูพุทธมัญจาคีรีบาส (ทองหล่อ ปนาโท) เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน

ประวัติเจ้าอาวาสวัดพระแท่นดงรังองค์ปัจจุบัน

พระครูพุทธมัญจาคีรี (ทองหล่อ ปนาโท) เกิดวันที่ ๒๖ เมษายน ๒๔๖๖ ที่ ตำบลสร้อยฟ้า อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี อุปสมบทเมื่อวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๔๘๖ ที่วัดเขาใหญ่ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดกาญจนบุรี มีตำแหน่งทางการปกครองคณะสงฆ์ และ สมณศักดิ์ ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดหนองโสน (วัดหนองพันท้าว) อำเภอ ท่ามะกา

พ.ศ. ๒๔๘๘ ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการตรวจธรรมสนามหลวง

พ.ศ. ๒๕๐๑ ได้รับแต่งตั้งสมณศักดิ์ ที่ “พระครูสังวรวิมล” ฐานานุกรมของพระ มงคลรังษีวิสุทธิ วัดเทวสังฆาราม อดีตเจ้าคณะจังหวัดกาญจนบุรี

พ.ศ. ๒๕๐๒ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดพระแท่นดงรัง

พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้รับเลื่อนสมณศักดิ์เป็นที่ “พระครูวินัยธร” ฐานานุกรมของพระเทพ มงคลรังษีวิสุทธิ วัดเทวสังฆาราม อดีตเจ้าคณะจังหวัดกาญจนบุรี

พ.ศ. ๒๕๑๐ ได้รับแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌายะ

พ.ศ. ๒๕๑๑ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ เป็นพระครูสัญญาบัตรที่ “พระครู พุทธมัญจาคีรี” (พระครูเจ้าอาวาสวัดราชบุรุษ ชันโท)

พ.ศ. ๒๕๑๒ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะตำบลพระแท่น

๒๕ ธันวาคม ๒๕๑๕ พ้นจากตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพระแท่นดงรัง เนื่องจากวัด พระแท่นดงรังได้รับพระราชทาน ฯ สถาปนาเป็นพระอารามหลวง

พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาสวัดพระแท่นดงรังวรวิหาร

พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้รับเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นเทียบพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง ชั้นเอก ในนามเดิม

พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดพระแท่นดงรังวรวิหาร

พ.ศ. ๒๕๑๗ ได้รับเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระครูเจ้าอาวาสพระอารามหลวง ชั้นเอก ในนามเดิม

นอกจากมีตำแหน่งทางปกครองคณะสงฆ์ และได้รับเลื่อนชั้นพระสังฆาธิการมาโดยลำดับแล้ว ท่านยังรับภาระทางด้านการศึกษาอบรมอีกด้วย อาทิ เช่น

๑. ได้รับแต่งตั้งเป็นพระธรรมทูต สังกัดสายที่ ๑
๒. เป็นผู้จัดการโรงเรียนปริยัติธรรมของวัดพระแท่นดงรัง ส่งนักเรียนเข้าสอบในสนามหลวงมีผลหลายรูป และมีโครงการจะเปิดโรงเรียนบาลีในอนาคตกว้าง
๓. เป็นผู้อุปการะโรงเรียนวัดพระแท่นดงรัง (สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด)
๔. เป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งและอุปการะโรงเรียนพระแท่นดงรังวิทยาคาร (สังกัดกรมสามัญศึกษา) โดยก่อสร้างศึกษาการเรียนแบบ ๒๑๖ ขนาด ๘ ห้องเรียนให้ ๑ หลัง คิดเป็นเงิน ๑,๐๕๐.๐๐๐ บาท

ฯลฯ

บัญชีรายนามผู้ปฏิสังขรณ์พระแท่นดงรัง ในรัชกาลที่ ๓

พระพุทธศักราชล่วงได้ ๒๓๘๑ พรรษา ปีกุนเอกศก เจ้าอธิการวัคสุวรรณาจารย์
บางกระ ฐานุศิษย์ทั้งปวงมานมัสการพระ เห็นว่าพังทะลายไปจะบูรณะใหม่ พร้อมใจกันทั้ง ๕
องค์ ชื่อ บัว เม่น เขียว คำ ปดุกษากันกับเจ้าอธิการคุณเวศไตร ท่านว่าเครื่องบนทำได้
พร้อมใจกันทั้ง ๕ องค์แล้ว ชื่อ แสง สง ข้าง กอน เกษ ทั้งคุณวัคบางน้อยด้วยกันจึงได้จัด
แจงไม้ทั้งปวง ท่านคุณวัคไตรเป็นผู้ปรังเครื่องบน ครั้นเสร็จแล้วยกเครื่องบนขึ้น ในปีกุน
เอกศก เดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำ ในปีกุนนั้นแผ่นดินไหวเมื่อเดือน ๕ ค่ำ...เพลากลางคืน พัน
ช้างพระแท่นช้างในท่าใหม่ ที่แท่นพระองค์ท่าใหม่ ฝาผนังข้างในใหม่ พาไลข้างนอกท่าใหม่
ทักษิณรอบท่าใหม่ กำแพงแก้วถือปูนท่าใหม่ หอระฆังท่าใหม่ พันตะกั่วกับประตูข้างหนึ่ง
ของพระวิไชยกับท่านยายแจ่ม ฝาผนังข้างในประตูข้างหนึ่ง เสาหงษ์ ศาลาหลังหนึ่งของท่าน
ยายคุ้มกับลูกเจ้าจันผูน้องอยู่บ้านเสโละกับทั้งวิชัยด้วยกัน ท่านยายลัมกับลูกได้สร้างพระเจดีย์
องค์หนึ่ง ศาลามีแต่หลังคาที่หินบดบัวฝาผนังเสาหงษ์ อยู่บ้านโพธาราม ท่านยายนวนกับลูก
สาวได้สร้างเสาหงษ์สามเสา ทั้งพระสถูป ๒ องค์ ศาลาหนึ่งหลัง ที่สระน้ำ ท่านศาสนายาฉิมม่วง
เป็นเงินตรา ๑ ชั่ง ท่านยายแตงกับบิดามาคาษพันในพระแท่น บ้านอยู่สำเพ็งด้วยกันทั้งห้าคน
นางทรัพย์เอาตะกั่วมาคาษพันในพระแท่น ท่านยายพิมกับลูกสาวได้สร้างศาลาหลังหนึ่ง ท่านยาย
อินได้สร้างศาลาหลังหนึ่งท่านยายมากยายทานเป็นเงิน ๑๐ ตำลึง บ้านอยู่สามปลื้มด้วยกัน ท่าน
ยายกิมได้ปักทององค์พระแท่น สร้างศาลาหลังหนึ่งกับทั้งสระน้ำ นางน้อยลูกสาวสร้างศาลา
หลังใหญ่หลังหนึ่ง บ้านอยู่คลองบางหลวง เจ้ามั่ง นางชม นางกล้า นางเหมือน นายบุญ
๕ คน เป็นเงินบ้างเสียบ้าง บ้านอยู่คลองบางหลวง เจ้าม่วง นางเอียง นางแย้ม เป็นลูก
เจ้าบุญ เป็นน้องเจ้าม่วง เป็นเงินบ้างเสียบ้าง บ้านอยู่ริมวัดทองใต้บูรณะไว้ ท่านยายเผือก
ได้สร้างเสาหงษ์เสาหนึ่ง บ้านอยู่ปากคลองลัด ท่านยายจิกกับลูกได้สร้างกุฏิหลังหนึ่ง ศาลาหลัง
หนึ่ง สระน้ำสระหนึ่ง บ้านอยู่เหนือบางกุ้ง เจ้าผิน้องชายได้สร้างศาลาซ้อฟ้าหลังหนึ่งกับ

กำแพงแก้ว บ้านอยู่ตะวันออก ทำนายนามเป็นแม่นางนุ่น นางเนย เป็นเสบียงบ้าง เงินบ้าง
นางแจ่ม นางหุ่น นางทิม เจ้ามา ๔ คนเป็นหลาน เป็นเสบียงบ้างเป็นเงินบ้าง บ้านอยู่ปาก
คลองพลับ นางคำแม่ลูก นางทรัพย์ นางฟู นางนวม เป็นเสบียงบ้าง เป็นเงินบ้าง บ้าน
อยู่ท่าราบ ทำนายนัน ทำนายนศก อยู่บ้านกุ่ม เป็นเสบียงบ้างเป็นเงินบ้าง ทำนตารอขาย
ปาน กับลูก เป็นเสบียงบ้างเงินบ้าง อยู่บ้านหลาย ทำนายนบัว นายสมบุญ นางคำ เป็น
พี่น้องกันทั้ง ๓ คน เป็นเสบียงบ้างเงินบ้าง อยู่บางแขวง ทำนตาอ๋อนยายแพง ลูกชื่อนาง
คล้าย เป็นเสบียงบ้างเงินบ้าง ทำนตาอินยายรอก เจ้าทับ นางสี ลูกชายชื่อ นุ้ย เป็นเสบียง
บ้างเงินบ้าง ทำนยายปาน ลูกชื่อนางจาก นางแย้ม เป็นเสบียงบ้างเงินบ้าง ทำนยายส้ม ลูก
ชื่อนางส้ม นางสุก เป็นเสบียงบ้างเงินบ้าง ทำนยายบาง ลูกชื่อนม แม่ลูกให้เป็นเสบียงบ้าง
เงินบ้าง ทำนตาเอนยายไซ่ ลูกชื่อนัน เป็นเสบียงบ้างเงินบ้าง อยู่บางกระทิง ๖ บ้านด้วยกัน
บูรณะพระแท่นขึ้นใหม่ เจ้าอธิการวัดสุวรรณเทารามวัดไทร วัดบางน้อย ช่วยกันบูรณะ
พระแท่นขึ้นใหม่

เจ้าของจาริกบุญไซ้ไว้เป็นสำคัญ แผ่นพระกุศลถึงพระเจ้าแผ่นดิน ท้าวพระยา คนทั้ง
หลายอยู่ในชมพูทวีปทั้ง ๔ ทิศ รับส่วนบุญเทอญ แผ่นพระกุศลตั้งแต่เอเวจถึงพรหมโลกเป็นที่
สุกจงมารับส่วนบุญเทอญ นิพพานปัจจุโย โหตุ ของจงสำเร็จแก่พระนิพพานเทอญ

พระราชนิพนธ์ของ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

๑. “มะโนมอบพระผู้
 แขนมอบถวายทรงธรรม”
 เสวยสวรรย์
 เทอศเหล่า”
 (ภาษิตนักรบโบราณ)
๒. ขอแต่เพียงไทยเราย่ามลาญญาติ
 ไทยอย่ามั่งร้ายทำลายไทย
 ร่วมชาติร่วมจิตเป็นขั้วใหญ่
 จงพร้อมใจพร้อมกำลังระวังเมือง”
 (พระร่วง)
๓. “อย่ามัวแต่แข่งบ้าน
 กิดแต่ถึงเมืองไทย”
 เมืองไหน หน้อยเลย
 บัดนี้
 (พระนาคำหลวง)
๔. “คนไทยเรามีหน้าที่จะต้องสละความสำราญตลอดชีวิต
 เพื่อป้องกันรักษาชาติ ศาสนา”
 (เพื่อนตาย)
๕. “แม่หวังทั้งสงบ
 ศัตรุกล้ามาประจัน”
 จงเตรียมรบไว้พร้อมสรรพ
 ก็อาจสู้รูปสลาย”
 (ปลุกใจเสือป่า)
๖. “จงช่วยสมานไมตรีจิต
 อย่าแก่งแย่งริษยา
 กิจคำรสกู่ไทย
 ข้าราชกิจทุกตำแหน่ง
 จงอุส่าห์ปฏิบัติ
 เพื่อชาวไทยสุขเกษม”
 (เรื่องมหาพลี)

๗. “ชาติเดียวกันทุกคน รักแต่ตนจะเสียที่
มัวแก่งและแย่งดี จะแตกพวกไม่ควรการ”
(หนามยอกเอาหนามบ่ง)
๘. “ไร้ปิ่นดิลกราชย์ ละก็ชาติจะกินพัง
ไหนเลยจะคงตั้ง อิศระนุภาพครอง
(มัทนะพาธา)
๙. “อย่าเห็นแก่ตัวมัวพะวง
ลุ่มหลงฤษยาไม่ควรที่”
(พระร่วง)
๑๐. “นิกรใดไร้ราช น้าหมู่
เหมือนชาครธยชัย จิตกล้า
(โคลงสุภานิต)
๑๑. “เสียแรงเกิดมาอย่าเสียที่ ที่ได้มีทั้งชาติศาสนา
มีทั้งกษัตริย์ชิตยา เป็นปิ่นประชาชาวเรา”
(หนามยอกเอาหนามบ่ง)
๑๒. “การแก้ไขความชั่วร้ายในแผ่นดิน ก็เปรียบเหมือนการแก้ไขโรคภัย
ในร่างกาย คือเราต้องเลือกยาให้ดี และต้องกินยานั้นให้เหมาะสม”
(ลวയാานา)
๑๓. “แม้พวกเราเจอโรคไทรกันเอง
ไหนจะเก่งกล้ารบให้แข็งขัน
เราควรปรองคองใจไว้โรมรัน
รบไพร่คัมภีร์ให้ออกไป”
(พญาราชวงศ์)
๑๔. “รศธรรมะชำนะรศ อื่นปวง”
(โคลงสุภานิต)

๑๕. “สุขใจไม่มาครั้นความสงบ”
(โคลงสุภาพิต)
๑๖. พวกเราทั้งหลายจงอย่าได้มีความละอาย ในการที่จะชวนชาว
หาวิชาความรู้ต่อไป”
(อัครภาษิต)
๑๗. “ชาติของใคร ใครก็รักไปเกิด ขออย่าให้เอบเื่อมเข้ามา
รักชาติของเราแทนไทยเราเลย”
(ไชโย)
๑๘. “มียู่ทางเดียวที่จะรักษาเงินไว้ในประเทศเราได้ ก็คือซื้อ
สิ่งที่ทำในประเทศเราเองเท่านั้น”
(เมืองไทยจงตื่นเถิด)
๑๙. “อันกรรมคือชั่วไร ยังผล
คือชั่วเห็นบัคคัล ไปช้า
(โคลงสุภาพิต)
๒๐. “อิศราภาพแห่งชาติ สำคัญว่าอิศราภาพแห่งบุคคล”
(ยทธกัย)
๒๑. “เราไทยโยคิดล้าง คนไทย
เหมือนฆ่าตนเองให้ พินาศ”
(คำโคลงเรื่องสันติภาพ)
๒๒. “ผู้ใดไปตั้งนิตย ในสัจย์ ธรรมนา
ควรหลีกและเลี่ยงให้ ห่างแม้แต่เคียรฉาน”
(ปลุกใจเสือป่า)
๒๓. “การถ่อมตนๆอีกนัยหนึ่งเรียกว่า การแสดงกิริยาเรียบร้อย
เป็นของที่เขานิยมกันว่าเป็นความดี ซึ่งผู้ที่มีสติปัญญาทั้งหลายย่อมสรรเสริญ”
(โคลนคติคำ)

๒๔. “อย่าทำงกต่างแ่งและแย่งก็
อย่าให้ช่องไพร่ที่มั่งร่ำ”

(พระร่วง)

๒๕. “ภัยพาลโคจะสู้
ใจเหี่ยวย่อมบ่ทน

ใจตน ได้ฤ
เค็กไซ้”

(โคลงสุภาพิต)

๒๖. “ทำอย่างไรหนอจึงจะคัดคำว่า “ไม่ใช่กการอะไรของข้า” นั้น
ออกเสียจากคำพูดของไทยเราได้”

(เก็บเล็กผสมน้อย)

๒๗. “คนเราถึงจะเป็นทหารฤพลเรือนก็ตาม ข้อสำคัญมีอยู่คือต้องกระทำ
การตามหน้าที่ของเราโดยเต็มสติกำลัง”

(ปลุกใจเสือป่า)

๒๘. “ต้องหวังประโยชน์ของชาติบ้านเมือง
ยิ่งกว่าเฟ่งแสงในส่วนประโยชน์ตน”

(ปลุกใจเสือป่า)

๒๙. “วิทยาเปรียบก้วยกำลังเหมาะ
ปัญญาคืออาวุธยุทธวิชัย

สุจริตคือเกราะกำบังได้
สติไซ้คุมพลยุทธนา

(พระเกียรติรด)

๓๐. “รุ่มยอมยอຍยับได้ แต่ชื่อและโคตรไซ้ บั่นสูญหาย”

(โคลงสุภาพิต)

๓๑. “ยอมให้เขานินทา
ดีกว่าถูกว่าให้

ว่าไม่พคนั้นไซ้
ว่าเจ้าพินเผื่อ เติคนา”

(โคลงสุภาพิต)

๓๒. “บุคคลก็ดี คณะก็ดี ชาติก็ดี จะมีความเจริญได้

“จึงควรภักดีโดยยักถือนรวมเป็นหลัก”

(อำนาจคือธรรม)

๓๓. "ผู้มีอำนาจควรใช้อำนาจแต่ในทางที่ถูก ที่เป็นยุติธรรม
 ถ้ามีฉนั้นจะทำให้ผู้น้อยสิ้นความนับถือ"

(หัวใจนักรบ)

๓๔. "คณะใดไร้สามัคคีรส จะก่อการโศกหมกไม่เกิดได้
 แม้คณะยินยอมพร้อมใจ การสืงโคก็สมอารมณ์เจินต์"

(ความสามัคคี)

๓๕. "กิจการนั้น ๆ เป็นประโยชน์สำหรับชาติแล้ว ก็ย่อมจะเป็นประโยชน์
 สำหรับตัวท่านเหมือนกัน"

(โคลนคติลือ)

๓๖. "ความดีจึงรักษไว้ ให้คง คณนา
 ประหนึ่งเกล็ดตำรัง รสหมื่น"

(ดุสิตสมิต)

๓๗. "หนึ่งคือบ่คบพาล เพราะจะพาประพฤตผิด
 หนึ่งคบกะบัดจิต เพราะจะพาประสพผล"

(มงคลสูตรคำฉันท์)

๓๘. "หนึ่งกรามและบุชา อภิบุษะนียชน
 ชื่อนี้และมงคล อติเรกอุคมตี"

(มงคลสูตรคำฉันท์)

๓๙. "การข่มกิเลสของเราเป็นกรณีกิจ ไม่จำเพาะต่อตัวเราเท่านั้น
 ทั้งเป็นกรณีกิจอันเราควรประพฤตเพื่อประโยชน์ของเพื่อนบ้าน"

(พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร)

๔๐. "สมานสามัคคีให้ค้อยู่ จะสู้ศึกศัตรูทั้งหลายได้"

(หักใจนักรบ)

๔๑. “ใครรานใครรุกค้ำว แทนไทย
ไทยรบจนสุดใจ ชาติกัน”
(สยามานุสสติ)
๔๒. “หากสยามยังอยู่ยั้ง ยืนยง
เราก็ก่อนอยู่คง ชีพด้วย”
(สยามานุสสติ)
๔๓. “แม้เราฤษยากันและกัน ไม่ช้าพลงันจะพากันฉิบหาย
ระว่างการยุงส่งร้าย นั้นแหละเครื่องทำลายสามัคคี”
(พระร่วง)
๔๔. “แท้จริงเราไหว้พระพุทธรูปก็เพราะเป็นเครื่องนำใจให้รำลึกถึง
องค์พระพุทธรเจ้าต่างหาก”
(พระบรมราชาศาสนีย์)
๔๕. “ความสัตย์ย่อมเป็นสง่าของผู้ที่ทรงไว้ ผู้ใดเสียสัตย์ก็นับว่าเป็น
ผู้เสียสง่าราศี ประหนึ่งว่าเป็นผู้ที่ได้กลูกกลืนแล้วในของโสโครก”
(ปลุกใจเสือป่า)
๔๖. “ธรรมเป็นสิ่งซึ่งบันดาลความสงบและความสุขให้บังเกิดในคณะ
และชาติมนุษย์”
(อำนาจคือธรรม)
๔๗. พระราชาเปรียบเหมือนธงชัยของชาติ”
(ฉวยอำนาจ)
๔๘. “ประวัติวีรบุรุษไซ้ เคือนใจเรานา
ว่าอาจจะยังชนม์ เลิศได้”
(โคลงสุภานิต)

๔๙. "ถ้าบรรดาประเทศไทยในโลกนี้ มาตกลงทำสัญญากันเสียให้เลิกสิ่งที่รุนแรงทั้งปวง รวมทั้งทางสงครามด้วยแล้ว ฉะนั้นคนเราก็คงจะต้องได้รับความสุขขึ้นอีกเป็นอันมาก"

(อัครภานิก)

๕๐. "ถ้าคนเราไม่พูดอะไรเลย นอกจากที่เป็นธุระของตัวแท้ ๆ ละก็ โลกจะสุขขึ้นอีก"

(หาโลห์)

๕๑. "ความฉลาดแม้ไม่มีความดีและความสุจริตเป็นรากเง่าอยู่แล้ว ก็อุปมาเหมือนตึกงามซึ่งก่อสร้างบนพื้นทราย ซึ่งไม่ช้าก็ต้องหักโค่น"

(โคลนคิคล้อ)

๕๒. "การโทษกันเองไม่เป็นหนทางที่จะทำให้การงานดีขึ้น ตรงกันข้ามจะกลับเป็นเครื่องทำให้กินใจกัน"

(พระราชดำรัส)

๕๓. "อันหอมนามความดีศรัทธานั้น ไม่มีวันทรมานเซาะระเหยเหิน
ถึงมาตรแม้นตัวตายไม่คลายคืน ยังหอมขึ้นชูนามเพราะความดี"

(คติธรรม)

๕๔. "ผู้มีอำนาจควรใช้อำนาจในทางที่ถูก ที่เป็นยุติธรรม มิฉะนั้นก็ทำให้ผู้น้อยสั่นนับถือ"

(หัวใจนักรบ)

๕๕. "วิชาความรู้ย่อมเป็นของกลางสำหรับโลก เป็นทรัพย์อันไม่มีเวลาสิ้นสุด"

(หลักราชการ)

๕๖. "ความรู้สึกคนสำคัญของเขานั่นเอง เปรียบประหนึ่งผ้าผูกตาที่ทำให้เขาไม่แลเห็นตัวเขาเอง ได้ดั่งที่คนอื่นเห็นเขา"

(โคลนคิคล้อ)

๕๗. “ข้อบกพร่องซึ่งมีอยู่ทุกประเภทนั้น คือความไม่ยากให้ผู้อื่นเขาเอา ข้อบกพร่องของตนซึ่งเป็นความจริงมากแล้ว”

(ประมาณลูกก็เคย)

๕๘. “กรณเณคัมภีรธรรม อันควรทำต่อสัตว์ทั้งหลาย
คือมิได้ประทุษร้ายและป้องกันภัย ช่วยกายวาจาอีกทั้งใจ”

(สารวิทย์)

๕๔. “คนที่รักชาติแต่ปากนั้นมืดมไป แต่การรักชาติและรักษาชาติไว้ได้นั้น จะสำเร็จด้วยรักชาติแต่ปากก็หาไม่ได้”

(พระราชดำรัส)

๖๐. “ชาติไทยที่จะหวังมันคงอยู่ต่อไปได้ก็ต้องอาศัยกำลังแลความรู้สึก
รักชาติอันแท้จริงแห่งบุคคลซึ่งเป็นไทยโดยเฉพาะ”

(อัครวาทิต)

๖๑. “อันคนสามารถแท้ ไปมี มากน้อย
มากแต่พวกผกษี ฉานหน้า”

(โคลงสุภาษิต)

๖๒. “การฝึกสอนเด็กนั้นจำเป็นต้องสอนหลายอย่าง ไม่ใช่แต่จะเรียนวิชาหนังสือเท่านั้น จำจะต้องเป็นผู้ได้รับความฝึกฝนอันดีแล้วรอบตัว ทั้งส่วนที่เกี่ยวกับใจและกายพร้อมมูลด้วย”

(พระราชดำรัส)

๖๓. “การที่รักชาติ ต้องเข้าใจว่า เหมือนรักตัวของเราเอง
ใครข่มเหงชาติ ควรต้องเจ็บแค้นเหมือนหนึ่งข่มเหงตัวเราเอง”

(ความดีมีชัย)

๖๔. “สิ่งที่ทำมาแล้ว อย่าหยุดเสีย ต้องพยายามทำให้ดีขึ้น
จึงจะนับว่า เป็นความเจริญแก่ตนและคณะ”

(พระราชดำรัส)

๖๕. “ละสิ่งอกุศล
เหมาะยิ่งทั้งหญิงชาย
สีกะมลจะพึงหมาย
สุจริตนไตรทวาร
(ธรรมาธรรมะสงคราม)
๖๖. บัญญาและเขาวัวเป็นเครื่องพาเล่น ไปฝ่ายเดียวไม่ได้
จำต้องใช้สติสำหรับเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งกำกับไปกับปัญญาด้วย”
(พระราชดำรัส)
๖๗. “เทศอื่นจักเฟื่องฟู
ก็ปรักท่าแม่
โตเถิด ท่าใด
ภาคน้อยแห่งสยาม”
(โคลงสุภาษิต)
๖๘. ความบกพร่องของคนเราโดยมากก็มีอยู่ที่ตรงคิดถึงตัวเองมากเกินไป”
(พระบรมราชานุศาสนีย์)
๖๙. “พุทธศาสนิกชนย่อมได้รับความสั่งสอน ให้เผื่อแผ่เมตตาจิตและมีความปราณี
สังเวชไม่ชั่วแก่ผู้ที่ร่วมศาสนา ย่อมทั่วถึงไปยังเวณีสัตว์ทั้งหลาย ไม่ว่า
ศาสนาใดหรือสัตว์ใด”
(อัครภาษิต)
๗๐. “มนุษย์ที่รู้เรื่องแล้ว ผิดกับคนป่าหรือสัตว์เดียรฉาน
ต้องมีความเที่ยงธรรมเป็นเครื่องประคับ มีความเมตตาเป็นอาทิ”
(อำนาจคือธรรม)
๗๑. “เราทั้งหลายต้องต่างคนต่างรำลึกอยู่ในใจว่า ชาติสำคัญกว่าบุคคล
ถ้าชาติย่อยยับอันจนไปแล้ว ที่บุคคลจะมีความสุขสำราญนั้นไม่ได้เลยเป็นอันขาด”
(พระราชดำรัส)
๗๒. “ทำดีจึงจะได้
ทำชั่วได้ชั่วหนึ่
ผลดี
ไปพัน”
(โคลงสุภาษิต)

๗๓. “คนถึงจะมีวิชาเป็นบัณฑิตแก้วพิเศษใดก็ดี ถ้าไม่เป็นผู้ที่ประพฤติ
สัมมาจารีอยู่แล้ว จะหวังให้ได้รับความไว้วางใจแห่งอาณาประชารา
ชาได้ไหม”

(ประโยชน์แห่งการอยู่ในธรรม)

๗๔. “ชาติของเราเป็นของที่ควรสงวน จึงต้องนับว่าเป็นสมบัติสำคัญของมนุษย์
มนุษย์คนใดไม่รู้จักสงวนชาติ ก็เป็นมนุษย์ไม่ได้”

(พระบรมราชาโชวาท)

๗๕. “คนโง่เขลาเบาปัญญาเท่านั้น จึงจะสำคัญว่าตนพอจะหยุคการเล่าเรียน
วิชาต่อไปได้แล้ว”

(อัคราณัติ)

๗๖. “คนเราจะเป็นผู้ถือสัญชาติใด และถือศาสนาใดก็ตาม ย่อมไม่ชอบ
และไม่ไว้วางใจบุคคลที่ไร้ธรรม”

(พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร)

๗๗. “การที่เห็นคนที่มีรวมชาติกันนั้น เสมอกับที่เห็นตัวของตัวเอง
และไม่ใช่วิธีที่จะทำให้ชาวต่างชาตินิยมนับถือชาติของตนมากขึ้น”

(อัคราณัติ)

๗๘. “ความเห็นผิดจะคงมีต่อไปได้ ก็แต่เมื่อผู้เห็นผิดนั้นยังได้รับความ
ผ่อนผันปราณี ถ้าเราจะไม่คบค้าเขาเหล่านั้นอีกต่อไป เขาจะคงประพฤติ
ชั่วอยู่ต่อไปได้ก็หาไม่”

(โกลนคิดล้อ)

๗๙. “เรายอมเสียชีวิตรักษาสัตย์
รักษารัฐสีมาที่อาศัย”

(พระร่วง)

๘๐. “คนเราที่ทราบอยู่เน่นว่า ใจของตนตั้งอยู่ในความสัตย์ ก็ไม่ใคร่อยากนึกว่า
ใจผู้อื่นจะชั่วได้”

(นินทาตโมสร)

๘๑. “ความเพียรแปลว่ากล้าหาญไม่ย่อท้อต่อความยาก และบากบั่นเพื่อจะข้ามความขัดข้องให้จงได้ โดยใช้ความอุตสาหวิริยภาพมิให้ลดหย่อน”

(หลักธรรมาภิบาล)

๘๒. “ความไหวพริบคือรู้จักสังเกตเห็นโดยไม่ต้องใครเตือน ว่าเมื่อมีเหตุเช่นนั้น ๆ จะต้องปฏิบัติการอย่างนั้น ๆ เพื่อให้บังเกิดผลดีที่สุดแก่กิจการทั่วไป และรีบทำการอันเห็นควรนั้นโดยฉับพลันท่วงที”

(หลักธรรมาภิบาล)

๘๓. “ความรู้เท่าถึงการแปลว่า รู้จักปฏิบัติกิจการให้เหมาะสมด้วยประการทั้งปวง”

(หลักธรรมาภิบาล)

๘๔. “ความซื่อตรงต่อหน้าที่ คือตั้งใจกระทำการซึ่งได้รับมอบหมายให้เป็นหน้าที่ของตนโดยซื่อสัตย์สุจริต ใช้ความอุตสาหวิริยภาพเต็มสติกำลังของตน ด้วยความมุ่งหมายให้กิจการนั้นบรรลุถึงซึ่งความสำเร็จโดยอาการอันงดงาม ที่สุดที่จะพึงมีหนทางจัดไปได้”

(หลักธรรมาภิบาล)

๘๕. “ธรรมะไม่เป็นแก่นอันใดสำหรับไต่ขึ้นไปสู่พระนิพพาน ธรรมะเป็นเครื่องให้สุขแก่ผู้ประพฤติ”

(พระบรมราชาศาสน์)

๘๖. “ชาติไทยก็คือคนไทยทั้งหมดรวมกัน รักษาสิทธิสงวนชาติก็เท่ากับรักตนเองสงวนตนเอง”

(พระบรมราชาโชวาท)

๘๗. “บุคคลที่ไร้ธรรม เปรียบเหมือนสัตว์ในป่าคุร้าย มีใจอำมหิตริษยา ภัยบาป ทุราศ คืออำนาจเป็นธรรม ปราศจากความเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์”

(คติสำคัญ)

๘๘. “ลักษณะสำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนา ก็คือ เมตตา การอุยงะภาพ
อันเรียกสรุปว่า มานุษยธรรม”

(พระบรมราชานุญาต)

๘๘. “ชาติเราทำไมจึงมีชื่อว่าไทย? เพราะเราเป็นชาติที่ไม่ยอมเป็นทาสของชนชาติอื่น ไม่ยอมให้ชนชาติอื่นเป็นนาย”

(เก็บเล็กผสมน้อย)

๕๐. “ถ้าชาติไทยเราต้องฉิบหายแล้ว คนไทยเราก็ออยู่ไม่ได้ ถึงแม้จะเป็นคนมีเงิน
ตักก็แสนซังกะไม่รอดจากความฉิบหายได้”

(มหาตมะ)

๔๑. “อันความสัจธรรมนั้นไฉนย่อมเป็นอมฤตยวาทิ เป็นที่นิยมนับถือกันทั่วไป
ไม่เลือกว่าในประเทศใดและสมัยใด”

(พระศานตเสนา)

๕๒. “ทำดีดีกว่าชอพร ทำชั่วจะวอน ให้เทวะช่วยมีไหว
ทำดีนรทุกข์สุขใจ ทำช้วนันไชร์ ไม่ขาดองค์กันดักแด
ทำดีได้ดีแน่แท้ ทำชั่วมัวแก่ เทาใดไม่พ้นโทษา
คือยผ์โคณินทา ผลความอิจจา ถักลับกระทบคนพาล”

(พระบรมราโชวาท)

๕๓. “ชาติใดไว้รักษัศัณฺฑิมา
แม้ชาติย่อยยับอัน
จะทำการสิ่งใดก็ไร้ผล
บุคคลจะสขย้อย่างไร”

(เพลงรักชาติบ้านเมือง)

๕๔. "การศึกษาเป็นมรดกสำคัญที่สุดแห่งความรุ่งเรืองของโลก
ผู้ใดปราศจากการศึกษาแล้ว ผู้นั้นก็จะมีสามารจนิยมหรือรู้สึกคุณ
อันเป็นแห่งความรุ่งเรืองนั้นได้"

(อัครวณานิต)

๔๕. “ใครมีความดีอยู่ในตัวจริง ๆ ต้องมีคนเกลียดบ้าง
เพราะย่อมต้องมีคนอิจฉา”

(นินทาสโมสรร)

๔๖. อันผู้ใดได้ธรรมเป็นเนืองนิตย์ และรู้จักข่มจิตไม่ย่อหย่อน
ปฏิบัติพร้อมพรังกังกร suon คงไม่ต้องอาทรและร้อนใจ”

(ตามใจท่าน)

๔๗. “ถ้าใจของท่านยังมีความปรารถนาที่จะเอาอย่างคนอื่นแล้ว
ขอแนะนำให้ท่านดูเยี่ยงอย่างแห่งบรรพบุรุษของเราทั้งหลาย
ผู้เป็นวีรบุรุษที่ได้รวบรวมทั้งชาติและรักษาชาติ”

(ลัทธิเอาอย่าง)

๔๘. “มาตาปิตุไชว์
ของบุตรสุคนิยม

ควรนับได้ว่าเป็นพรหม
ชมพจน์เทียบเปรียบงงาม”

(โคลงสุภาษิต)

๔๙. “รักษาราช-จงจิตน้อม
รักษาศักกอบกณีย์
รักษาศสน์กอบบุญตรี
รักษักคังจิตให้

ภักดี ท่านนา
แน่วไว้
สุจริต ถ้วนเทอญ
โลกขร้องสรรเสริญ ฯ”

(สยามานุสสติ)

คำนำ

ในงานกรฐิณพระราชทาน ของกรมสามัญศึกษา ณ วัดพระแท่นดงรัง อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี กำหนดวันที่ ๒๘ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๑ นายกมล ติฐกุลม ได้เป็นผู้แทนมาแจ้งแก่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ว่ามีความประสงค์จะขออนุญาต จัดพิมพ์เรื่องนิราศพระแท่นดงรัง ของสามเณรกลั่น เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากร ยินดีอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามประสงค์

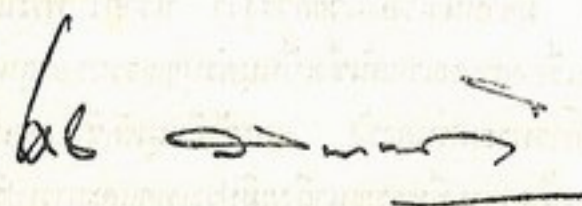
นิราศพระแท่นดงรังนี้เก็บรักษาไว้ในหอสมุดแห่งชาติมานานแล้ว เป็นสมุดข่อยเขียน ด้วยดินสอขาว มีจำนวนเรื่องด้วยตัวว่า "นิราศไปพระแท่นดงรังคิด" กรมศิลปากร ได้ตรวจดูเห็นเป็นเรื่องราวสามเณรกลั่นซึ่งเป็นบุตรบุญธรรมของสุนทรภู่ ติดตามสุนทรภู่ซึ่งกำลังบวชอยู่ไปนมัสการพระแท่นดงรัง และยังมีหนังสือซึ่งบวชเป็นสามเณรกับหนุตาบุตรสุนทรภู่ ติดตามไปด้วย เนื้อหาที่พรรณนาถึงภูมิประเทศและการเปรียบเทียบสิ่งที่ได้พบเห็นในระหว่างทางนับว่าน่าฟังมาก ตลอดจนสำนวนกลอนก็ไม่แพ้กลอนของสุนทรภู่ จึงทำให้คิดว่าถ้าสุนทรภู่ไม่ได้แต่งเองก็ต้องมีคำของสุนทรภู่แทรกอยู่ในนิราศนี้ไม่น้อยทีเดียว เพราะสำนวนกลอนก็ตลอดจนสิ่งเปรียบเทียบต่าง ๆ ก็คล้ายกับสำนวนของสุนทรภู่แทบทั้งนั้น

ที่สุนทรภู่ไปนมัสการพระแท่นดงรังคราวนี้ จะเป็นปีใดในนิราศไม่ได้กล่าวไว้ชัดเจน คงกล่าวแต่เพียงว่าไปใน "เดือนสี่ บิมะเส็ง เพ็งวันอังคาร" ถ้าไม่ถือวันเดือนเป็นแน่นอน เพราะอาจจะจำผิดก็ได้ คงถือแต่บิมะเส็งเป็นสำคัญแล้ว ในบิมะเส็งนี้คงจะเป็นรอบซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๒๓๗๖ เพราะบิมะเส็งย้อนหลังไปอีกรอบหนึ่ง ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๒๓๖๔ นั้น เป็นปีก่อนที่สุนทรภู่บวช และบิมะเส็งรอบหลังซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๒๓๘๘ ก็เป็นปีที่สุนทรภู่สึกแล้ว ฉะนั้นเมื่อสุนทรภู่ไปในเวลาที่กำลังบวชอยู่ จึงน่าจะเป็นบิมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๗๖

การพบนิราศพระแท่นดงรังของสามเณรกลั่นนี้เป็นเครื่องแสดงว่า สุนทรภู่เคยไปนมัสการพระแท่นดงรังจริง เพราะแต่เดิมมีหลายท่านที่สงสัยว่าสุนทรภู่จะไปนมัสการพระแท่นดงรังในขณะที่ยังบวช เพราะปุณณีสถานแห่งนี้อยู่ไม่ห่างไกลจากกรุงเทพฯ มากนัก เมื่อสุนทรภู่ไปนมัสการพระแท่นดงรังแล้ว เหตุใดจึงไม่มีนิราศของสุนทรภู่แต่งไว้ บางท่าน

จึงถือเอาเรื่องนิราศพระแท่นดงรังซึ่งเสมือนมีลูกศิษย์สุนทรภู่เป็นผู้แต่งว่าเป็นเรื่องที่สุนทรภู่แต่ง
เสียเองก็มี ฉะนั้นการพบนิราศพระแท่นดงรังของสามเณรกลั่นเช่นนี้ จึงเป็นเครื่องยืนยันว่า
นิราศพระแท่นดงรัง ซึ่งเคยเชื่อกันแต่ก่อนว่าเป็นเรื่องที่สุนทรภู่แต่งนั้น ไม่ใช่เรื่องของ
สุนทรภู่เสียแล้ว แต่เป็นเรื่องที่เสมือนมีแต่งอย่างแน่นอน

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลกาลทานเนื่องในงานกุฐินิตถารกิจ ซึ่งกรมสามัญ
ศึกษาตลอดจนผู้ที่มีกุศลจิตร่วมบำเพ็ญเป็นบุญกุศล ทั้งในส่วนที่เป็นไวยาวัจฌย และบริจา
กวัตถุปัจจัยไทยธรรม ร่วมในงานกุฐินพระราชนิพนธ์ครั้งนี้ จงเป็นกุศลราศีอำนวยและกลั่นนาค
ให้ทุกท่านเจริญด้วย อายุ วรรณะ สุข พละ ปฏิภาณ ธนสารสมบัติ ตลอดกาลนาน เทอญ.

(นายเลื้อ สนวนนท์)

อธิบดีกรมศิลปากร

กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

๔ ตุลาคม ๒๕๒๑

คำนำ

ฉบับกรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่ และจัดพิมพ์เผยแพร่

สามเณรกลั่น ผู้แต่งนิราศพระแท่นดงรัง สำนวนนี้ เป็นศิษย์และเป็นบุตรบุญธรรมของท่านสุนทรภู่ มีประวัติเท่าที่ทราบได้จากนิราศพระแท่นดงรังของสามเณรกลั่นเอง สอดสวนกับหนังสืออื่นคงได้เรียงและพิมพ์ไว้ในหน้าต่อไป ปรากฏในนิราศหลายเรื่องของท่านสุนทรภู่ว่าสามเณรกลั่นได้คึกสอยห้อยตามท่านสุนทรภู่ไปในที่หลายแห่ง ตลอดจนคราวไปนมัสการพระแท่นดงรัง ในนิราศนี้ ซึ่งในระยนั้น ท่านสุนทรภู่ยังบวชเป็นพระภิกษุ อยู่ในพระบวรพุทธศาสนา แต่ที่ทำให้ผู้อ่านฉงนก็ตรงที่สามเณรกลั่นบอก วัน เดือน ปี ไว้ว่า “ในเดือนสี่ บีมะเส็งเพ็งวันอังคาร” เพราะเมื่อได้ตรวจสอบกับปฏิทินเทียบกับระยปีในอายุของท่านสุนทรภู่ ก็มีบีมะเส็งที่ควรพิจารณาอยู่ ๓ ระย คือ บีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๖๔ บีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๗๖ และบีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๘๘ ใน ๓ ปีนี้ ไม่มีบีมะเส็งวันเพ็ญเดือน ๔ ตรงกับวันอังคาร แต่ปรากฏในนิราศว่าท่านสุนทรภู่เป็นพระภิกษุ ถ้าเป็นบีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๖๔ ท่านสุนทรภู่ยังมิได้อุปสมบทในพระบวรพุทธศาสนา เพราะยังรับราชการและมีบรรดาศักดิ์เป็น ขุนสุนทรโวหาร อดุลยเดชในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ ๒ ส่วนบีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๘๘ ท่านสุนทรภู่ก็ลาสิกขาบท แล้วยาว พ.ศ. ๒๓๘๕ แล้ว และในระยนั้น พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า ฯ กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ได้ทรงอุปการะโปรดให้ไปอยู่ที่พระราชวังเดิม ทางที่จะเป็นไปได้จึงมีแต่ว่านิราศพระแท่นดงรังของสามเณรกลั่น สำนวนนี้ ได้แต่งขึ้นในคราวติดตามพระภิกษุสุนทรภู่ ไปนมัสการพระแท่นดงรัง ในเดือน ๔ บีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๗๖ เช่นที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ในประวัติสามเณรกลั่นนั้นแล้ว

ตามแบบแผนของการแต่งนิราศ ผู้แต่งมักนิยมเอาลักษณะความเป็นไปและชื่อของสถานที่พบเห็นตามทางที่ผ่านไป มาคลุกกละปะปนกับความในใจ ซึ่งมีจริงบ้าง สมมติขึ้นบ้าง แล้วสร้างโวหาร การประพันธ์ขึ้นให้ไพเราะเพราะพริ้งตามถนัดของตน ซึ่งช่วยให้เราได้ทราบ

๖

สภาพการและตำนานของท้องถิ่นและสถานที่นั้น ๆ ตามที่พรรณนาถึงไว้ ถ้าเราได้เห็นแผนที่
เส้นทางไว้บ้าง ก็จะเป็นประโยชน์ที่มองเห็นว่าแต่ก่อนท่านไปกันอย่างไร ข้าพเจ้าจึงขอแรง
นายจำรัส เกียรติก้อง ให้ช่วยสอบสวนและเขียนแผนที่แสดงเส้นทางเดิน ประกอบนิราศ
พระแท่นดงรังของสามเณรกลั่น ฉบับชำระใหม่และมีหมายเหตุไว้ด้วย หวังว่าจะเป็นทางหนึ่ง
ที่ช่วยให้ท่านผู้อ่านซึ่งเป็นนักศึกษาและนักเลงหนังสือ อ่านออกรสขึ้นบ้าง ข้าพเจ้าจึงขอขอบใจ
นายจำรัส เกียรติก้อง ไว้ ณ ที่นี้ด้วย.

กรมศิลปากร

อนิด อยู่โพธิ์

๘ กรกฎาคม ๒๕๐๔

สามเณรกลั่น

สามเณรกลั่น ผู้แตงนิราศพระแท่นดงรังสำนวนนี้ ปรากฏตามความที่พรรณนาไว้ในนิราศ ว่าบิดาเป็นบุตรของพระยาสุรเสนา (ฉิม) ในรัชกาลที่ ๒ อยู่บ้านแถวหน้าวัดเดียวหรือวัดราชบูรณะ กล่าวคือ พระยาสุรเสนา เป็นปู่ของหนูกลั่น บิดามารดาของหนูกลั่นคงสิ้นชีวิตตั้งแต่หนูกลั่นยังเป็นเด็กทารก พระยาสุรเสนา ผู้เป็นปู่ กับ (ใครอีกคนซึ่งเป็น) บ้าเลี้ยงมาจนเติบโต ดังที่พรรณนาไว้ในนิราศ เมื่อตอนเรือผ่านหน้าวัดเดียว ว่า

ถึงอารามวัดเดียวยังเยียบเย็น

เห็นถิ่นฐานบ้านช่องของคุณปู่

ที่เคยอยู่มาแต่หลังก็ยังเห็น

เหลือรำลึกนึกน่าน้ำตากระเด็น

เมื่อปู่เป็นเจ้าคุณสุรเสนา

ไม่มีพ่อก็ได้บุญของคุณปู่

ให้กินอยู่กล่อมเกลี้ยงเลี้ยงรักษา

ได้อยู่เย็นเป็นสุขทุกเวลา

ทั้งคุณปู่ก็คุ้มครองช่วยป้องกัน

จะเห็นได้ว่าตามเณรกลั่นเกิดมาในสกุลของผู้ดีในสมัยนั้น ซึ่งเธอก็รู้สึกตัวดี จึงรำพึงไว้ด้วยความน้อยเนื้อต่ำใจว่า

เหมือนตัวเราเผ่าพงศ์เพียงหงส์ทอง

ตัวมาต้องเป็นภาระอาอาย

ต่อมาในรัชกาลที่ ๓ เมื่อพระยาสุรเสนาดังอนิจกรรมแล้ว ก็คงจะอาศัยอยู่กับคุณหญิงสุรเสนา ผู้เป็นย่า แต่ภายหลังอาศัยอยู่กับย่าไม่ได้ เช่นที่กล่าวไว้ว่า

ฝ่ายคุณย่าอาฟี่ซึ่งมียศ

จงปรากฏตราบกระดาดาวสาม

ถึงตักตรอนก่อนว่าค่าประจาน

พระคุณท่านมากกว่าแผ่นดิน

ที่อาศัยอยู่ไม่ได้ ก็คงจะเนื่องจากเกียตกรันจึงก็ไม่เข้าไม่กินกันระหว่างญาติ แล้วมีคน
ยแหย่คุณหญิงผู้เป็นย่า และคนยแหย่ที่สามเณรกลั่นเห็นเป็นตัวละครสำคัญในเรื่องนี้คงจะเป็น
หญิงร่างอ้วน เช่นที่ระบายเป็นความในใจไว้เมื่อตอนเรือผ่านบางบอน ว่า

ชื่อบางบอนก็เห็นบอนสลอนมี

เหมือนคนที่สามก้ามมันปากบอน

ไปยุยงลงโทษให้ไกรธครึ่ง

จนได้ถึงสุขุมเหมือนสุขซอน

ที่คนซื้อถือสังข์ต้องตักตรอน

เพราะอับบอนบวมจมนัยยุ่ง

ภายหลังสามเณรกลั่นมาอยู่กับท่านสุนทรภู่ อาจเป็นระยะที่ท่านสุนทรภู่บวชเป็นพระ
ภิกษุ และไปจำพรรษาอยู่ที่วัดราชบูรณะ ซึ่งเป็นวัดที่อยู่ใกล้บ้านของพระยาสุรเสนา ผู้เป็นปู่
ของสามเณรกลั่น หรือสุนทรภู่อาจเคยรู้จักกันมากับพระยาสุรเสนาก่อนก็ได้ หรือนายพักและ
นายตาบ บุตรสุนทรภู่อาจไปอยู่ปรนนิบัติบิดาซึ่งอยู่ในวัดราชบูรณะ แล้วเกิดรู้จักชอบพอกับ
หนูกลั่น จึงเป็นทางชักจูงให้หนูกลั่นเข้ามาอยู่กับพระภิกษุสุนทรภู่ก็ได้ หนูกลั่นคงจะได้ฝากตัว
เข้าเป็นบุตรเลี้ยงของท่านภิกษุสุนทรภู่ ตั้งแต่ครั้งสุนทรภู่ยังจำพรรษาอยู่วัดเดียว

สุนทรภู่ก็คงจะรักใคร่อบรมสั่งสอนให้รู้บาปบุญคุณโทษ ด้วยความเมตตาอารี ตลอด
จนให้หนูกลั่นบรรพชาเป็นสามเณร เรื่องราวตอนสามเณรกลั่นพรรณาถึงไว้ในนิราศพระแท่น
ดงรังหลายแห่ง ด้วยความรู้สึกในพระคุณและโดยการวะ นับแต่ตอนขึ้นคันเริ่มนิราศและตอน
อื่นๆ เห็นได้จากถ้อยคำในนิราศที่ว่า เณรหนูกลั่นมีอายุอ่อนกว่าสามเณรพัก เพราะเรียกว่าพี่
แต่คงจะแก้คำว่าหนูตาบ เพราะเรียกว่าน้อง แต่ทั้งสามคนคงมีอายุไล่เลี่ยรุ่นราวคราวเดียวกัน
แก่อ่อนกว่ากันนิดหน่อย เพราะชอบ "อาบน้ำปล้ำกันเล่น" เท่าที่ปรากฏในนิราศของท่าน

สุนทรภู่ สามเณรกลั่นคงศึกษ้อยู่ตามเส้นทางร่วมไปกับท่านสุนทรภู่ หลายครั้งหลายคราว เช่นที่กล่าวถึงในนิราศวัดจ้าวฟ้าและนิราศสุพรรณ และในคราวที่ท่านสุนทรภู่ไปพระแท่นดงรัง เมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๗๖ ขณะนั้นท่านมีอายุได้ ๔๗ ปี และบวชเป็นพระภิกษุ มาราว ๑๐ พรรษา ถ้านับโดยปี ก็มีอายุไล่เข้าชั้นพระเถระแล้ว ในคราวนั้น สามเณรกลั่นได้แต่งนิราศพระแท่นดงรัง พรรณนาการเดินทางขึ้นไว้ เช่นเดียวกับสามเณรพักต์แต่งนิราศวัดจ้าวฟ้า เห็นได้ว่าโวหารการประพันธ์ของสามเณรกลั่น ได้ทั้งเรื่องได้ทั้งความไพเราะดีพอใช้ สมกับความตั้งใจที่กล่าวอธิษฐานไว้ในเบื้องต้นของนิราศว่า

จะคิดกลอนผ่อนปรนช่วยคลาย

ให้พริ้งไพเราะรสพจมาน

ท่านสุนทรภู่อาจช่วยแนะนำชักเกลางบ้างก็ได้ นับว่านิราศพระแท่นดงรังของสามเณรกลั่น เป็นจดหมายรายการที่อ่านได้เพลิดเพลิน และช่วยให้เราได้ทราบว่าท่านสุนทรภู่ เคยไปพระแท่นดงรังก่อนบิ๊วออกนักขัตฤกษ์ ๓ ปี คือก่อนนายมีไปและแต่งนิราศพระแท่นดงรังในบิ๊วออกไว้ทั้งเส้นทางเดินที่ท่านสุนทรภู่ไป ก็เป็นคนละเส้นทางกับของนายมี เพราะสุนทรภู่ไปทางเรือ เข้าคลองบางหลวง ไปออกคลองค่าน เข้าคลองมหาชัย ออกแม่น้ำท่าจีน จังหวัดสมุทรสาคร เข้าคลองสุนัขหอน คลองแม่กลอง ออกแม่น้ำแม่กลอง จังหวัดสมุทรสงคราม ขึ้นไปตามแม่น้ำแม่กลอง ผ่านจังหวัดราชบุรี ทวนน้ำขึ้นไป ผ่านอำเภอโพธาราม อำเภอบ้านโป่ง ขึ้นไปตามลำน้ำแม่กลองจนถึงตำบลท่าเรือ อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี และขึ้นบกที่ตำบลท่าเรือ นายช้องกับนายแก้ว สองคนพี่น้อง และจีนกลั่น เอาเกวียนมารับ เดินทางไปในกลางคืน รุ่งเช้าจึงไปถึงพระแท่นดงรัง ก็จะเห็นได้จากบันทึกสถานที่กล่าวถึงในนิราศพระแท่นดงรัง ของสามเณรกลั่น ซึ่งพิมพ์ไว้ท้ายนิราศเล่มนี้

นอกจากนิราศพระแท่นดงรังนี้ ยังไม่พบว่าสามเณรกลั่นได้แต่งบทกลอนอื่นใดไว้อีก

นิราศพระแท่นดงรัง

อักษรพิมพ์และพจนานุกรม

วิหารรอบพระแท่นดงรัง

ถึงพระแท่นแสนสดเห็นวัดมี

ทั้งโบสถ์ที่กรอบพระแท่นแผ่นศิลา

คูน้า ๕๔

เข้าประตูคูน้าพระแท่นตั้ง

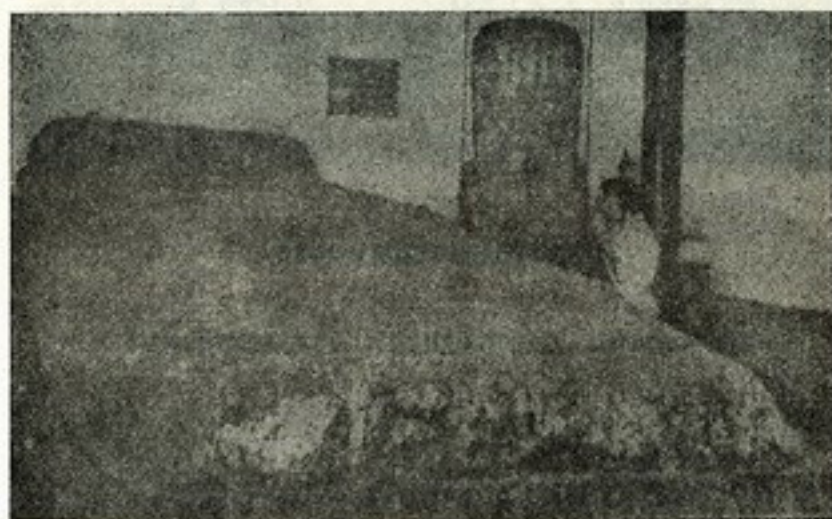
เหมือนบัลลังก์แลจารัตรัม

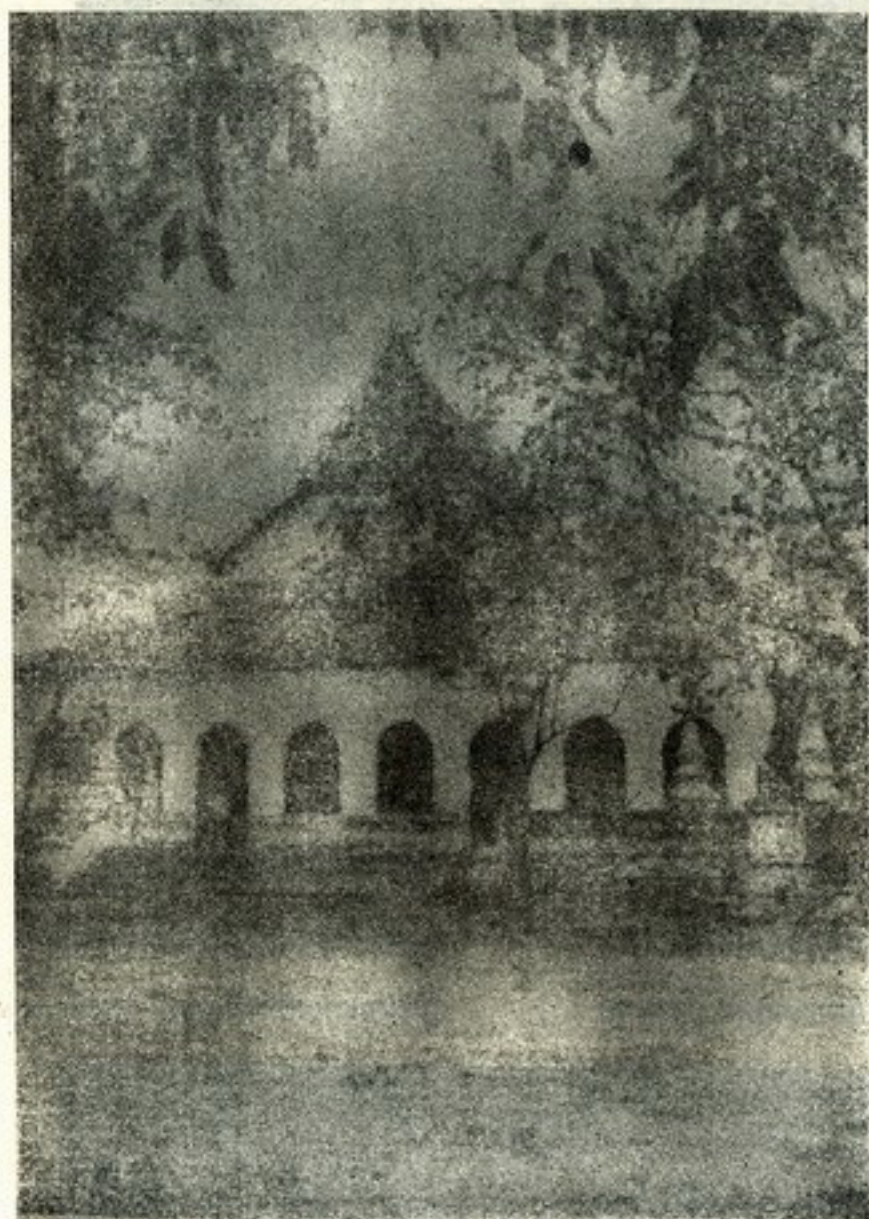
ก้อนโลหิตกิดเห็นเช่นบาฬี

อยู่ข้างที่แท่นพระเจ้าเข้านิพพาน

จุดรูปเทียนบุปผาบูชาพระ

นิคมานะนั่งกิดพิชฐาน คูน้า ๕๕

วิหารครอบพระแท่นดงรัง

ตำบลพระแท่น อำเภอกำมะกา จังหวัดกาญจนบุรี

ชนเขาโชคเขตผาศิลาสลาย

เป็นภูมิพจน์ร่วมถิ่นทราย

ชื่อเขาถวายเพื่องพระเจ้าเจ้าเกล้าความ

..... คุหน้า ๕๗

นิราศพระแท่นดงรัง

● เณรหนูกลั่นวันทามหาเถร

พระคุณเท่าเขาพระเมรุไม่เอนเอียง
ผลประโยชน์ยืดยาวไม่ก้าวเอียง
กรีกเพียงลูกลูกาให้ดาว
สุจริตกร่ำเฝ้าพร่ำสอน
ให้ภาพพจน์สวัสดิ์ก้ำจักภัย
ที่เปรี๊ยะปราชญ์เปรียบมหาศาลาไหล
ให้พรังไพรเราะรศพจมาน
ถึงคงแดนด้วยศรัทธาหนักล้ำหาญ
มัสการพุทธรัตน์พระบิฎฐา
ช่วยคุ้มครองบิ้องกันให้หรรษา
ออกมหานาค ๓ สนั่นสำราญใจ
คูเวกเวหาพุกษาไสว
ล่องไปในแนวคลองเมื่อสองยาม

ซึ่งอวยพรตทศธรรมเป็นสามเณร

สอนให้ทราบบาปบุญที่คุณโทษ
มาหมายมั่นพันผูกเป็นลูกเลี้ยง
เป็นสัจธรรมกรรณา ๑ สำนึกศิษย์
ได้เรียนหนังสือถือศีลพระชินวร

ขอพระคุณบุญญาปรีชาฉลาด

จะกึกกลอนผ่อนปรนช่วยคลาย

จะกล่าวความตามที่ได้ไปพระแท่น

ในเดือนสี่มีมะเส็งเพ็งวันอังคาร ๒

ทั้งพรหมมิตรอินจันทร์ทุกชั้นช่อง

พอยามสองล่องเลือนค่อยเคลื่อนคลา

พระจันทร์ตรงทรงกลดขึ้นหมกเมฆ

สังคเญียบเยียบเย็นไม่เห็นใคร

ถึงเชิงเลน ๔ เห็นแต่เรือเกือสลัง

เรือโง่งอแงแอบจอกตลอดคหลาม

ทุกพวงแพแฉไม่เห็นไฟตาม

ถึงอารามวัดเลียบ ๕ ยิ่งเยียบเย็น

เห็นถิ่นฐานบ้านช่องของคุณปู่

ที่เคยอยู่มากแต่หลังก็ยังเห็น

เหลือรำลึกนึกน่าน้ำตากระเด็น

เมื่อปู่เป็นเจ้าคุณสุรเสนา ๖

๑ ถ้าอ่านกันธนา ได้สัมผัสใน แต่ในบางแห่งก็อ่าน กรุนธนา

๒ สอบถามปฏิทิน ปรากฏว่าปี บีมะเส็งตรีศก พ.ศ. ๒๓๖๔ บีมะเส็ง เบญจศก พ.ศ. ๒๓๖๖

กับบีมะเส็ง สัปตศก พ.ศ. ๒๓๘๔ ไม่ปรากฏว่าวันเพ็ญเดือน ๔ ตรงกับ วันอังคาร แต่คราวแต่ง นิราศนี้คงเป็น บีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๖๖ คู-สถานทักกล่าวถึง ท้ายเล่ม

๓ ไปทางเรือเข้าคลองมหานาค

๔ เชิงเลน ปากคลองโง่งอ

๕ ผ่านข้างวัดเลียบ หรือ วัดราชบูรณะ ออกแม่น้ำเจ้าพระยา

๖ เข้าใจว่าหมายถึงพระยาสุรเสนา (ฉิม) ในรัชกาลที่ ๒

ไม่มีพ่อกี ใ้บุญของคุณปู่
 ใ้ได้อยู่เย็นเป็นสุขทุกเวลา
 ขอกุศลผลผลาให้บ้าน
 เสวยสุขทุกเวลาทิววัน
 ใ้สันบุญคุณปู่อยู่แต่ยา
 มาปลุกปลื้มเคียงข้างถึงตักรอน
 ทั้งพ่อแม่แลล้นอ้ประกาศ
 เป็นกำพร้าว่าเหว่ร้อนเรไป
 ใ้ถ้อธรรมสามเณรกินเพลเช้า
 แบ่งกุศลผลบุญแทนคุณยาย
 ยังกาจนทนทุเรศสังเวจจิต
 ใ้ชาตินี้วิบัติซัดเงินทอง
 ฝ่ายคุณย่าอาพิซึ่งมียศ
 ถึงตักรอนก่อนว่าคำประจาน
 ไม่ไกรรตบขอบคุณส่วนบุญบวช
 ใ้เป็นสุขทุกทิวอวยารากิน
 พอนาวามาถึงช่องคลองบางหลวง
 คุเหยาเรือนเคียนหงายสบายใจ
 ถึงวัดหงส์เห็นแท่งส้เสาธงปัก
 เหมือนตัวเราเผ่าพงศ์เพียงหงส์ทอง
 ใ้เสียชาติวาสนาเอ๋ยอาภ
 ข้างหน้าเห็นเป็นเมฆกุศลสุตาย
 จนวน่งทางบางยี่เรือฝั่งเหนือใ้
 เห็นคุ้มคุ้มกลมเครือริมเรือจร
 ประเคี้ยวเคี้ยวเลี้ยวล่องเข้าคลองค่าน
 ระรินรินกลิ่น ไศกมาโบกโบย

ใ้กินอยู่กลมเกลี้ยงเลี้ยงรักษา
 ทั้งคุณเข้าคุ้มครองช่วยบ้องกัน
 ใ้ไปสุทิพสถานพิมานสวรรค
 จนวน่งล้นกับักลปพุทธันคร
 ใ้ฟังพาภิบุญโสโมสร
 ใ้ชาติก่อนกรรมสร้างไว้อย่างไร
 กิดถึงยากอย่างจะพาเลือกตาไหล
 นี่หากใ้ฟังพระค้อยสบาย
 ศีลพระเจ้ามิใ้ซ้ำสละสลาย
 ใ้ค้มสายเลือกอกช่วยปกครอง
 เหลือจะคึกแทนคุณการุณสนอง
 มีแต่ค้อยย้อยบ้อประมาณ
 จงปรากฏทราบกระลาปาวสาน
 พระคุณท่านมากกว่าแผ่นฟ้าดิน
 ใ้ตริกตรวนน้ำคึกเป็นนิจสิน
 จันสนวสนาขอลาไป
 ใ้ครรโล่งลอยลำตามน้ำไหล
 ล้วนต้นไม้สวนสร้างสองข้างคลอง
 หงส์สัดก่อก่อนเก่าคุเริ้หมอง
 ใ้ว่ามค้อยเป็นกระอาอาย
 สุกจะนับว่านเครือในเชื้อสาย
 ส่วนข้างท้ายสิเหมือนดังว่ามnger
 ล้วนไม้ใ้ล้ซ้นซ้นสลับสลอน
 หอมเกสรเสาวกนธ์ที่หล่นโรย
 เห็นแต่บ้านเรือกสวนให้หวานไทย
 บ้างร่วงโรยริมชลท้อาราม

เห็นวักหนุ^๑ รู้ว่าคุณบ้า^๒ สร้าง

ขอภิญโญโมทนาสง่างาม

โอ้ไม่ถึงครึ่งชาติสันญาติ

โอ้เย็นฉ่ำน้ำค้างลงพร่างพราว

ประมาณสามยามเจียบเจียบสังค

มีเกาะขวางกลางชลาพฤชาไท

คุณอย่าพามาที่นี้ทั้งพี่สาว

ทั้งคุณอาமாகูงานในม่านทอง

ทั้งเจ้าครอกออกมาตามเสกจ้าว

โอ้เคราะห์กรรมจำชาติญาติกา

ทุกวันนี้มีแต่ครุเอ็นดูเลี้ยง

พระคุณใครไม่เท่าคุณพระสุนทร^๔

กับตาบ้องสองทั้งพี่เนรพ็ค

ทุกเช้าเย็นเป็นกำพร้าเห็นหน้ากัน

ถึงวักไทโรในตำบลน้ำขลัน

ชื่อบางบอนก็เห็นบอนสลอนมี

ไปย่องลงโทษให้ไกรศรี

ที่คนชื่อถือสัจต้องตักรอน

ถึงศีระกระบือเป็นชื่อบ้าน

ว่าพญาพาสีซึ่งมีแรง

ศักดิ์ศีระกระบือแล้วถือคว่าง

มาตกลงตรงย่านที่บ้านนี้

ครั้นจะอ้างว่าเป็นเชื้อก็เหลือข้าม

ให้อารามเรือนรืนอยู่ยืนยาว

อโหสิจะสู้บวชจนหนวคขาว

คุณควงท้าวเคื่อนกล้อยละห้อยใจ

มาถึงวักจอมทองคุณ่องใส

ยังจำได้พรังพร้อมวักจอมทอง

เมื่อครั้งคราวมีงานการฉลอง

ฉันทัน้องได้ไปนั่งหลังคุณอา

ได้ฟังพวยมุคผาคฟังพาสนา

เพราะศรัทธาถือศีลพระชินวร

ได้ฟังเพียงพุ่มโพสไมสร

เหมือนบิครโดยจริงทุกสิ่งอัน

ได้ตั้งสัจสนรังเกยจไม่เคียดฉันท

เหมือนร่วมกรรมมาราคาด้วยปรานี

คุณครั้นมีคิม้วนากลัวผี

เหมือนคนที่สามกามันปากบอน

จนได้ถึงสุขเหมือนสุขซอน

เพราะอับอนบวมฉมุนยเยง

บิดาท่านโปรกเกล้าเล่าแดง

เข้ารบเพลงฤทธิ์ต่อด้วยทรี

ปลิวมากกลางเวหาพนาศรี

จึงเรียกศีระกระบือเป็นชื่อนาม

๑ คือ วักโปสสุวรรณ

๒ ตามประวัติว่า เจ้าจอมน้อย สุหรานางกู ในรัชกาลที่ ๓ บุตรีเจ้าพระยาพลเทพ (ฉิม) เป็นผู้สร้าง

๓ คือวัดราชโอรส อยู่ในคลองด่าน จังหวัดธนบุรี

๔ หมายถึงงานฉลอง เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๗๕

๕ หมายถึงพระภิกษุสุนทรภู่ ถึงปี พ.ศ. ๒๓๗๖ มีท่านมีอายุ ๔๗ ปี และบวชมาได้ราว ๑๐ พรรษา

แสมคำคำบลที่คนอยู่
 คุรุรังผึ้งน้ำล้นรำรรม
 พอฟ้าขาวดาวเดือนจะเดือนลับ
 เสียงดังค่างวางเวงกรีกเกรงกรีน
 สุริยงทรงรถขึ้นหมกแสง
 ถึงชะวากปากชลามหาชัย
 มีปีกบ้องช่องบินที่ขึ้นรบ
 คุแผ่นผาคอจองในสงคราม
 ลำภูรายชายตลิ่งล้นถึงค่าง
 บ้างโลกได้ไขว่คว้าตามวาม
 ไอ้พ่อแม่แต่ขึ้นถึงไม่ทิ้งลูก
 เราเป็นคนผละกรรมได้ทำมา

ถึงทำเงินถิ่นฐานโรงร้านมาก
 ไม่น่าคู่สู้เบือนท่าเชื่อนแซ
 ตะบูนตันผลลูกกึ่งผูกห้อย
 หนุตาบน้อยคอยรับลำคับวาง
 เห็นตะบูนจุนเครือให้เบ่าจิด
 จะเก็บไว้ไปฝากให้มากมาย
 นี่ไม่มีพี่น้องพวกพ้องหญิง
 ลูกโก่งกางข้างชลาระยาไป

ถึงบ้านบ่ออกจากสองฟากฝั่ง
 มีคอกงอกออกกบกับกอรชร
 พอเห็นเขาเจ้าของร้องบิณฑบาต

สังเกตุพื้นทองเขากองหลาม
 ถึงโคกขามบ้านขอมล้นลอมพื้น
 แสงทองจับแจ่มฟ้าค้อยผ้าฝืน
 บั๊กซาตีนตางเรียกกันเพรียกไพร
 กระจ่างแจ่มแจ่มฟ้าพฤษาไสว
 เห็นบ้อมใหญ่อยู่ข้างชาวสง่างาม
 ที่ลัดกลบแล่นลากลงชาวากหนาม
 คุแล้วข้ามตรงมาในสาคร
 บ้างเกาคางชู่ตะคอกบ้างหลอกหลอน
 ที่ลูกอ่อนอ้อมแอบแนบอุรา
 คุพันผูกความรักกันนั้นหนักหนา
 ญาติกาภักมีได้อาลัยแล

ที่เขาตากไวด่วนแต่อาวณแห
 ชมแสมไม้ปะโลงเหล้าโก่งกาง
 ระย้าย้อยหีบสนัดไม้ชักขวาง
 ไว่เล่นต่างตุ้กกระต่าประสาสบาย
 แม่นมมีตรเหมือนดังท่านทั้งหลาย
 จะได้เล่นเช่นกระต่ายสบายใจ
 เล่นแล้วทิ้งเสียในลำแม่น้ำไหล
 ทั้งปรังไซ้ขึ้นสร้างวิมทางจร

ยอกสะพรังเพรียวแซมแหลมแหลมสลอน
 ทั้งลูกอ่อนแซกเคียงขึ้นเรียงราย
 เขาอนุญาตยกให้เหมือนใจหมาย

พี่เฒ่าพี่ตักได้ลูกหลายทะล่าย
ท่านไม่ฉันทันเรากินชั้นลูกจาก
ท่านบิทรนอนบนว่าคนโซ
เคยกลักสินชั้นจิตซิคแซ่ม
เพราะสันสุคอดุหนุที่คั้นเคย

ถึงนาขวางข้างซ้ายนายภาษี
เรียกภาษีที่เรือเกลือทั้งปวง
แต่เงินเก่าเจ้าภาษีมีเมียสาว
เหมือนจะรือยว่าเขาเป็นชาววัง
แต่เกล้งเมินเพลิดคุฝ่งปูเปียว
บ้างเลื่อมเหลือเรื่องรองกระกองลาย
แต่หากว่าน้ำกลั้วตัวหนักหนัก
ล้วนปรังปรกรกเรียวรอยเปียวปู
เห็นปลาตีนกินโคลนตาโปนโป่ง
บ้างกักกันมันผยองท่าพองกาง

ถึงย่านชื้อชื้อว่าย่านกาหลง
แล้วบอกข่าวอ้าวอ้อแก็กอู
เราไม่มีพี่น้องพวกพ้องคอก
โอ้เปลี่ยวกายอายากำหม่นไป
กับทามน้อยคอยนับหนึ่งสองสาม
มันโอบอ้อมค้อมเคียวคุเดียวลค
แต่ปากคำทำชื้อทำดิ้อคิล
สองฟากผ้ายซ้ายขวาบ่าปะโลง

ผ่าดววยพระนั้นเต็มขันโต
อร้อยมากมีสร้าหมคโต
สะอั้นโอ้อายใจกระไรเลย
มาเขยชมลูกจากแล้วปากเอ่ย
กระไรเลยแลเหตุยวให้เปลี่ยวทรวง

ตั้งอยู่ที่ปากคลองเก็บของหลวง
บ้างทักท้วงเถียงกันสนั่นดัง
ไว้เลียบยาวเหมือนอย่างครุฑนั่งจุหลัง
รู้จักครั้งเข้าไปอยู่เมื่อปู่ตาย
บ้างแดงเขียวขาวผาคประหลาดหลาย
ก้ามตะกายกินเลนน้ำเอ็นดู
ก้ามมันคึดคังเปาะเสนาะหู
กับเหย้อยู่ที่โนโพรงรากโกงกาง
ครีบกระโคงพลั่วพลิกกระดิกหาง
ทั้งถึงค่างคอยเที่ยวลวงเปียวปู

เห็นกาลลงเลียบผิงอยู่ทั้งคู่
จะบอกผู้ใดเล่าไม่เข้าใจ
กาจะบอกข่าวคินันท์ไหน
จนเข้าในแนวคลองสามสิบสองคด
คุดเพื่อถามกลับเดือนเปื่อนไปหมค
เห็นกึ่งคคคิกไปเหมือนใจโกง
ใจมันกินเลือกเล่ห์ทะเซ่ * ทะโขง
มีเรือนโรงรอนพื้นแต่พื้นมอดู

* ทะเซ่ ในที่นี้หมายถึงสัตว์น้ำชนิดหนึ่ง ปัจจุบันเขียนกันว่า จระเข้

ลำภูรายชัยชวาระยัยยัย

บ้างออกลูกสูงอมหอมขจร

มีนกบินกินปูไต่คุเลน

นกคามกวมท่อมลงในกอง

ถึงเขตแขวงแหล่งหลักสุนัขทอง

ทั้งฟุ้งแพะแซ่ซ้องเจ็กมอญไทย

บ้างโค่นคุนรูนรับคุกลักลอก

หลักเรือฝางวางเรือเกลือกติกเรือฟัน

เขมรคำวามะจุยไต่คุยนา

พวกเจ็กคำว่ามีหนังคิงกู

ด้วยมากมายหลายอย่างมาทางนั้น

บ้างยักเยียดเสียดแซกบ้างแตกลิ

จนตกถลึงกว่าชะคุนพระช่วย

ถึงเขตสวนล้วนเหล้ามะพร้าวราย

แล้วถึงบางนางสะโกผู้ใหญ่เล่า

แต่หญ้ากรกรกรเรียวประเคียน

กับทั้งหัวดัวพุ่มนหน่มนุก

ได้ปราศรัยได้ถามตามทำนอง

ทำปลาทุบทุบเต็มไว้เต็มคุ่ม

ที่เรือหาปลาทุ่งกระบุงโพ

จนเรือออกนอกลำแม่น้ำกว้าง

มีดอกห้อยบานแย้มแฉมเกสร

เกสรอ่อนร่วงลงตรงนาวา

นกกระแต้นขวานแซวกเที้ยวแตกตา

คาบได้ปลาปรบปี่กับบินหลีกไป

เรือสลอนลอยรอดือด่อไสว

บ้างมาไปปะกันเสียงกรั่นกรั่น

บ้างเข้าออกอึกอึกต่างซัดขึ้น

ไกรรคนอื่นอื้ออึงขึ้นมึงกู

ลาวว่าปาสีแม่บแพสุ

เสียงมอญซู่ตะคอกคอกขะมิ

เรือน้ำมันหมากพลุกงูปูกะบี

บ้างกราบปริประทุนประทุทะลุตา

ไม่เจ็บบ้วยเปื้อนเหมือนเพื่อนทั้งหลาย

บางเมื่อยยพ้อคาตำรามิ

เป็นบ้านเก่าที่สังเกตพวกเศรษฐี

ยังเห็นมีแต่ทับทิมที่ริมคลอง

เจ้าของยกตั้งรายเรียกขายของ

ถึงแม่กลองคุเกลื่อนบ้านเรือนโรง

คุควันกลุ้มกลืนฟุ้งเหินกลิ้งโขลง

ใส่อย่างไ้่งอลหม่านทุกบ้านเรือน

วิเวกว้างเว้งใจใครจะเหมือน

ทั้งสองฟากหมากมะพร้าวมีเหย้าเรือน	ค่อยลอยเลื่อนแลเพลินจำเริญใจ
พฤษาสวนล้วนแต่ปลูกมีลูกคอก	มะม่วงออกช่อแจ่มแซมไสว
ทั้งกล้วยอ้อยร้อยต้นลำไยมะไฟ	ล้วนกันไม้ต่างต่างข้างคาง
ถึงคลองบางนางลีเห็นมีวัด	ขลุ่ยหัดถ้อยกวีาทพระศาสนา
เป็นที่สุกพุทธคุณกรุณา	ลูกกำพร้าอย่าให้มีราเคีพาน
ถึงคลองน้ำอัมพวาที่ค้าขาย	เห็นเรือรายเรือนเรียงเคียงขนาน
มีศาลาทำน่าน้ำสำราญ	พวกชาวบ้านซื้อขายคอนท้ายเรือ
ริมชายสวนล้วนมะพร้าวหมู่สีปลูก	ทะเลยลลูกลากกินน่านกินเหลือ
กล้วยหักมุกสุกหอมร่ามเครือ	พริกมะเขือหลายหลากหมากมะพร้าว
ริมวารมีแพขายแพรผ้า	ทั้งขวานพร้าวพร้อมเครื่องทองเหลืองทองขาว
เจ้าของแพแลकुทางหนุ่ยยาว	มีลูกสาวดีเป็นไทยถือนโรปติว
กุชาวสวนล้วนชีโล่ทั้งใหญ่เล็ก	ส่วนเมียเจ๊กหัวผมระบมผิว
เห็นเรือเคียงเคียงขม้ายแต่ปลายคว	แกลังกริศนวนั่งอวดทำทรวคทรง
ถึงคลองขวางบางกุ้งที่กุ้งน้ำ	พวกเจ๊กทำศาลเจ้าปูนเตาถง
เป็นวันเล่นเห็นเขาเชิญเจ้าสง	เจ๊กคนทรงสับหัวของตัวเอง
เอาขวานผ่าหน้าผากแทงปากกลัน	แล้วคัมกินเหล้าโล่คกระโคกเหียง
เลือกชะโลมโซมเนื้อเสือกังเกง	เดินโงงเทงถือง้าวเป็นจ้าวนาย
นีกก็เห็นเป็นกลคนสับปลับ	จะเอาทรัพย์สินบนคนทั้งหลาย
สู้เสียเลือกเชือกตัวไม่กลัวตาย	ใช้อูบายบอกคนด้วยกลโกง
ถึงบางบำผาพันตำบลสวน	ตลอดล้วนแหลมกุ้งเป็นทุ่งโถง
พอไพล์เพล้เวลาล่วงท่าโมง	เห็นเมฆโพล่งพรั่งรอบเป็นขอบคัน
บ้างเขียวแดงแดงฟากเหมือนฉากเขียน	ยังพิศเพี้ยนรูปสัตว์คุ่มคัม

เหมือนลึงข้างช้างม้าสารพัน
ท่านบิทรสอนว่าตำราห้าม
คนเข็ญใจไว้ทรัพย์อัปผา
จะสร้อยเคร่าเหงา่วงในควงจิต
เห็นเที่ยงแท้แต่เราพิศพนิจไป
พอสุริยงลงลับพระยัคฆ์
คูอ้างว้างกลางชลเป็นน่านกลัว
ไม่เห็นตัววักวายเป็นชายทุ่ง
ริมตลิ่งหึ่งห้อยย้อยล้า
อร่ามเรืองเหลืองงามแววมวับ
น้ำค้างพรหมลมเขยริ้วเพยพัก

คู่ตั้งมันจะมาทาบวันวิญญาน
ก็คนสามประเภทในเทศนา
ลูกกำพร้าकुเมฆวิเวกใจ
เสียจริตวงงงลุ่มหลงไหล
จนตกใจเจียนจะเห็นว่าเป็นตัว
ท้องฟ้าคล้าคลุ้มบดสลดสั่ว
ถึงคอกงวี่สีหมื่นคืนกันค
เสียงเตยงร่นรอนกึกก้องหู
สังเกตคูกิ่งหนึ่งเม็กเพชรรัตน
กระจำงจับพวงแซมแจ่มจรัส
ละลอกซัดส่งท้ายสพายคิ

พอเคียนเก้นเห็นควงขึ้นส่องแสง
สักยามหนึ่งถึงหากเมืองราชบุรี
ถามบิทรว่าพระองค์ดำรงภ
แต่เพื่อนช้องรื่องทางค้วยกลางคืน
สำนัก^๑ นอนผ่อนสบายที่ท้ายวัด
ค้วยเคชะพระมหาบารมี
ครันรุ่งเช้าชาวเรือช้างเหนือไค้
มาถวายหลายลำค้อยสำราญ
ครันเสร็จฉันทกรรณายธาสนอง
แล้วภิญโญโมทนาลาครรรไล

กระจำงแจ่มแจ่มฟ้าทุกราตรี
กำแพงมีรอบล้อมทั้งบ้อมเป็น
สร้างไว้รับรับพม่าไม่ผ่าผืน
เข้าจอกต้นคึกคึกหากเมืองราชบุรี
น้อมนมัสการศีลพระชินสีห์
ในราตรีเกทยมิได้พาน
ค่างเลื่อมใสศรัทธาทำอาหาร
ทั้งอ้อยตาลคัมแกงกับแกงไทย
ให้เจ้าของซึ่งศรัทธาอชฌาสัย
สำราญใจจากหากเมืองราชบุรี

ถึงชะวากปากคลองบางสองร้อย
เห็นเขางูอยู่ข้างซ้ายหลายคิรี

แต่น้าน้อยทางเดินเนินวิดี
พฤษภาศรีเขียวชุ่มคูลุ่มเครือ

๑ คือ เมืองราชบุรี คูสถานทีกล่าวถึง หมายเลข ๑๒ ท้ายเล่ม
๒ ท่านัก?

ที่เืองม่งาลำเนาชื่อเขาแรง

จะขึ้นบ้างทางบกก็กรเรือ

ถึงค้งย่านบ้านกล้วยสลุยส้าง

พริกมะเขือเหลืองามอร่ามตา

บ้างกอกเกาะเจาะจิกเม็กพริกคาบ

ไอน้ำรักบักขาริมวาริน

บ้างกุก้องร้องเรียกกันเพรียกเพราะ

กิดถึงพี่ที่เข้าไปอยู่ในวัง

เคยชมบำพาทักกันพี่น้อง

เคยวนพมัยทำนชคเจือ

คิดาแดงทั้งหนึ่งซาคประหลาดเหลือ

จนเดียวเรือดับแหลมล้วนแหลมคา

เขาปลุกสร้างไว้รายทั้งซ้ายขวา

นกสาลิกาแก้วกาถึงมาชิงกิน

บ้างโฉบฉาบชิงกันคุณผืนผิน

บ้างโฉบบินบ้างก็จับอยู่กับรัง

พังเสนานึกในน้ำใจหวัง

เมื่อคราวครั้งคุณยาไปค้าเรือ

เที่ยวเก็บของจุกจิกพริกมะเขือ

น้องนี้เชื่อซาคิดำจึงจำไกล

ถึงบางกระไม่เห็นกระปะแต่บ้าน

ไ้อันแปรแลเหลือวให้เปลี่ยวใจ

ว่าแรกเริ่มเดิมทีมีตะเข้

จอมกระษัตริย์จักเสมียนเขียนเจ็ดนาย

แต่เกี่ยวนี้มีได้เห็นเหมือนเช่นเล่า

ถึงคลองขวางบางขามหวมวิญญา

เป็นภูมิจานทิวป่าพฤกษาไสว

ถึงย่านใหญ่เจ็กเสมียนเทียนสบาย

ขึ้นผูกเร่เรียงกลาคไม้ซาคสาย

มาจดหมายมิได้ถ้วนถ้วนกุมภา

เห็นแต่เหล่ากริวกราวกับเท่าฝา

ล้วนไผ่ป่าหนาหนามนำขามใจ

ถึงอารามนามอ้างชื่อหางโตนก

ท่าวันทาคลาเคลื่อนเลื่อนครรรไล

เป็นโชคเขินเนินทรายชายสมุทร

เป็นค้งอ้อมค้อมเกี่ยวน้ำเขียวแรง

กับหนุตาบอาบน้ำปล้ำกันเล่น

ช่วยคุณเพื่อก่อพระทรายคล้ายเจดีย์

มีทั้งโบสถ์วิหารทันศาลไสว

ถึงหาดใหญ่กว้างขวางชื้อบางแขวง

แลจนสุดสายเนตรที่เขตแขวง

ทั้งร้อนแสงสุริยาลงวาริ

พี่เณรเห็นได้โลกกระโคกหนึ

ไว้ตรงที่หน้าวัดได้มัสการ

แล้ววิ่งเต้นเล่นทรายที่ชายหาด
ลงนอนขวางกลางน้ำเล่นสำราญ
ครันแคะร่มลมวันค่อยขึ้นแซม
แม่น้ำทันพนสูงลงจูงเรือ
ท้อบิครนอนคันขึ้นให้ขึ้น
ท้อสุกขัคผลคัณยั้งอาลัย

ทะเลทุทะเลลัมลูกสนุกสนาน
ว่ากุมารมตรีไม่มีเครือ
ออกจากแหลมบางแขวงขึ้นแขวงเหนือ
สนุกเหลือเล่นน้ำยังคำไป
ยั้งวิ่งครันโครมครามห้ามไม่ไหว
ถึงบ้านใหญ่ชื่อว่าโพธาราม

ตลิ่งลาดหาดทรายที่ชายของ
พวกเจ๊กจีนสินค้ำใบชาสาม
ที่ช่องเหล่าชาวบ้าเอามาขาย
พวกประมงลงอวนไทยญวนลาว
มีโรงทำน้ำตาลทรายที่ท้ายบ้าน
พวกเกียนต่างกลางบ้ำพนาดี

เรือขึ้นสองแฉะจอกตลอดกลตาม
ล้มมะขามเปรี้ยวบนน้ำมันพร้าว
ท่งนุ่นผ้ายใส่กรูกระชุงขาว
ทำร้านยาวอย่างปลาริมวาริ
เป็นภูมิจานรวมทางหว่างวิถี
มาลงที่หน้าท่าโพธาราม

จนล่องทางบางเลาเห็นชาวบ้าน
คูผิวคำคร่ำคร่ำทั้งทากรรม
ถึงครุฑ* ภูมิจานเป็นบ้านป่า
ต้องแข็งข้อดื้อคำด้วยกำลัง
ทันงวามตามตลิ่งกิ่งแฉล้ม
บ้างผูกผากรากโคนคูโกวันเกรียน

ทำงานการเกี่ยวแฝกบ้างแบกหาม
ไม่มีงามเหมือนหนึ่งเหล่านางสาววัง
สายคงคาเขียวเหลือเรือดอยหลัง
จนกระทั่งวรายหาดทรายเคียน
คุดขึ้นแซมซ้อยใบเหมือนไม้เขียน
ยั้งพิศเพี้ยนภาพฉากหลากหลากกัน

ถึงศาลเจ้าเบ็กไพรมีไม้สูง
มีศาลตั้งฝั่งน้ำเป็นสำคัญ
พวกชาวเรือเหนือไต้ขึ้นไหว้จ้าว
ไต่คุ่มภัยในชลวันนาราม
ท่านบิครสอนให้ว่าเทพารักษ์

เห็นนกยูงยี่นเกลื่อนไก่อ่เดือนขึ้น
อยู่เคียงกันสามศาลตระหง่านงาม
หมากมะพร้าวอ่อนคั่วยกล้วยเข้าหลาม
จึงทรงนามเบ็กไพรกันไพร
เจริญพักตร์พันทุกข์เป็นสุข

เห็นไก่ขาวจ้าวเลี้ยงเพียงสามสี่
เป็นคงใหญ่ไม่สูงฝูงนกเขา
บ้างปรบปีกจิกกันขันขรม

ถึงปากเรคแตกคับพะยับแสง
เป็นป่าไผ่ไม่พุ่มครึ้มเกรือ
เห็นนกยูงฝูงใหญ่ที่ชายหาด
ตัวเมียพร้อมล้อมตามกามกระเด็น
บิคาบอกลอกว่าฝูงนกยูงนั้น
พียงเห็นแน่แก่ตาตำราทาย

ถึงบ้างพัวง้วนสาธตเชียว
เห็นวัชรข้างซ้ายชายสินธุ
พอพลบค่ำดำเดิยคุเปิดยวอก
ข้างซ้ายป่าชาวลเป็นวลวัง
ฝ่ายคุณเพ้อบริกรรมแล้วจำวัด
ยิ่งกึกคั่นครันเกรงวางเงใจ
จะเคลิ้มหลับวับแว่วถึงแก้วหู
เสียงเผาะเผาะเหาะย่องค้อยมองเมียง
คุ่น่ากลัวตัวขาวราวกับนุ่น
ท่งในน้ำท่าเลอะเช้กะนอง
เกะกะกิจบิคุรงค์ซึ่งทรงพรต

มันหลักเลยเฉยไปไม่ไถ่กราย
จนลวงสามยามเวลาคิดกัน
เงียบสงัดศัคว์ป่าพนาวน
ทานอวยพรสอนพระธรรมกรรมฐาน

กินอยู่ที่ชายป่าคุ่น่าชม
ขันจับเกล้ากลอกคู่ขรม
ชวนกันชมต่างต่างสองข้างเรือ

ท้องฟ้าแดงคุสตัวน้ำกลัวเสื่อ
เสียงเสื่อเนือบับกะนองสยองเย็น
รำแพนฟาคหางแผ่พ้อแลเห็น
ได้กินเป็นฟองไซ้ขึ้นในกาย
ไม่สัดกันเหมือนคันทงทลาย
ให้นึกอวยใจไม่พ้อใจคุ

เป็นเกลียวเกลียวถึงคว้างเหมือนหางหนู
เข้าหุคอยู่อนคางที่บางพัว
เสียงแท่นกแข็งแซ่คังแตรสังข์
เสียงค่างคังอ้ออ้านคำไม้
พีเณรพัดหนูตาบต่างหลับไหล
เสียงเรไรหึ่งแห่แซ่ตำเนียง
เหมือนคนกู่เกริ่นเรียกกันเพรียกเสียง
เห็นเสื่อเตียงหลีกอ้อมเทียวค้อมมอง
แบ่งส่วนบุญบ่นภาวนาสนอง
ชั้นกลานร้องฮูมฮูมหน้าฟิมฟาย
เห็นปรากฏก่าจิสัตว์ทงทลาย

เหมือนมีค่ายเขื่อนรอบประกอบกัน
ประเคนผืนกาสาหน้าชาจน
เสียงไก่ขันแจ้วแจ้วแว่ววิญญาณ์
ทางนิพานพ้นทุกข์เป็นสุขา

ไต่เรียนธรรมบำเพ็ญภาวนา
แล้ววิภาดาเกินขึ้นเนนวัค
เข้านิโครธโบสถ์ใหญ่ร่มไม้รัง
กัวยะคะพระมหาสมาริ
พอส่องทองส่องฟ้าณาลัย

จากวัดร้างบางพังสองฝั่งน้ำ
ถึงวังวาน^๑ ย่านบกก็รกรือ

ถึงตุ๊กแกเตลวันไม้ไผ่สพรั่ง
ที่บ้านร้างว่างกนกันพุทรา
เห็นสมควรรชนกันขึ้นต้นต้น
เอาเกลือตำราหัดเมื่อซัดเคือง

แล้วจากท่ามาถึงตรงทุ่งพงตึก^๒
ท่านผู้เฒ่าเล่าต่อเป็นข้อความ
แต่ตึกก็มีที่ริมน้ำเป็นสำเหนียก
ถึงท่า (หว่า)^๓ บำรุงสองฝั่งราย

ถึงวังทองสองฝั่งเขาตังบ้าน
ใส่กระทายขายเขาพวกชาวเรือ

ถึงละเมาะเกาะชื้อเกาะน้ำเขียว
เหมือนเราเคียวเปลี่ยวเปล่าให้เศร้าใจ

เหมือนนอนหน้าวัดร้างทุ่งบางพัง
เงียบสงัดมีป่าข้างหน้าหลัง
ตำรวมนั่งนึกภาวนาใน
เป็นคติตามศรัทธาธัมมัสสย

ลาพระไตรสาขามาลงเรือ

แต่ลวันร่ำรามเร่ชุ่มเชิงเสื่อ
เสียงฟานเหนือกร้องก้องไกล

เห็นมอญตักตักไม้ทั้งซ้ายขวา
คกระย้าสุกห่ามอร่ามเรือง
คอยเก็บหล่นลูกลวันเป็นนวลเหลือง
พอทรงเครื่องเจ้าพุทราส่ง่างาม

อนาถนึกสงสัยได้ไถ่ถาม

ว่าตึกพราหมณ์ครั้งแผ่นดินโกสินราย

คนจึงเรียกพงตึกเหมือนนิกหมาย

กับเชิงหวายโป่งกลุ้มกุหลุมเครือ

มีโรงร้านพักแพ่งแดงมะเขือ

ทั้งกล้วยเครือสุกห่ามอร่ามไป

มีเกาะเคียวกลางมหาสาไหล

เห็นแต่ไพรพฤษพาพนวน

๑ เข้าใจว่าเป็น รังวาน หรือ รวงวาน ปัจจุบันมีหมู่บ้านและวัดร้างวาน

๒ พงตึกตั้งอยู่ฝั่งขวาของแม่น้ำแม่กลอง เป็นตำบลขึ้นอำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี มีซากโบราณสถานและมี
อุโบสถพระพุทธรูปและศิลปวัตถุสมัยทวารวดี สันนิษฐานกันว่า ที่องค์แถวนี้เคยเป็นที่ตั้งบ้านเมืองมาตั้งแต่สมัย
อาณาจักรทวารวดี

๓ อาจเป็น "ถึงท่าหว่าบำรุงสองฝั่งราย" มีบ้านท่าหว่าและตลาดท่าหว่า อยู่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำแม่กลอง ตรงข้าม
กับพงตึก ซึ่งมีวัดคงศักดิ์อยู่ฝั่งขวา

ถึงถิ่นฐานบ้านรายชื่อห้วยเหนียว
ยังนาตนาชนกียังต่งชัน
คุแค้นดินถิ่นที่เหมือนมณี
เงอมชะง่อนก้อนดินเหมือนสินดา
วิเวกจิตพิศเพลินด้วยเนินหาค
เท่าขึ้นไซ้ไว้ทุกหาคไม่ขาดคน
สระสระพระบิคาเมตตาเท่า
เอาใส่ไว้ในหลุมทุกขุมทราย^๒
เป็นประโยชน์โปรดสัตว์ซึ่งบุญสุนัน
ขอส่วนบุญคุณศีลพระชินกา

ถึงคันทาบ้านกอกจิก
โอ้เห็นแท่นแต่สำลียังมี
พอเย็นย่ำน้ำค้างลงพร่างพร้อย
ที่บนบกกริ้วเสียงเกรียวกราว
ข้างฟากขวา^๓ ท่าเรือขึ้นพระแท่น
เขาพวงไม้ไผ่แตกแพราย
พอมีก่ำกล่ำกลุ้มชะอุมฟ้า
เป็นพวงไผ่ไม้พุ่มกลุ้มเครือ
คังกอกกอกกรอกกรอกที่กอไผ่
ยังคึกคื้นรื้นรินกลั่นผกา
โอ้ฝันเห็นเป็นว่าบุมาอยู่ด้วย
พอฝันกายหายหน้ายังอาลัย
โอ้สันบุญคุณปู้อยู่แต่ชื่อ

เห็นแต่เรือหวายไสวในไพรสณฑ์
ถึงเขตคันทัน้ำชื่อถ้ำมะกา^๑
พิศกล่าแลเวงคังเพิงผา
สายคองกาเขี้ยวกว้างเป็นหว่างวน
ไม่คันทาคังแขวงทุกแห่งหน
เที่ยวชุกคันทัน้ำไค้ด้วยงายกาย
บิณฑบาตเขาเขาเห็นพระก็ถวาย
แล้วเกลี้ยทราย^๒ สุมทับให้ลับตา
ให้รอดพ้นความตายไถ้นักหนา
ให้ผ่องผาสุกสวัสดิ์ก่าจกภัย

เขาปลุกพริกฝ้ายออกคอกไสว
ควรฤๅใจคนจิกไม่ยียาว
เป็นฝอยฝอยฟุ้งสาครอนาถนา
เห็นหาขาวโขกคังอยู่ฝั่งซ้าย^๓
ยังสุกแสนชื่นชมด้วยสมหมาย
เข้าจอกฝ้ายฝั่งขวามันท่าเรือ
เสียงสัตว์บ้าบิษสะทันทังฟานเสือ
เสียงข้างเหนืออูมอุมล้วนกุมภา
ระวังไพรร้องเรียกเพรียกพฤกษา
หอมบุปผาผอยหลบระยับไป
ให้กินกล้วยอ้อยหวานน้ำตาลใส
พอเสียงไก่ขันชานหวานวิญญาณ^๓
ยังนับถือกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงรักษา

๑ บัจจุบันเรียก ท่ามะกา เป็นที่ตั้งอำเภอท่ามะกา ในจังหวัดกาญจนบุรี

๒ สัมผัสซ้ำคำ

๓ ท่าขวาและซ้ายในที่นี้ คงหมายถึงขวาและซ้ายของฝั่งเรือทวนน้ำขึ้นไป ตามลำน้ำแม่กลอง มีไข้ขวาและซ้าย อย่างหันหน้าล่องตามน้ำ

ที่เป็นคนผลกรรมได้ทำมา
จนแจ่มแจ้งแสงตะวันฉันอาหาร
ปลาแก้มช้ำน้ำเงินงามประไพ
ทั้งชีวข่าปลากระแหแลสลบ
ไอน้ำรักหนักหนาปลาตะเพียน
ด้วยน้ำไหลใสสว่างอย่างกระจก
พอพวกพ้องของศิษย์พระบิดา

เหมือนต่างฟ้าดินแดนด้วยแสนไกล
ไปรยให้ทานปลาคด่าในน้ำไหล
มาใกล้ใกล้เกลื่อนกลาดคาซเคียร
ถูกลอกกลดปลุกปลุกดักฉวยเงิน
เกล็ดเหมือนเขียนครีบทางกระจ่างตา
เที่ยวหันหกเห็นสนักตัวมัจฉา
มาวันทาขอถวายเกียนควายมี

ชื่อนายช้องน้องนายแก้วกับเจ๊กกลิ่น
เกียนมารับกับท่าริมวารี
ขึ้นนั่งเกียนเทียบโคมแขวนข้างหน้า
เรากับน้องสองนั่งอยู่ข้างใน
อันนายช้องน้องนายแก้วนั้นแกลวักกล้า
เข้าเดินคองกวงเกียนวิ่งเวียนคัง
กลางที่พังคังแอ้อแอ้อออก
ตกที่ลุ่มคุ่มคังกังสะท้าน
ทั้งคับโตได้ช้อยอันกลอนกลอกแคลก
สะคุคโคนโคนรังกิงกังโกง
พอโคมคับลัดเงาเหมือนเข้าถ้ำ
แต่หนูตาบกับพี่เฒ่าเร้นเฒ่าเกียน
ท่านบิครนอนหนึ่งอิงพะนัก
รู้จึ่งหวัระวังนังสบาย
แต่ขับเกียนเวียนวนอยู่จนดึก
ที่รักเรือเสื่อกระหมึกครีบก้าม
ถามบิดาว่าไซมคมันไซติช่วง

เขาเจนนินทางบ้ำพนาศรี
พอราตรีพระบิดาครองผ้าไตร
มีผ้าบังหลังคาพาอาศัย
พี่เฒ่าได้นั่งหน้าหลังคาบัง
ขับข้างหน้าเจ๊กกลิ่นปั่นข้างหลัง
เหมือนเสียงสังข์แซ่ซ้องก้องกังวาน
เหมือนซอสอดเสียงเอกวิเวกหวาน
กึ่งไม้กรานสวบสาบกรอบกราบไกรง
กระทบกระแทกโคกโชดไชยคไชยง
จนตัวโงโงกผะคีร์ชะเวียน
พบห้วยน้ำหลัดกลัดฉวยเงิน
ไม่วิ่งเวียนนั่งหัวร่อร้องยอควาย
สอนให้ยกโยกตัวเวียนหัวหาย
คอยยกย้ายเยื้องโยกชะโงกตาม
เสียงสัตว์ครึกครื้นเกรงน่าเกรงขาม
เห็นแวววาวสว่างเหมือนอย่างไฟ
ทำลอลวงเวียนวงให้หลงไหล

กำคัคคึกนีกภาวนาใน	เสียงนางไม้พุดพิมมิงมิงจำ
เที่ยวขับเทียนเวียนวนไม่พันหนอง	จนควายร้องฟืดฟาดพลาคดล่ำ
เคชะบุญคุณเพื่อนับบริกรรม	เหมือนคนนำไปข้างหน้าสี่ห้าคน
พอเทียนโคนโคนไม้เหมือนไฟบุบ	กลิ้งกลุบไปตามทางที่กลางหน
พอนายซ่อมมอจําเห็นตำบลด	ขึ้นถนนแนวทางไปกลางดง
เจ๊กถื่นว่าอารักษ์มาชักช่วย	เคชะควายพระกุดจิ้งพ้นหลัง
ท่ากราบพระจะเป็นศิษย์บุตรงค์	พอเคียนส่งแสงสว่างตามทางไป

ประมาณสามยามสัตร์สังเกียบ	ยังเย็นเยียบห่อหมกญาพฤชาไสว
หนาวน้ำค้างพร่างพรหมพรมไพร	หอมดอกไม้รื่นรื่นชื่นวิญญาณ์
คอกอะไรไม่รู้คุไม่เห็น	หอมเหมือนเช่นน้ำหอมของหม่อมบ้า
ไอ้เคราะห์กรรมจําชาคณาติกา	เมื่อยามเช็ดเห็นหน้าแต่อาเป๊ะ
อยู่ท่ายเทียนเทียนรูปสิ่งโคตก	ช่วยหยิบยกให้คุณเพื่อหัวร่อแหระ
ออกทุ่งกว้างทางเตียนขับเทียนแฉะ	ให้ควายและเดิมหญ้ากินวาริ
แล้วเดินทางกลางนาเวลาคึก	แลพิลึกกว้างขวางหว่างวิถี
หนทางเทียนเตียนต่งเป็นผงกลี	คันไม้มีรายรายริมชานา

ถึงรั้วล้อมห่อหมกย่านบ้านทะเซ	ถึกกะเนตบ่มกุ่มเวหา
เรือนนายช่องห้องใหญ่ให้ไสยา	พระบิดาสวคมนตรีอยู่บนเทียน
จนรุ่งแจ้งแสงสว่างกระจ่างฟ้า	เห็นไร่นาเฝ้าเรือนคูเหมือนเขียน
ข้างเบื่องซ้ายซายป่าสุธาเตียน	ตังตะเคียนร้งร่วมพนมเนิน
ข้างแควขวานาไร่กอไผ่รอก	ฝูงนกหกหากินเที่ยวบินเหิน
เขาปล่อยควายชายทุ่งเป็นฝูงเคิน	ไค้คุเพลินพลอยให้ใจสบาย
ฝ่ายพวกเขาชาวป่าทำอาหาร	แกงผักหวานกับปรารุรามักววย
ทั้งแยบย่งอย่างมาวางราย	ทั้งหญิงชายชาวป่าศรัทธาครัน

หอสมุดแห่งชาติ
สาขาพระนครศรีอยุธยา จังหวัดเพชรบุรี

๑๕

ทั้งปลาพุบ้ำประสาทยาก	ไม่มีหมากเปลือกไม้จับใส่ขัน
ถวายพระพระประโยชน์โปรดพวคนั้น	อุทิศสำนัของบ้ำไม่อาเจียน
แต่หนูตาบกับพี่เฒ่าเราเห็นอึ้ง	กับแย้มบึงเบือนอายไม่หายเหียน
พอเสร็จพระยาดานายเกียน	ตามทางเคียนตักตรงเข้าทรง

สำราญรมย์ลมนั้นชื่นชื่นเฉื่อย	เรไรเรื่อยร้องแซ่กั้แตรสังข์
จักจั่นแจ่มแม่มายล่องในคัง	วิเวกวังเวงใจในไพรวัน
เป็นบ้ำสูงฝูงสาธิกาแก้ว	จับพลอดแจ้วจับใจเสียดไก่อ้น
คอกเต็งรังคังคอกจอกแลคอกจันทน์	เป็นสีสน์สอศแซงเหลื่องเงงคี่
ท่างเก็บได้ใจหมายถวายพระ	ใส่ตะบะแบกเงินเนินวิถึ
ถึงพระแท่นแสนสงัดเห็นวัคมี	ทั้งโบสถ์ที่ครอบพระแท่นแผ่นศิลา
กับคันรังทั้งค้อยอยู่พร้อม	ค้อยอน้อมมาข้างแท่นที่แผ่นผา
ท่างชื่นชมโสมนัสยิ่งศรัทธา	ตามบิณฑกษิณด้วยยินคี่
เข้าประคองแผ่นพระแท่นตั้ง ^๒	เหมือนบัลลังก์แลจารัศรัคมี
ก่อนโลหิตคึกคึกเห็นเช่นบาลี ^๓	อยู่ข้างที่แท่นพระเจ้าเข้านิพพาน

จุคเทียนรูปบุปผาบูชาพระ	นิกมานะนั่งกึกพิชฐาน
ขอเคชะพระมหาโลกาจารย์	เป็นประธานทั้งพระแท่นแผ่นศิลา
อันชาตินี้มีกรรมมาจำเกิด	ทอ้งร่างเร็ดไว้ญาคิน้อยวาสนา
สันตะระกูลสุญชาคญาคิกา	จะกั้หน้าบวชเรียนไม่เวียนวน
ขอเคชะพระผลาอาณิสงส์	ซึ่งเราทรงศีลสร้างทางกุศล
อย่ามีโรคโรกภัยสิ่งไรระคน	ประจวบจนจะได้ตรัสด้วยศรัทธา

๑. คันรังทั้งค้อมพระแท่นที่กล่าวถึงนี้

๒. แผ่นศิลาที่เป็นพระแท่นนี้ เขาก่อวิหารครอบไว้

๓. เคยมีก้อนศิลาที่เป็นก้อนพระโลหิตอยู่ก้อนหนึ่ง พวกผู้ไปนมัสการพระแท่นแข่งกันแบง์สุก

แม่นมถึงซึ่งนิพพานการประเสริฐ
ให้เชื้องค์พงศ์พันธุ์กรรณา
ให้รูปงามทราชมประโลมโฉมดอเสาะ
พอสบเนตรเจตนาอย่าช้าพลัน
ประการหนึ่งซึ่งที่นักรำลึกถึง
มิตรจิตขอให้มิตรใจไป
จะออกปากฝากรักก็ศักดิ์ค่า
ถึงยามนอนรอนฤทัยคงไฟฮือ
เวลาหลับคล้อยคลายไม่วายเว้น
ขอฝากปากฝากคำที่รำพัน
แม่นได้ชมสมหวังทั้งสวาท
แม่นซาตินชีวาตม์จะซาครอน

จะกลับเกิดก็อย่ากลาพระศาสนา
อย่าทำหน้าที่เหมือนหนึ่งยักษ์ให้รักกัน
รู้ปะเหลาะประโลมหญิงทุกสิ่งสรรพ
ให้ขุนนั้นน้อมจิตสนิทใน
ให้ทราบซึ่งสุจริตพิสมัย
เหมือนมลายุลอยฟ้าลงมามีมือ
กลัวจะชำถมทับไม้หนับถือ
ชมแต่ชื่อก็คอยขึ้นทุกคืนวัน
ได้พบเห็นชื่นใจแต่ในฝัน
ให้ทราบขวัญนั้นนาค้วยอาวรณ์
ไม่กลาคลาเคลื่อนคลายสายสมร
ไม่อาวรณ์หวังให้ลือว่าชื้อชาย

พอบีคาลาออกมานอกโบสถ์
เป็นภูมิพื้นร่วมต้นทมราย
เป็นกรวดแก้วแวววาวพรอยพราวพราว
แม่นกลางคืนพื้นผวิมอาราม
ครันกลางวันนั้นเห็นเป็นแท่งกรวด
เที่ยวชมรอบขอบอารามตามบิคา

ขึ้นเขาโขดเขตผาศิลาสลาย
ชื่อเขาถวยเพลิง * พระเจ้าเขาเล่าความ
เพชรน้ำค้างอย่างมณีสีสยาม
คูแวมวามวาวับแจ่มจับตา
จะเก็บมาอวดกันก็ทราบบาปหนักหนา
แล้วเลยลาลักทางมากกลางดง

ถึงท่าเรือเมื่อตะวันสายณห์ย่ำ
ให้คับโคกโลกธาตุญาติวงศ์
เมื่อเดินทางกลางแควนั้นแสนอด

ได้กรวดน้ำแผ่ผลาอาณิสต์
แล้วล่องลงมาทางหาดเมืองราชบุรี
เสบียงหมดหมายมุ่งมากรุงศรี

* เขาถวยพระเพลิงสูง ๕๕ เมตร อยู่ทางทิศตะวันตกของวิหารพระแท่น

ไอ้เศร้าสร้อยน้อยหน้าทั้งตาบี
ถึงคนผู้อยู่เกลื่อนก็เหมือนเปลี่ยน
คำโบราณท่านว่ามีตรจิตใจ
จำเค็มแต่ແພบประสบพัทธร
คอยฟังฝ่ายสายสวาทไม่ขาดวัน
จะเค็กรักหักจิตไม่เค็กรัก
จะสู้บวชรวกเดียวไม่เกี่ยวใคร
แม่นผู้ใดได้อ่านของฉานมั่ง
แบ่งกุศลผลผลตาสมาทาน

ควยไม่มีญาติมิตรสนิทใน
สุดจะเหลียวแลหาที่อาศัย
ก็เปล่าไปไม่เหมือนคำที่รำพัน
เรานี้กรกร่าไปเฝ้าไผ่ผ่น
ไม่ผ่นผ่นพจมานประการใด
คงครบกักแสนศรดอนไม่ไหว
รุดงค์ไปโป่งป่าตามอาจารย์
ทั้งผู้ฟังเรื่องไร่แรมไพรสาณฑ์
ให้กับท่านทุกทุกคนตามจนเอย ฯ

ข้าพเจ้าได้พิมพ์หนังสือนี้

เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๑๐ เดือนกุมภาพันธ์

พ.ศ. ๒๕๐๑ ณ กรุงเทพมหานคร

โดยข้าพเจ้าได้พิมพ์ขึ้น

ณ หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

ข้าพเจ้าได้พิมพ์ขึ้น

ข้าพเจ้าได้พิมพ์ขึ้น

ข้าพเจ้าได้พิมพ์ขึ้น

ข้าพเจ้าได้พิมพ์ขึ้น

ข้าพเจ้าได้พิมพ์ขึ้น

ข้าพเจ้าได้พิมพ์ขึ้น

ข้าพเจ้าได้พิมพ์ขึ้น

ข้าพเจ้าได้พิมพ์ขึ้น

ข้าพเจ้าได้พิมพ์ขึ้น

ข้าพเจ้าได้พิมพ์ขึ้น

ข้าพเจ้าได้พิมพ์ขึ้น

ข้าพเจ้าได้พิมพ์ขึ้น

ข้าพเจ้าได้พิมพ์ขึ้น

ข้าพเจ้าได้พิมพ์ขึ้น

ข้าพเจ้าได้พิมพ์ขึ้น

ราชกิจจานุเบกษา

๒๕๕

พ.ศ. ๒๕๕๕

สถานที่กล่าวถึง

ใน

นิราศพระแท่นดงรัง

ของ

สามเณรกลั่น

สถานที่กล่าวถึงในนิราศพระแท่นดงรัง

ของ

สามเณรกลั่น

๑. คลองมหานาค เป็นคลองเชื่อมจากคลองผดุงกรุงเกษม แยกที่ตำบลมหานาค มาเชื่อมกับคลองโอ่งอ่าง ที่สะพานมหาศไทยอุทิศตรงข้ามบ่อนมหาภาพ เชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศ
๒. เริงเลน คลองกุพระนคร ตอนหน้าวัดเชิงเลน (วัดบพิตรพิมุข)
๓. วัดเลียบ หรือวัดราชบูรณะ เชิงสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ ฝั่งพระนคร
๔. คลองบางหลวง เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า คลองบางกอกใหญ่ เป็นคลองแยกจากแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งขวา ตรงบ่อนวิชัยประสิทธิ์
๕. วัดหงส์ อยู่ริมคลองบางกอกใหญ่ จังหวัดธนบุรี
๖. บางยี่เรือ ตำบลและที่ตั้งอำเภอบางยี่เรือ จังหวัดธนบุรี
๗. คลองด่าน คลองแยกจากคลองบางกอกใหญ่ ข้างวัดปากน้ำ อำเภอกาญจนวนิพนธ์ ปลายคลองจรดคลองบางบอน และคลองสนามชัย
๘. วัดหนู หรือวัดอัปสรสวรรค์ อยู่ริมคลองด่าน ฝั่งขวา
๙. วัดจอมทอง คือ วัดราชโอรส อยู่ริมคลองด่านฝั่งขวา
๑๐. วัดไทโร ตั้งอยู่ริมคลองสนามชัย ฝั่งขวา อำเภอบางขุนเทียน จังหวัดธนบุรี
๑๑. บางบอน คลองแยกในอำเภอบางขุนเทียน ต่อจากปลายคลองด่าน ที่ข้างสถานีวัดสิงห์
๑๒. สระกระปือ หรือห้วยกระปือ มีคลองแยกในอำเภอบางขุนเทียน ต่อจากคลองสนามชัย
๑๓. แสมดำ มีคลองแสมดำใต้แสมคำเหนือ ตำบลขึ้นอำเภอบางขุนเทียน จังหวัดธนบุรี

๑๔. โลกขาม เป็นคลองคกเคี้ยวเรือเดินลำบาก เคยมีเรื่องเกี่ยวกับพันท้ายนรสิงห์ และมีตำบลขึ้นอำเภอเมืองสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร
๑๕. บ้านขอม ตำบลขึ้นอำเภอเมืองสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร
๑๖. มหาชัย คลองมหาชัย ชุกเมื่อ พ.ศ. ๒๒๔๘ ในรัชกาลพระเจ้าเสือ มาสำเร็จใน พ.ศ. ๒๒๖๔ รัชกาลพระเจ้าท้ายสระ เป็นตำบลขึ้นอำเภอเมืองสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร
๑๗. ท่าจีน ชื่อแม่น้ำและชื่อเมือง ที่เรียกกันเป็นสามัญของจังหวัดสมุทรสาคร
๑๘. บ้านบ่อ ตำบลขึ้นอำเภอเมืองสมุทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร
๑๙. นาขวาง ตำบลขึ้นอำเภอมหาชัย จังหวัดสมุทรสาคร
๒๐. กาหลง ตำบลขึ้นอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร ติดต่อกับจังหวัดสมุทรสงคราม
๒๑. คลองสามสิบ คลองในอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ตอนออกท่วมแม่น้ำสองคด แม่งคลอง เรียกว่าคลองสุนัขหอน
๒๒. สุนัขหอน ชื่อตำบลในจังหวัดสมุทรสงคราม ชื่อคลองชุกในรัชกาลที่ ๒ ชุกคลองดำเนินสะดวกระหว่าง ๓๒ กิ่งคก ร่วมสุนัขหอน เชื่อมแม่น้ำแม่งคลองกับแม่น้ำท่าจีน คลองนี้ยาวประมาณ ๔๒ กม. ตอนใกล้สมุทรสาคร เรียกคลองท่าจีน ตอนใกล้สมุทรสงคราม เรียกคลองแม่งคลอง
๒๓. บางนางแม่ยาย หมู่บ้าน ตำบลสุนัขหอน อำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม
๒๔. บางพ่อตา หมู่บ้าน ตำบลสุนัขหอน อำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม
๒๕. บางนางสะไ้ หมู่บ้าน ตำบลสุนัขหอน อำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม
๒๖. แม่งคลอง หรือลำคลองแม่งคลอง มีบ้านปากคลองแม่งคลองอยู่เหนือตัววัดบ้านแหลม (วัดเพชรสมุทร) อำเภอเมืองสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงคราม
๒๗. คลองบางนางลิ่ ชาวบ้านเรียกคลองบางลิ่ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม
๒๘. อัมพวา หมู่บ้าน ปัจจุบันเป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม
๒๙. บางกุ้ง หมู่บ้าน ตำบลบางกุ้ง อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

๓๐. จัวสีหมื่น หมู่บ้าน ตำบลสีหมื่น (เดิมเรียกบ้านกาลสีหมื่น) อำเภอบางคดเจี
จังหวัดสมุทรสงคราม
๓๑. บางป่า หมู่บ้าน ตำบลบางป่า อำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี (ในนิราศ
พรรณนาไว้ก่อนถึงจัวสีหมื่น)
๓๒. เมืองราชบุรี เมืองเก่าอยู่เหนือหน้าปากคลองศาลเจ้า เวลานั้นเป็นตำบลบ้านไร่ อำเภอ
เมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี บริเวณเมืองเก่าเป็นที่เลี้ยงสัตว์ของเรือนจำ
จังหวัดราชบุรี
๓๓. บางสองร้อย เป็นชื่อคลองแยกจากแม่น้ำแม่กลอง ไปทางทิศตะวันออก ตำบลท่าราบ
อำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี
๓๔. บ้านกล้วย หมู่บ้าน ตำบลท่าราบ อำเภอเมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี มีสถานีรถไฟ
บ้านกล้วย
๓๕. บางกระ หมู่บ้าน ตำบลเจ็ดเสมียน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี
๓๖. เจ็ดเสมียน หมู่บ้าน ตำบลเจ็ดเสมียน อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี มีสถานีรถไฟ
เจ็ดเสมียน
๓๗. บางขาม ชาวบ้านเรียกท่ามะขาม หมู่บ้าน ตำบลบางโตนด อำเภอโพธาราม
จังหวัดราชบุรี
๓๘. บางโตนด ปัจจุบันมีหมู่บ้านบางโตนด ตำบลบางโตนด อำเภอโพธาราม จังหวัด
ราชบุรี
๓๙. บางแขวง หมู่บ้าน ไต่คลองชลประทานบ้านใหม่ อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี
๔๐. โพธาราม เดิมเรียกบ้านโพคาคำ ตั้งวัดขึ้นเรียกโพธาราม เป็นที่ตั้งว่าการอำเภอ
โพธาราม และมีสถานีรถไฟชื่อนี้ด้วย
๔๑. บางเลา เป็นหมู่บ้าน ถ้ำเหนือหน้าโพธาราม เรียกบ้านบางเลา ตำบลสร้อยฟ้า
อำเภอโพธาราม จังหวัดราชบุรี ถ้ำไต้น้ำโพธาราม เรียกท่าเสา อำเภอ
เมืองราชบุรี จังหวัดราชบุรี

๔๒. กรชุม บัจุบันเรียกกรชุม หมู่บ้านกรชุม ในตำบลคลองตากค อำเภอ
บ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี
๔๓. งิ้วราช บัจุบันเรียก คลองงิ้ว มีประทุน้ำ ชลประทาน ตำบลนครชุม อำเภอ
บ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี
๔๔. ศาลเจ้าเบ็กไพร ศาลเจ้าน้อยอยู่ในตำบลเบ็กไพร อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี
๔๕. ปากแรด หมู่บ้าน ตำบลปากแรด อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี
๔๖. บางพัง หมู่บ้าน ตำบลท่าผา อำเภอบ้านโป่ง แบ่งเขตตำบลคนละฝั่งแม่น้ำ
แม่กลอง ฝั่งตะวันตกเป็นตำบลเบ็กไพร ฝั่งตะวันออกเป็นตำบลท่าผา
๔๗. วังวาน บัจุบัน มีบ้านวังวานและวัดวังวาน หรือวัดศรีสำราญราษฎร์ ตำบล
ลาดบัวขาว อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี
๔๘. ลูกแก หมู่บ้าน บัจุบันเรียกลูกแก มีตลาด ตำบลคอนหมื่น อำเภอท่ามะกา
จังหวัดกาญจนบุรี
๔๙. พงตึก ตำบลพงตึก ตั้งอยู่ฝั่งขวาแม่น้ำแม่กลอง อำเภอท่ามะกา จังหวัด
กาญจนบุรี
๕๐. ท่าหว้า บัจุบันมีตลาดท่าหว้า ตั้งอยู่ฝั่งซ้าย แม่น้ำแม่กลอง ตรงข้ามวัดคงศักดิ์
อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี
๕๑. วังทอง หมู่บ้านที่ ๗ ตำบลห้วยเหินยว อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี
๕๒. เกาะน้ำเขียว เป็นเกาะอยู่กลางแม่น้ำแม่กลอง ระหว่างฝั่งบ้านเกาะน้ำเขียว ตำบล
ท่ามะกา อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี
๕๓. ห้วยเหินยว ตำบล อยู่ฝั่งตรงข้ามกับที่ว่าการอำเภอท่ามะกา
๕๔. ถ้ำมะกา เคยมีถ้ำอยู่ริมแม่น้ำแม่กลอง ข้างวัดท่ามะกา และมีถ้ำมะกาอยู่ริมปากถ้ำ
(ท่ามะกา) บัจุบันเป็นตำบลและที่ตั้งอำเภอท่ามะกา
๕๕. บ้านกอจิก บางที่เรียกบ้านเกาะจิก ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันออก ตลาดท่าเรือ ตำบลท่าเรือ
จังหวัดกาญจนบุรี

๕๖. ท่าเรือ ท่าเรือ ท่าบลั้งอำเภอน้ำเหือง จังหวัดกาฬสินธุ์ มีทางแยก
 ขวจากถนนสายบ้านโป่ง-กาฬสินธุ์ ตรงหลักกิโลเมตรที่ ๑๐๑ ไป
 พระแท่นดงรัง ระยะทาง ๔.๗๒๕ กม.
๕๗. บ้านตะเข้ เดิมเป็นหมู่บ้าน ปัจจุบันมีรางและมีสระน้ำใหญ่อยู่สระหนึ่ง เรียกสระ
 หุ้งเขืออยู่หมู่ที่ ๗ ตำบลพระแท่น อำเภอน้ำเหือง จังหวัดกาฬสินธุ์
 อยู่ห่างทิศตะวันตกของพระแท่นดงรัง ห่างประมาณ ๑ กิโลเมตรเศษ
๕๘. พระแท่น คือพระแท่นดงรัง ในตำบลพระแท่น อำเภอน้ำเหือง จังหวัดกาฬสินธุ์
 (มีทางรถยนต์แยกขวจากถนนบ้านโป่ง-กาฬสินธุ์ ตรงหลักกิโลเมตร
 ที่ ๑๐๑ ตำบลท่าเรือไปถึงพระแท่นดงรัง ระยะทาง ๔.๗๒๕ กม. แต่
 ทางไม่สู้ดี) ในบริเวณพระแท่นมีเขาถวายพระเพลิง มีเทือกเขา และ
 ในเทือกเขานี้มีหินแท่งทึบ หน้าตาครูปคล้ายเตียงนอน สมมติกันว่า
 พระพุทธเจ้าบรมมหาราชูปพานที่บนพระแท่นนี้ ภายหลังได้ก่อวิหารครอบ
 พระแท่นนี้ไว้ ณ บริเวณนี้มีต้นไม้รังขึ้นประปราย ปัจจุบันมีวัดพระแท่น
 และมีพระภิกษุสงฆ์อยู่จำพรรษา.

หอสมุดแห่งชาติ
หอสมุดแห่งชาตินครพนม

